

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE TRABZON'DA BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİ

1112-1126/1701-1714

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eyyub ŞİMŞEK

HAZİRAN-2007

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE TRABZON'DA BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİ

1112-1126/1701-1714

Eyyub ŞİMŞEK

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Tarih)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 08.06.2007

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 02.07.2007

Tezin Danışmanı : Prof. Dr. Kenan İNAN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Temel ÖZTÜRK

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

Haziran - 2007

TRABZON

0.SUNUŞ

00.Önsöz

Bu tez çalışması, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı 18. yy başlarında Trabzon'da borç-alacak ilişkilerini incelemektedir. Bu doğrultuda borç-alacak ilişkilerinde Müslim ve gayrimüslimlerin, yerel yöneticilerin, meslek gruplarının rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece Trabzon'da para akışının durumu, sermayenin kimler elinde olduğunu, paranın belli şahıs ya da dini grupların elinde toplanıp toplanmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Sınırlarını bu şekilde belirlediğimiz bu çalışmanın, Trabzon'un sosyo-ekonomik tarihine küçük bir katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Bu çalışmanın seçilmesinde, yapılmasında benden yardımlarını ve desteğini esirgemeyip, yol gösteren danışman hocam sayın Prof. Dr. Kenan İNAN'a ve yine çalışmam boyunca fikirleriyle beni yönlendiren hocam Yrd. Doç. Dr. Temel ÖZTÜRK ile Araş. Gör. Miraç TOSUN'a sonsuz müteşekkirim.

Trabzon, Haziran 2007

Eyyub ŞİMŞEK

0.1 İçindekiler

	Sayfa Nr.
0. Sunuş.....	III
00. Önsöz.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	VI
03. Summary.....	VII
04. Tablolar Listesi	VIII
05. Kısaltmalar Listesi	IX
GİRİŞ.....	1-11

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİNE DAİR BAZI TERİMLER.....	12-20
1.0. Deyn.....	12
1.1. Karz	13
1.2. Mûdarebe.....	14
1.3. Rehn.....	15
1.4. Tecil.....	16
1.5. İkrâh.....	17
1.6. Kefalet.....	17
1.7. Zimmet.....	18
1.8. Ribh.....	19
1.9. Vade.....	19
1.10. Hak	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİNİN SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI.....	21-78
2.0. Borç-Alacak İlişkileri ve Din Grupları	21
2.1. Borç-Alacak İlişkilerinde Trabzon İleri Gelenleri.....	26
2.2. Borç-Alacak İlişkilerinde Esnaflar.....	37
2.3. Borç-Alacak İlişkileri ve Kadınlar.....	43
2.4. Trabzon Eyaletinde Borçların Coğrafik Dağılımı.....	54
2.5. İş Ortaklıkları ve Faiz	66
2.6. Borç-Alacak İlişkilerinde Para Vakıfları.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRABZON'DA BORÇ ÖDEME ŞEKİLLERİ	78-90
3.0. Borçların Takas Ya da Mülk Satışı Usulleriyle Ödenmesi.....	78
3.1. Muhallefattan Yapılan Borç Ödemeleri.....	82
3.2. Sulh Yoluyla Yapılan Borç Ödemeleri.....	85
3.3. Borçların Rehn Yoluyla Ödenmesi.....	86
4. SONUÇ.....	88
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	91-99

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

02. Özet

Bu çalışma 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874 numaralı Trabzon şer'iyeye sicillerine göre 1701–1714 yılları arasında Trabzon'da borç-alacak ilişkilerini incelemektedir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde borç-alacak davalarını içeren kayıtlarda yer alan bazı kavramlar, İslam hukukuna göre açıklanmıştır. Bu açıklamalar yapılırken, kavramların yer aldığı kayıtlar, sadeleştirilerek günümüz Türkçesi ile kavramlara örnek teşkil edecek şekilde verilmiştir.

İkinci bölümde, borç-alacak ilişkilerinin dini ve sosyal gruplara göre dağılımı değerlendirildikten sonra bu kayıtlar, coğrafik açıdan incelenmiştir. Bu bölümde son olarak vakıfların borç ilişkilerindeki yeri ve Trabzonlu tüccarların iş ortaklıkları ile bu dönemde Trabzon'daki faiz konusu hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, borçların ödenme şekilleri üzerinde durulmuştur. Borçların takas ve müzayede yoluyla, Muhallefattan, sulh yoluyla ve rehn yöntemleriyle ödenmeleri hususu açıklığa kavuşturulmuştur. Bu şekilde Trabzon'da bu dönem için para darlığının söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bilgilere göre bu dönem için Trabzon'da askeri kesimin akışını yönlendirdiği, Müslümanların ön planda olduğu ve merkezden taşraya gerçekleşen bir kredi münasebeti olduğu ortaya konulmuştur.

03. Summary

This study analyses loans-credit relations between years of 1701–1714 in the lights of Trabzon Sharia Court Records numbered 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873 and 1874.

The thesis consists of three chapters. In the first chapter, the terms founded in the registers including the loans-credit trials were explained according to the Islamic Law. After each explaining, we give some examples translated to contemporary Turkish and related to loans-credit relations.

In the second chapter, after evaluating of the classification of loans-credit relations in respect of religious and social groups, the registers were analyzed geographically. In this chapter we also take over the role of the cash wags and business partnerships found by merchants of Trabzon in the loans-credit relations. At the end of this chapter we give some information about the matter of interest in the registers.

In the last chapter, it is accentuated the case of the loan payments. We try to bring to light the loan payments by way of barter and auction sale, estate assets, the pledging of the property and in pais. In this way, it is determinated that it was the present of the money difficulty in Trabzon in researching term.

According to the information gained in this study that military groups were directed the flow of money, Muslims were more activate than the non-Muslims in the relations of the credit loans and it was credit relations which came true from city center to rural area.

04. Tablolar Listesi

Tablo Nr.	Tablonun Adı	Sayfa Nr.
1.	1701-1714 Yılları Arasında Trabzon Şeriye Sicillerine Ait Toplam Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Düşen Oranları.....	10
2.	Dava Kayıtlarının Din Gruplarına Göre Dağılımı.....	22
3.	Tereke Kayıtlarının Din Gruplarına Göre Dağılımı.....	22
4.	Dava Kayıtlarında Borçluların Unvanlara Göre Dağılımı.....	29
5.	Dava Kayıtlarında Alacaklıların Unvanlara Göre Dağılımı.....	29
6.	Tereke Kayıtlarında Borçluların Unvanlara Göre Dağılımı.....	36
7.	Tereke Kayıtlarında Alacaklıların Unvanlara Göre Dağılımı.....	37
8.	Dava Kayıtlarında Esnaf Kesiminin Borç Aralıkları.....	39
9.	Tereke Kayıtlarında Esnaf Kesiminin Borç Aralıkları.....	39
10.	Kadınların Yer Aldığı Kayıtların Borç Aralıkları.....	45
11.	Aile İçi Münasebete İlişkin Kayıtların Borç Aralıkları.....	46
12.	Dava Kayıtlarına Göre Trabzon'da Merkez İle Taşra Arasında Gerçekleşen Kredi Akışı.....	55
13.	Dava Kayıtlarına Göre Bu Dönemde Trabzon İle Diğer Eyaletler Arasında Gerçekleşen Kredi Akışı.....	63
14.	En Çok Borç Alan Mahalleler.....	65
15.	En Çok Borç Veren Mahalleler.....	66

05. Kısaltmalar Listesi

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
b.	: bin (Oğul, Müslümanlar için kullanılır)
bnt.	: binti (Kız, Müslümanlar için kullanılır)
bkz.	: bakınız
çev.	: çeviren
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: editör
haz.	: hazırlayan
IRCICA	: Research Centre for Islamic History, Art and Culture
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
T.Ş.S.	: Trabzon Şer'ıye Sicili
v.	: veled (Oğul, zimîler için kullanılır)
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılı, tarihinin en ağır antlaşmalarından biri olan Karlofça'yı imzalayarak karşılamıştı. II. Viyana kuşatmasının hem 16 yıl gibi uzun bir süre devam etmesi hem de başarısızlıkla sonuçlanması, mali açıdan olduğu kadar, insan gücü bakımından da imparatorluğa pahalıya patlamıştır. Viyana bozgunu Osmanlılara Batı karşısında idari ve askeri zayıflıklarını göstermiş ve çözümü, kendi içlerinde değil Batı'da arayacakları bir döneme girmişlerdi.¹

Tarih boyunca uluslararası ticaret yollarının önemli ayaklarından biri olagelmış Trabzon, Osmanlı topraklarına Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 senesinde² katıldıktan sonra, Rum Eyaletine bağlı sancağın merkezi olarak yer almıştır. Bu sancak, 1580-81'de Batum Sancağı ile birleştirilerek eyalet haline getirilmiştir.³ Trabzon, bu tarihlerde imparatorluk için kara ve deniz yolu ticaretinde önemli bir konuma sahip olmasının yanında savaş malzemesi, iye ve asker sevkinde de önemli bir üs olmuştur. 16. Yy. sonunda tüm Anadolu'da etkisini gösteren Celali isyanları, Trabzon üzerinde de oldukça etkili olmuştur. İsyanlardan büyük zarar gören Trabzon, yüzyılın ikinci yarısında Kazakların Karadeniz bölgesine yaptıkları saldırılar ile karşı karşıya kalmıştır.⁴ 1723'te başlayıp aralıklarla 1746'ya kadar süren İran savaşının güzergahının Doğu Karadeniz sahillerini talip etmesi, mühimmat ve asker naklinin bu kıyılardaki limanlardan gerçekleştirilmesi, bölgeden asker talebi yerli güçlerin Viyana bozgunundan bu yana artan güçlerine güç katmıştır. Bu şekilde 17. Yy'ın başlarında Trabzon'da gözüken ayanlar, giderek kuvvetlenmeye başlamışlardır.⁵ Trabzon için bu yüzyıldaki bir diğer önemli

---

¹ Feridun Emecen, "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: 1, IRCICA, İstanbul 1999, s. 54-56; Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", **Türkiye Tarihi**, Ed. Sina Akşin, Cilt: 3, Cem Yayınları, İstanbul 1997, s. 40-49.

² Trabzon'un fethi hadisesi için bkz. Kenan İnan, "Trabzon'un Fethi", **Trabzon Tarihi Sempozyumu 6-8 Kasım 1998 Bildiriler**, C.1, Trabzon 1999, s.141-151.

³ M. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK, Ankara, 2002, s. 8-10.

⁴ Melek Öksüz, **On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Toplum, Kültür, Ekonomi**, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 35-37.

⁵ Feridun Emecen, "Doğu Karadeniz'de Ayanlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmet Emin Ağa", **Bulleten**, LXV/242, Ankara, 2001, s. 194.

gelişme de Rusya ile yapılan savaşlar ve bunların sonuçlarıdır. Özellikle 1768–1774 savaşı Karadeniz ve Trabzon için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten itibaren Karadeniz’deki Osmanlı hâkimiyeti sona erdiği gibi Karadeniz uluslararası ticarete de açılmıştır.

Bu bilgilerden sonra şehir tarihi çalışmalarına değinmek istiyoruz. 1930’lu yıllarda, Annales Okulu’nun etkisiyle özellikle Avrupa’da sosyal ve ekonomik tarih yazımı hız kazanmış ve Türkiye’de de bu yıllarda Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, daha sonra da Mustafa Akdağ ile bu yazım tarzı taraftar bulmaya başlamıştır. Şehir monografileri, sosyal ve iktisadi tarih yazımının en önemli dallarından bir tanesini oluşturmuştur. 1960’lar, Türkiye’de şehir tarihlerinin bilimsel manada ilk olarak incelenmeye başlandığı yıllar olmuştur; fakat bu hareket ancak 1980 sonrası hız kazanabilmiştir. Ömer Lütfi Barkan, Halil İncalçık, M. Çağatay Uluçay, Ronald C. Jennings, Özer Ergenç, Suraiya Faroqhi, Andre Raymond, Nelly Hanna, Abdul Karim Rafeq gibi bilim adamları Osmanlı dönemi Anadolu, Balkan ve Afrika şehirleri üzerine yazmış oldukları monografik çalışmalarla bu alanda öncü konumunda yer almışlardır.⁶

Türkiye’de şehir tarihleri yazımında ilk olarak tahrir defterleri kullanılmaya başlanmış ve daha sonra bunların yerini şer’iye sicilleri almıştır.⁷ Son zamanlarda artarak devam eden şehir tarihi araştırmaları ve yurdun muhtelif bölgelerindeki mahalli hayata ait ilmi araştırmaların birinci derecede kaynağı durumunda olan⁸ şer’iye sicilleri, içindeki bilgi zenginliği ve çeşitliliği ile Osmanlı döneminin pek çok alanının yeniden yazılması zorunluluğunu ortaya çıkaracak kadar fazla malzemeye sahiptir.⁹ Herhangi bir bölgede meskûn insanların aile yapılarını, evlilik geleneklerini, çocuk sayılarını, sosyal güvenlik kurumlarını, zengin-fakir, Müslim ve zımmi ailelerin sosyal özelliklerini ayrı ayrı sicillere bakarak tespit edebilmek mümkündür. Etnografik ve kültür açısından bakıldığında bu kayıtlara dayanarak, toplulukların nasıl yaşadıkları, ne tür evde oturdukları, nasıl

⁶ Yunus Uğur, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Türk Şehir Tarihi**, Cilt: 3 S. 6 2005, s. 9–26.

⁷ Çağatay Uluçay’ın şer’iye sicillerinin tarihi kaynak olarak kullanımında yapmış olduğu öncülük hakkında bkz. Halil İncalçık, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **Muhafazakâr Düşünce, Tarih I**, Yıl: 2 S. 7 Kış 2006, s. 36–38.

⁸ Kenan Ziya Taş, “Arşiv Malzemesi Olarak Şer’iye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları” **I. Milli Arşiv Şurası Tebliğler Tartışmalar (20-21 Nisan 1998)**, Ankara 1998,, s. 179.

⁹ Nejdet Ertuğ, “18. Asır Şer’iye Sicillerinde Miras ve Satış Hüccetlerindeki Sosyal Nitelikli Verilerin Değerlendirilmesi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.: 11, İstanbul 2004, s.1

giyindikleri¹⁰, ne ile beslendikleri hangi meslekleri tercih ettikleri gibi sorulara cevap bulabiliriz. Sicillerde birçok devlet adamı, müderris, âlim, sanatkâr, şair, mimar adı geçmektedir. Bu şekilde bu sicillerden dönemin ünlü şahıslarına ait önemli biyografik bilgiler de elde edilebilir.¹¹

Sicillerde geçen kayıtların en önemli özelliği bunların teorik olmaktan ziyade pratiğe yani uygulamaya yönelik olmalarıdır. Bu açıdan siciller İslam hukukunun tatbikattaki usul ve kaidelerini bize olduğu gibi aksettirmektedir.¹² Bu durumu Osmanlı özelinde düşündüğümüzde ise Osmanlı hukukunun İslam hukuku içerisindeki yerini, Osmanlı hukukunun yapısını, Osmanlı hukukunun şer’iliği-örfiligi hususunu, yine Osmanlı hukukunun geçirmiş olduğu aşamaları izah edebilmek ancak bu siciller üzerinde yapılacak olan hukuki çalışmalarla mümkün gözükmektedir.

Şer’iye sicilleri sayesinde Osmanlı İmparatorluğunun en ücra ve küçük yerleşim yerlerinde meydana gelen olaylar, herhangi bir sebeple mahkemeye intikal edebileceğinden bunların izlerini sürmek mümkün gözükmektedir.¹³ Her şer’iye sicili bulunduğu yerin iktisadi hayatına dair birinci elden orijinal vesikalardır. 15. ve 20. asırlar arasında Türk milletinin ve özellikle Anadolu halkının yetiştirdiği tarım ürünleri, imal ettiği sanayi mamulleri, Anadolu’da mevcut olan sanat ve meslek çeşitleri, halktan toplanan vergiler, devletin memurlarına ödediği tahsisatlar, para, enflasyon ve devalüasyonun gerçek manadaki tarihi seyri, özellikle narh kayıtlarının incelenmesiyle bunun bölgelere yansıyış şekli ve tesir derecesine dair en doğru ve en doyurucu bilgiyi siciller verir.¹⁴

Tahrir ve mühimme defterlerine nazaran daha zengin bir içeriğe sahip olan sicillerde¹⁵ yer alan vakfiye kayıtları ve tamirleri dolayısıyla çıkarılan izinnamelelerde adı geçen cami, medrese, han, kale, bedesten, türbe, kervansaray ve hamam gibi birçok emaretin ve o

¹⁰ M. Emin Yolalcı, “XIX. Asrın Ortalarında Samsun Halkının Kılık-Kıyafetleri ve Kullandıkları Eşyalar”, **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (1–3 Haziran 1988)**, Samsun 1990, s.223–232.

¹¹ İbrahim Yılmazçelik, “Şer’iye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülahazalar”, **I. Milli Arşiv Şurası Tebliğler Tartışmalar (20–21 Nisan 1998)**, Ankara 1998, s. 164; Halit Ongan, **Ankara’nın 1 Nolu Şer’iye Sicili**, TTK, Ankara 1958, s.xi.

¹² Ongan, a.g.e, s. xiv.

¹³ Ongan, a.g.e, s.xi.

¹⁴ Taş, a.g.m, s. 179–180.

¹⁵ Nası Aslan, “Milli Arşivimiz İçerisinde Şer’iye Sicilleri Eğitim ve Terminoloji Problemi”, **I. Milli Arşiv Şurası Tebliğler Tartışmalar (20–21 Nisan 1998)**, Ankara 1998, s. 187.

zamanki mevcudiyeti ve durumları, tamirinde kullanılan malzemelerin cins ve çeşidi sanat tarihi açısından da oldukça önemlidir.¹⁶

Kısaca, tarihten-coğrafyaya, dilden-edebiyata, sanattan-folklora, iktisattan-mimariye, hukuktan-tıpa çok geniş sahalarda her araştırmacı, şer'îye sicillerinde kendisini ilgilendirecek az veya çok bir şeyler bulabilir.

Trabzon tarihi üzerine yapılan çalışmalar da son dönemde şehir tarihi araştırmalarına olan yoğun ilgiye paralel olarak artmaktadır. Bu çerçevede son dönemlerde şer'îye sicilleri kullanılarak yapılan çalışmalarda hız kazanmıştır.¹⁷ Trabzon'da borç-alacak ilişkileri de bu çalışmalarda üzerinde durulan konulardan bir tanesi olmuştur. Bu konuya ilişkin yapılan çalışmalara kısaca değinmek istiyoruz. Bu alandaki ilk çalışma, Kenan İnan tarafından yapılmıştır. “Trabzon Şer'îye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri”, adlı çalışmasında İnan, 5 adet Trabzon şer'îye sicilini kullanarak, 1648–1656 yılları arasında Trabzon'daki kredi ilişkilerine ışık tutmuştur.¹⁸ Trabzon'da borç-alacak ilişkileri üzerine yapılan ikinci çalışma Sebahittin Usta'nın, *Trabzon'da Borç-Alacak*

¹⁶ Aslan, a.g.m, s. 188.

¹⁷ Trabzon şer'îye sicillerine dayanılarak yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Ronald C. Jennings, “The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560–1640” **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, Ed. by A. Bryer and H. Lowry, Washington 1986, s. 129–154; aynı yazar “Plague in Trabzon and Reactions to It, According to Local Judicial Registers”, **Humanist and Scholar Essays in Honor of Andreas Tietze**, Ed. by H. Lowry and D. Quatert, İstanbul 1993, s. 27–36; M. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK, Ankara, 2002; Yücel Özkaya, “XVIII. Yy'da Trabzon'un Genel Durumu”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13–17 Ekim 1986**, Samsun 1988, s. 133–145; Mustafa Öztürk, “Trabzon'da Fiyatlar 1750–1770”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 13–17 Ekim 1986**, Samsun 1988, s. 425–434; aynı yazar, “Trabzon'da Fiyatlar 1770–1791”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri 1–3 Haziran 1998**, Samsun 1990, s. 99–121; Kenan İnan, “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643–1656)” **Osmanlı Araştırmaları – The Journal of Ottoman Studies**, Sayı: XVIII, 1998, s. 161–186; aynı Yazar, “1831 Nolu Şer'îye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Mülk Satışları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 120, 1999, s. 103–124; aynı yazar, “Kadı Sicillerine Göre Akçaabat'ta Mülk Satışları (1648–1658)”, **Akçaabat Yazıları I**, Haz. Fethi Gedikli, İstanbul 2004, s. 105–115; aynı yazar, “17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahiler ve Faaliyetleri”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25–26 Mayıs 2005**, Cilt: 1, Trabzon 2007, s. 203–213; Melek Öksüz, **On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Toplum, Kültür, Ekonomi**, Serander Yayınları, Trabzon 2006; aynı yazar, “Trabzon'da 18. Yy'da Aile”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 7, 2005, s. 45–59; Miraç Tosun, “Şeriye Sicillerine Göre Trabzon'da Satılan Mülk Fiyatları ve Özellikleri (1735–1741)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25–26 Mayıs 2005**, Cilt: 1, Trabzon 2007, s. 247–263; Abdullah Saydam, “Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler ve Din Değiştirme Olayları (1794–1850)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 154, Şubat 2005, s. 81–106; Temel Öztürk, **İki Savaş Döneminde Trabzon (1680–1690/1723–1746)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

¹⁸ Kenan İnan, “Trabzon Şer'îye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri”, **İslâmiyât**, Sayı: 4, 1999, s. 91–109;

İlişkileri (1693–1700), adlı tez çalışmasıdır. Usta, 4 adet Trabzon şer’iye sicilini kullanarak, 17. yy’ın sonunda Trabzon’daki borç ilişkilerini açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.¹⁹ Bu iki çalışmanın ortak özelliği, borç ilişkilerinin hüccet ve ilam kayıtlarına göre değerlendirilmesidir. Son olarak bahsedeceğimiz çalışma Ömer Demirel tarafından Karadeniz Tarihi Sempozyumu’na sunulan “Trabzon Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları İle Borç-Alacak İlişkileri” adlı bildirisidir. Demirel’in çalışması yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak tereke kayıtları kullanılarak yapılmıştır. Demirel, bu çalışmasında 19. yy’ın ilk yarısının 40 yıllık dönemindeki sicillerden istifade etmiştir.

İnsan ilişkilerinde günlük hayatın vazgeçilmez unsurlarından bir tanesi olan borç terimi, geniş kapsamıyla iki ya da daha fazla kişi arasında birini diğerine veya her ikisini birbirine karşı edimde bulunmakla yükümlü kılan hukuki bağıdır. Daha dar manada borç, taraflardan yalnız birisinin diğerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu şeyi yani edimi ifade eder.²⁰ Borçlar hukuku ise, insanların ekonomik ilişkilerinin hukuk açısından görünüşünü yansıtmaktadır.²¹ Bir gazete almak, vapur, tren, otobüs veya bir trene binmek, emanetçiye veya vestiyere bir şey bırakmak, bir şeyi tamir ettirmek, ödünç para almak borçlar hukukuna giren muamelelerdir. Hiçbir hukuk sahası hayatın büyük ve küçük münasebetlerine borçlar hukuku kadar sıkı surette temas etmez.²² Bankacılığın geliştiği son yüzyıla kadar insanlar para ihtiyaçlarını genelde bir kurumdan ziyade diğer insanlardan karşılamak zorunda kalmışlardır. Osmanlı döneminde ise para vakıflarının toplumun bu yöndeki ihtiyacını karşılamış olduğunu da burada belirtmeliyiz.

Bizim toplumumuzda da borç-alacak ilişkisi önemli bir yer tutmaktadır. Bunu milletlerin ortak deneyimlerinden süzülüp ortaya konulmuş, her yönden onları yansıtan, toplumsal ve doğal olayların, kuralların, gerçeklerin, inanışların dile getirildiği atasözlerinde ve deyimlerde bulmak mümkündür. Mesela, *borçlu ölmez, benzi sararır; borç uzayınca kalır, dert uzayınca alır; alacağım olsun da alakargada olsun; alacağına şahin vereceğine karga* gibi 30’un üzerinde borç-alacağına ilişkin atasözü ve deyim dilimizde bulunmaktadır.

¹⁹ Sebahittin Usta, *Trabzon’da Borç-Alacak İlişkileri (1693–1700)*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2004.

²⁰ Mehmet Akif Aydın, “Borç”, *DİA*, TDVY, Cilt: 6, İstanbul 1992, s. 285.

²¹ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Cilt: 2, İz Yayıncılık, s. 7.

²² Hayreddin Karaman, a.g.e, s. 7.

Borç kavramını ve borçlar hukukunu açıkladıktan sonra şimdi de XVIII. yy.'a kadar Osmanlı tarafından kullanılan ve çalışmamız içerisinde zikredilen bazı paralar hakkında kısa bilgiler vermek istiyoruz. Çünkü piyasada tedavül eden paraların isimleri, kökenleri, yani; yerli olup olmadıkları ve bunların XVIII. yy başlarındaki rayiçlerinin bilinmesi çalışmamızın ortak bir para birimi üzerinden yürütülmesi ve daha iyi anlaşılması açısından zaruridir.

Kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik hayatta tek bir para birimi kullanmamıştır. Osmanlı coğrafyasında birden fazla para birimi aynı anda işlem görmekteydi. Mesela Mısır'ın fethinden sonra, bu bölgede Pâre, Doğu'da aslen İran parası olan Şâhî, Kırım ve civarında Kefevi akçe, Eflak-Boğdan, Erdel ve Macaristan'da Penz kullanılmaktaydı.²³ Bunlar içerisinde akçe, Osmanlılar tarafından basılan ilk para birimi olma özelliğine sahiptir. Batılı kaynakların asper/aspre diye ifade ettikleri akçe, Osmanlılar tarafından başlangıçta “gümüş sikke”, XV. yy'dan sonra da para karşılığı olarak kullanılmıştır.²⁴ Osmanlı parası üzerindeki bütün değişiklikler akçe²⁵ üzerinden yapılmaktaydı. İmparatorluk, zaman zaman akçe üzerinden oynamalara gitmiştir. Mesela Orhan Bey zamanında 100 dirhem gümüşten 269 akçe kesilirken; Fatih devrinde aynı miktar gümüş 280, 1491–1566 tarihleri arasında en çok 420 akçe haline getirilmiştir.²⁶ XVII. yy'a kadar akçe, para birimi olma özelliğini muhafaza etmiştir. Bunun için 1479'a kadar olan devir, para tarihi bakımından monometalizm olarak adlandırılmaktadır.²⁷

Üç asra yakın bir süre istikrarlı bir çizgide piyasadaki yerini korumayı başaran gümüş, XVI. yy'ın sonlarından itibaren bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde, Amerikan'ın keşfinden sonra buradaki altın ve özellikle üretim usulünün değişmesiyle artan üretimden sonra gümüş madenleri büyük çapta İspanya'ya akmağa başlamıştır. Buradan da diğer Avrupa ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Tabi ki Osmanlı imparatorluğu da bundan nasibini almıştır. Bu para bolluğunun yanı sıra Doğu'da Safeviler ile Batı'da da

²³ Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadî Yapısı” **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: 2, IRCICA, İstanbul 1999, s. 553–554.

²⁴ Halil Sahillioğlu, “Akçe”, **DİA**, Cilt: 2, TDVY, İstanbul 1989, s.458.

²⁵ Son dönemlerde ilk akçenin Osman Bey tarafından basıldığı iddia edilse de İnalçık ve Pamuk, bu paranın sahte olduğunu ve ilk akçenin Orhan Bey döneminde basıldığını kabul etmektedirler. Bkz. Halil İnalçık, “Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Makaleler I, Doğu-Batı**, Ankara 2005, s. 177; Pamuk, a.g.e, s. 34.

²⁶ Özer Ergenç, “XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi, Türkiye İktisadi Üzerine Araştırmalar**, 1978 Özel Sayısı, s.85–86.

²⁷ Kütükoğlu, a.g.m, s. 553–554.

Habsburglar ile olan uzun süreli savaşlar, transit ticaret imkânlarının kaybedilişi, ateşli silahların üstünlük kazanması, nüfus artışı ve işsizlik gibi bazı temel nedenler neticesinde imparatorluk içerisinde fiyatlar oldukça artmıştır.²⁸ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu dönem dönem para üzerinde oynamalara gitmiştir. 1580’lerde piyasayı kalp ve kırkık²⁹ akçelerin kaplaması ve resmi rayiçte 60 akçe olan altının halk tarafından 80–100 akçeye alınması üzerine içinde bulunmuş olduğu bu bunalımdan kurtulmak amacıyla 1584–86³⁰ tarihlerinde 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilirken, aynı miktar gümüşten 850 akçe kestirilmiştir. Böylece akçenin gümüş içeriği % 44 azaltılmış oldu.³¹

XVI. yy’ın ortalarında Orta Avrupa’da ticaretin gelişimine paralel olarak daha büyük gümüş sikkeler basılmıştır. Bunlar içerisinde İtalya’da grosso, Orta Avrupa’da groschen olarak adlandırılan sikke, Osmanlılar tarafından guruş olarak adıyla anılmıştır.³² Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk olarak 1554 tarihinde Macaristan hazine hesaplarında rastlanan kuruş, 1570’li yıllarda İstanbul hazinesinde artık kabul gören bir para halini almıştır.³³ Bütün dünyada yaşanan parasal çalkantılara Osmanlı İmparatorluğunun kendi mali güçlükleri ve savaşlar eklenince 1640’lardan itibaren Osmanlı darphaneleri birbiri ardına kapanarak devre dışı kaldı. Bu tarihten yaklaşık 50 yıl kadar bir süre zarfında Osmanlı akçesi tedavülde fazlaca gözükmemiştir. Akçe, ödeme aracı olmaktan çıkmış ve bir hesap birimi konumuna düşmüştür. Bu dönemde Osmanlı piyasalarında ödeme aracı olarak çeşitli Avrupa sikkeleri ve en çok da Avrupa’nın gümüş kuruşları kullanılmıştır.³⁴ 1701 tarihinde³⁵ İmparatorluk, piyasadaki esedi kuruşların standardını örnek alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darp etmeye başlamıştır.³⁶ Böylece 1 Osmanlı kuruşu 120 akçe üzerinden ayarlanmıştır. Para ile akçe, kuruşun kesirleri olarak kabul edilmiştir. Kuruş 1760’lara

²⁸ Bkz. Mehmet Öz, **Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 32–42; Kütükoğlu, a.g.m, s. 550–553; Pamuk; a.g.e, s. 137–143.

²⁹ Kalb akçe, züyuf akçe, kızıl akçe ya da kızıl kırkık akçe gibi terimler düşük ayarlı, tağşiş edilmiş veya çok fazla bakırla karıştırılmış olmayı ifade etmektedir. Bkz. Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, TTK Yayınları, C. I, Ankara 1990, s. 221.

³⁰ Tağşiş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bkz. Pamuk, a.g.e, s. 147.

³¹ Öz, a.g.e, s. 38; Pamuk, a.g.e, s. 147.

³² Şevket Pamuk, “Kuruş”, **DİA**, Cilt: 26, TDVY, Ankara 2002, s.458.

³³ Halil Sahillioğlu, “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi Türkiye İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar 1978 Özel Sayısı**, 62 numaralı dipnot, s.12–13.

³⁴ Şevket Pamuk, “Kuruş”, s. 458–459.

³⁵ Sahillioğlu, “Esedî”, **DİA**, Cilt: 11, TDVY, İstanbul 1995, s.369.

³⁶ Pamuk, bu tarihi III. Ahmed (1703–1730) dönemi olarak vermektedir. Bkz. Pamuk, “Kuruş”, s. 458–459.

kadar istikrarlı bir çizgi yakalamayı başarmıştır. Fakat bu tarihten sonra kuruşun da ayarında değişmeler söz konusu olmuştur.³⁷

Hollandalılar'ın "rex daller" adıyla darp ettikleri gümüş paraya, üzerinde arslan resmi bulunduğu için Osmanlılar "arslanlı kuruş" veya "esedi" adını vermişlerdir. Osmanlıların güney eyaletlerinde "köpekli" anlamında ebûkelb takma adıyla anılan esedi kuruşun Osmanlı piyasasına, Alman groschen'lerle girdiği tahmin edilmektedir.³⁸ Esedi kuruş, XVII. yy'da Balkanlar'dan Mısır'a kadar tedavül eden gümüş sikkeler içerisinde en önde gelenlerden birisiydi.³⁹ Osmanlı darphanelerinde ilk defa 1701 yılında basıldığını ve 120 akçe üzerinden işlem gördüğünü daha önce belirttiğimiz esedi kuruşun ağırlığı 8,2 dirhem (26,39 gr.) idi.⁴⁰

Yine Avrupa menşeli olan zolata, esedi kuruşun 2/3 ve daha sonra ise 3/4'ünden ibarettir.⁴¹ Polonya parası olan zolata da, esedi kuruş gibi ilk kez 1701 yılında Osmanlı darphanelerinde basılmıştır.⁴² 1717 yılına kadar 80 akçe'ye, bu tarihten itibaren ise 90 akçeye tedavül etmiştir. 2/3'lük standart üzerine kesildiği zaman bunun yarımlikları da tedavüle çıkmış idi ki buna da sülüs (1/3) deniliyordu.⁴³

Bu dönemde Osmanlı coğrafyasında tedavülde olan bir diğer Avrupalı para ise İspanya realidir. Fransa'nın 5 "sol"lük sikkeleri 8 reali değerinde idi. Osmanlı piyasalarında ise bu sikkelerin 8 tanesi İspanya'nın 8 reallik sikkesine (riyali kuruş) eşit olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu nedenle sikkeler, imparatorluk piyasalarında Arapça sekizde bir anlamına gelen sümün veya tümün sözcüğü ile anılmıştır.⁴⁴

1691'de darphanelerini yeniden çalıştıran Osmanlılar, kuruş ve altın para darp ederken Orta Avrupa para standartlarına yaklaşmıştır. Bu sırada Macar altını ile aynı fiyat

³⁷ Pamuk, "Kuruş", s. 458-459.

³⁸ Sahillioğlu, "Esedi", s. 369.

³⁹ Pamuk, a.g.e, s. 161.

⁴⁰ Sahillioğlu, "Esedi", s. 369.

⁴¹ Kütükoğlu, a.g.m., s. 554.

⁴² Sahillioğlu, "Esedi", s. 369.

⁴³ Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri", s. 28.

⁴⁴ Pamuk, a.g.e, s. 165.

üzerinden şerifi adı verilen altın para, Osmanlılar tarafından darp edilmiştir. Şerifi altının değeri ise 270 akçe idi.⁴⁵

Son olarak bahsetmek istediğimiz para Muhammedi'dir. Bu para, XVI. yy'da Osmanlılar tarafından, Basra'dan ötede Körfez kıyılarında ve Hint Okyanusu kıyılarında kullanılan, ortası çekiçlenerek katlanan bir telden ibaret olan, Batı dillerinde "larin" denilen ve Osmanlı belgelerinde "lari" diye adlandırılan bir sikke ile birlikte basılıyordu. Her iki para da ihracata yönelik basılmaktaydı.⁴⁶

Yukarıda vermiş olduğumuz paraların rayiçlerinin resmi rakamlar olduğunu ve halk arasında bu kur fiyatlarının farklı şekilde uygulanabildiğini burada ifade etmeliyiz. Bu konuya ilişkin olarak elimizde bulunan 12 Zilhicce 1122/1 Şubat 1711 tarihli kayıt iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bayram Beğ Mahallesi'nden Pazarcı İbrahim Beşe b. Murat'ın ödenmesi gereken borçları için Akçaabat'taki mülkü 220 kuruşa Ahmet Ağa'ya satılmıştır. Bu bedelin 200 kuruş 48 akçesi Ahmet Ağa'nın alacağına takas edilmiştir. Kayda göre geriye kalan 19 kuruş 132 akçe ise bir diğer alacaklı olan Hacı Mahmut'a verilmiştir.⁴⁷ Kuruş için İmparatorluğun resmi olarak bu dönem için belirlemiş olduğu kur fiyatı 120 akçe iken; bu kayıta 1 kuruş 180 akçe üzerinden işlem görmüştür. Yani resmi kurun 1,5 katı gibi bir farkla kuruş akçeye oranlanmıştır. Fakat bunun istisna bir durum olduğunu ve genele yaymanın da pek doğru olamayacağını da ilave etmeliyiz.

Çalışmamız, Hicri 1112–1127/Miladi 1701–1715 yılları arasındaki kayıtları içeren Trabzon İl Halk Kütüphanesinden temin edilen 10 adet Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nde tespit edilmiş 169 adet borç-alacak kaydı dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. 169 adet kayıt, 14 yıllık bir zaman aralığına tekabül etmektedir. Elimizdeki siciller, genellikle hüccet ve ilam kayıtları ile başlamış, daha sonra merkez ile yapılan yazışmalar ve nikâh kayıtları yer almıştır. Sicillerin son kısmında ise ihtida kayıtları mevcuttur. Fakat kimi sicillerde merkez ile yapılan yazışmalardan sonra yine hüccet ve ilam kayıtları yer alabilmektedir. Bu arada belirtmemiz gereken bir diğer husus da siciller içerisinde toplu halde tereke kayıtları yer almamaktadır. Yararlandığımız tereke kayıtları siciller içerisinde sayfalarda dağınık bir

⁴⁵ Sahillioğlu, a.g.m, s. 19; M. Belin, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi**, Gündoğan Yayıncılık, Ankara 1999, s. 111.

⁴⁶ Sahillioğlu, a.g.m, s. 10.

⁴⁷ **T.Ş.S., 1871**, 13/4.

şekilde yer almışlardır. Kullanmış olduğumuz siciller içerisinde 1865, 1866 ve 1872 numaralı sicillerde meydana gelmiş olan bazı bozulmalardan dolayı bunların kimi kısımlarından yararlanamadık.

Tablo 1: 1701–1714 Yılları Arasında Trabzon Şer’iye Sicillerine Ait Toplam Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Düşen Oranları

Trabzon Şer’iye Sicil No	Toplam Kayıt Sayısı	Borç-Alacak Kayıtları	Toplam Kayda Oranı (%)
1865	58	2	3,448
1866	393	4	1,017
1867	566	14	2,473
1868	550	26	4,72
1869	752	24	3,191
1870	618	18	2,912
1871	544	21	3,860
1872	260	6	2,307
1873	637	19	2,982
1874	1064	35	3, 289
Toplam	5442	169	2,900

Borç-alacak üzerine yaptığımız bu çalışmada kimi zaman bazı sorunlarla karşılaştık. Bunlar içerisinde kanaatimizce en önemli olanı terekeler ile hüccet ve ilamların bir arada değerlendirilmesi olmuştur. Yani, terekelere göre borç-alacak ilişkisi gibi farklı bir başlık açılmamıştır. Bu doğrultuda da terekeler değerlendirilmeye alınırken, bunların sadece borç kısımları dikkate alınmıştır. Ayrıca bazı konularda ayrı ayrı tablolarda değerlendirilmelere gidilmiştir. Mesela; Müslim-gayrimüslim konusu incelenirken tereke kayıtlarındaki oranlar ayrı olarak ele alınmış ve farklı bir tabloda gösterilmiştir. Çünkü hüccet ve ilamlarda genelde bir kişi ile olan borç-alacak ilişkisi mevcut iken, terekelerde ise bu sayı birden fazladır ve bu yüzden bu kayıtların ayrı değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür.

Hüccet ve ilamlarda da kimi zaman bazı sorunlarla karşılaştık. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu kayıtlarda genelde bir kişi ile olan borç ilişkisi kaydedilmiştir. Fakat bazı kayıtlarda birden çok kişi borçlu ya da alacaklı konumunda olabilmektedir. Bu kayıtların din gruplarına göre değerlendirilmelerinde şöyle bir yol takip edilmiştir. Eğer bir kişinin hem Müslüman hem de gayrimüslim bir vatandaştan alacağı varsa ya da bunun tam tersi farklı dinden olan kişilere borcu var ise bu kayıt, tablo içerisinde hem aynı din hem de farklı din grupları ilişkilere yazılmıştır. Böylece bir kayıt iki farklı yerde de kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİNE DAİR BAZI TERİMLER

Borç-alacak ilişkilerini içeren kayıtlarda kullanılan ve sıkça karşımıza çıkan bazı kavramlar bulunmaktadır. Konumuzun anlaşılması açısından bu kavramların izahı gereklidir. Fakat bu izahat yapılırken herhangi bir hukuki tahlile veya bir tartışmaya girme, bu çalışmanın amaçlarından biri olmadığı için, söz konusu olmayacaktır. Ayrıca bu kavramların yer aldığı kayıtlardan örnekler, özetler halinde verilecektir.

1.0. Deyn: Sözlükte mastar olarak “ödünç almak, ödünç vermek, emir ve itaat altına almak, ceza veya mükâfatla mukabelede bulunmak”, isim olarak “ödünç, satılan malın bedeli (semen) ve hazırda bulunmayan şey” manalarına gelir. Terim olarak da kişinin zimmetinde sabit olan borçları ifade eder.¹ Buna bağlı olarak alacaklıya “da’in”, borçluya ise “medyun” denir. Oldukça geniş bir anlama sahip olan deyni “zimmette sabit olan şey” diye tarif etmek de mümkündür. Bu bağlamda kişinin ifa etmediği namaz, oruç, hac gibi dini borçlar da deyn kapsamı içindedir.² Eğer borcun konusu deyn olursa, sorumluluk, borçlunun bütün mal varlığını ilgilendirir.³ Genellikle deyn, misli mal olur.⁴ Yani borçlu şahıs, borç olarak almış olduğu eşyanın benzerini sayılabilen, ölçülebilen, tartılabilen ve çarşı-pazarda bolca bulunabilen mallar ile ödeyebilir. Deyn kavramı, şeriyye sicillerinde genelde “cihet-i deyn-i şer’iye” şeklinde geçmektedir. Aşağıda içerisinde deyn kavramı yer alan bir kaydın özeti verilmiştir.

27 zilhicce 1116/22 Nisan 1705 tarihinde Hüseyin Çelebi b. Hasan, Debbâğ Hane Mahallesi’nden Müteveffa Mehmet Beşe b. Abdullah’a sağlığında 45 kuruş borç verdiğini bu borcu talep ettiğinde vasi Mustafa Efendi b. Hasan Çelebi’nin borcu ödemekten

¹ M. Akif Aydın, “Deyn”, **DİA**, Cilt: 9, TDVY, İstanbul 1994, s.266.

² Aydın, “Deyn”, s.266.; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk-İslam Hukuk Tarihi**, Cilt: 2, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, s.180-181.

³ Bilal Aybakan, **İslam Hukukunda Borçların İfası**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 1998, s.28

⁴ Cin-Akgündüz, a.g.e, s.180-181.

çekindiğini belirtir. Mahkeme tarafından şahitlerin dinlenmesi ve yapılan tetkikler sonucunda 45 kuruşun ödenmesi için vasiye tenbihte bulunulmuştur.⁵

1.1. Karz: Lügatte katı (kesmek)⁶, kesip koparmak, karşılık vermek⁷ anlamlarına gelen karz; ödünç vermek, almak, ödünç verilen ve alınan şey, para demektir.⁸ Terim olarak faydalanmak ve sonra da bedelini geri ödemek üzere birisine bir miktar malı vermektir.⁹ Bu şekilde ödünç verene “mukriz”, ödünç alana “müstakriz”, ödünç almaya “iktiraz” ya da “istikraz”¹⁰ ödünç verme işlemine de “ikraz”¹¹ denir. Hukuki niteliği itibariyle karz akdi caiz, yani bağlayıcı olmayan akidler grubunda yer alır. Bu özelliğinin bir sonucu olarak borç veren kişi verdiği borcu dilediği zaman talep edebilir. Başlangıçta bir sürenin şart koşulması da fakihlerin çoğunluğunca hukuken bağlayıcı görülmez ve bu husus karz işleminin bir teberru (bağış) akdi oluşuyla gerekçelendirilir.¹² Karz aktinde kullanılabilen mallar ile ilgili olarak değinilebilecek olan en önemli özellik ise; bu malların yine deyn de olduğu gibi tüketilerek istifade edilen misli mallar olması gereğidir.¹³

Bu arada belirtilmesi gereken bir husus karz ile deyn arasındaki bazı farklardır. Her karz bir deyndir, bir borçtur; ancak her deyn, bir karz (ödünç) değildir. Mesela bir kişiden 100 kuruş ödünç almak, bir karz ve aynı zamanda deyndir. Fakat satılan veya icareye verilen veya gasp edilen bir şeyin bedeli olup zimmette taallük eden bir alacak ise bir deyndir, bir borçtur, fakat karz değildir.¹⁴ Ayrıca deyn kişinin zimmetinde sabit olan borçların genel ismi olduğundan karzdan doğacak borç da ödeninceye kadar karz alanın zimmetinde deyn olarak kalır. Bu sebeple de deyn, karza göre daha kapsamlıdır.¹⁵ Karz kavramı şeriyeye sicillerinde genelde “cihet-i karz-ı şeriyeye” şeklinde geçmektedir. Aşağıda içerisinde karz kavramının geçtiği bazı borç kayıtlarının özetleri verilmiştir.

⁵ T.Ş.S., 1868, 69/2.

⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Cilt: 6, Bilmen Basım ve Yayın Evi, İstanbul tarihsiz, s. 94.

⁷ H. Yunus Apaydın, “Karz”, **DİA**, Cilt: 24, TDVY, İstanbul 2001, s. 520.

⁸ Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: 2, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s.204.

⁹ Nezih Hammad, **İktisadi Fıkıh Terimleri**, Çev: Recep Ulusoy, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 198.

¹⁰ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s.32.; Bilmen, a.g.e, s. 94.; Cin-Akgündüz, , a.g.e, s.254.

¹¹ Cin-Akgündüz, a.g.e, s.254.

¹² Apaydın, a.g.m, s. 521.

¹³ Rahmi Yaran, **İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1997, s. 233.

¹⁴ Bilmen, a.g.e, s. 94-95.

¹⁵ Apaydın, a.g.m, s. 521.

24 Muharrem 112/20 Şubat 1713 tarihinde Çarşı Mahallesi sakinlerinden Mustafa Beşe b. Mehmet Çelebi, Maçka Kazası'na tabi Hozari adlı karyede sakin iken vefat eden Hacı Süleyman b. Ali Beşe'ye sağlığında 500 kuruş ödünç verdiğini ve varislerin bunu ödemekten çekindiklerini beyan etmiştir. Şahitlerin ifadesi Mustafa Beşe'nin iddialarını doğrulayınca, kadı, Hacı Süleyman'ın varislerine 500 kuruşu ödemelerini tenbih etmiştir.¹⁶

28 Şevval 1117/12 Şubat tarihinde İmaret-i Hatuniye Mahallesi'nden Miralay İskender Ağa b. Mehmet Ağa, Orta Hisar'da Eski Saray Mahallesi'nde sakin 15 yaşındaki Mehmet Ağa b. Ali Ağa'nın babası Müteveffa Ali Ağa b. Abdullah'ın zeametini kendine berat ettirmek için karz cinsinden 1000 kuruş ödünç verdiğini, ayrıca vasisi olduğu münasebetiyle babasının Karam Osman Beşe'ye 175 kuruş, Koloğlu Hüseyin Çelebi'ye 40 kuruş, Feyzullah Ağa'ya 315 kuruş, Yemenici Yusuf'a 10 kuruş ve Katırcıya 10 kuruştan toplam 550 kuruş borcunu yine kendisinin teslim ettiğini ve bu 1550 kuruşu Mehmet'ten talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışma çıktığını, Müslümanların araya girmesiyle 400 kuruşa anlaştıklarını ve birbirlerinin zimmetlerini ibra ettiklerini beyan etmiştir.¹⁷

Gurre-i Zilhicce 1127/28 Kasım 1715 tarihinde Eksotha Mahallesi'nden Derzi (Terzi) Ali Beşe b. Abdullah damadı Attar Hüseyin Çelebi b. Bali Beşe b. Ali'ye 4 ay önce 120 kuruş ödünç verdiğini; fakat damadının, Çelebi Oğlu'nun gemisiyle İstanbul'dan Trabzon'a gelirken boğularak öldüğünü ve kendisine olan borcunu hala alamadığını ifade etmiştir. Şahitlerin ifadeleri Ali Beşe'yi doğrulayınca, kadı, 120 kuruşun Attar Hüseyin Çelebi'nin terekesinden ödenmesini vasilere tenbih etmiştir.¹⁸

1.2. Mudârebe: Sözlükte “yol tepmek” anlamındaki darb fi'l-arz deyiminde geçen darb kelimesinden türetilen mudarebe, terim olarak bir tarafın sermaye koyması, diğer tarafın işletmeyi üstlenmesiyle kurulan kâr paylaşımı esasına dayalı ortaklığı ifade eder. Yani kısaca emek-sermaye ortaklığıdır.¹⁹ Mudarebe ortaklıklarında sermaye sahibine

¹⁶ T.Ş.S., 1873, 24/4.

¹⁷ T.Ş.S., 1869, 18/1.

¹⁸ T.Ş.S., 1874, 107/1.

¹⁹ Cengiz Kallek, “Mudârebe”, *DİA*, Cilt: 30, TDVY, İstanbul 2005, s. 359.

“rabbu’l-mâl”, parayı çalıştırana da “muda’rib”²⁰, darib, amil, mukaraz denilir.²¹ Bu sözleşmenin mudarebe şeklinde isimlendirilmesinin sebebi, mudaribin çoğu kere yeryüzünde devamlı yürümesi, gezmesi ve dolaşmasıdır. Taraflardan her birinin hissesine düşen payı aldıkları için böyle dendiği de söylenmiştir.²² Mudârebe anlaşmasında ortaklar kâr bölüşümünün belirlenmesinde tam bir serbestliğe sahiptirler. Ayrıca, kârın taraflar arasında bölüşülmesinin kesin miktarlar cinsinden değil, oranlar halinde gerçekleşmesi mudârebe sözleşmesinin olmazsa olmaz şartı olarak kabul edilir.²³ Mudârebe kavramı şeriyye sicillerinde genelde “âla tarikü’l-mûdarebe” şeklinde geçmektedir. Aşağıda içerisinde mudarebe kavramının geçtiği bir borç kaydının özeti verilmiştir.

18 Recep 1116/16 Kasım 1704 tarihinde Aşağı Hisar Mahallesi’ne bağlı Hacı Halil Mahallesi’nden Hacı Ahmet b. Abdullah kadı huzurunda Sehek veledi Marza adındaki zimmiyi dava ederek mudarebe yoluyla Sehek’in zimmetinde 200 kuruş hakkı olduğunu bunu kendisinden talep ettiğinde aralarında kavga ve tartışmaların yaşandığını, Müslümanların araya girmesiyle 100 kuruşa Sehek ile anlaşmalarını ve birbirlerinin zimmetlerini ibra ettiklerini beyan etmiştir.²⁴

1.3. Rehn: Lûgat manası sabit olmak, devamlı olmak ve bir yerde kalmaktır.²⁵ Bir malı ondan tamamen veya kısmen alınması mümkün olan mali bir hak karşılığında o hak sahibinin veya başkasının elinde rıza ile mahpus ve mevkuf kılmaktır. Bu yolla tutulan mala da rehin ya da merhun denilir.²⁶ Rehn anlaşmasında borcun vadesi geldiği halde rehin veren borçlu ödemekten imtina ederse rehin alan alacaklı mahkeme yoluyla rehn malı sattırıp alacağını temin etme yoluna gidebilir.²⁷ Aşağıda içerisinde rehn kelimesinin yer aldığı bir borç kaydının özeti verilmiştir.

4 Rebiü’l-evvel 1127/10 Mart 1715 tarihinde Orta Hisar Mahallesi sakinlerinden İken Azak Kalesi muhafazasında vefat eden sabıkan erbab-ı tımardan Londurazade Mahmut

²⁰ Fethi Gedikli, **Osmanlı Şirket Kültürü XVI-XVII. Yy’da Mudârebe Uygulaması**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 50.

²¹ Kallek, a.g.m, s. 359.

²² Hammad, a.g.e, s. 236.

²³ Murat Çizakça, **İslam Dünyasında ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.4.; Gedikli, a.g.e, s. 64-65.

²⁴ **T.Ş.S., 1868**, 28/3.

²⁵ Hayreddin Karaman, **Mukayeseli İslam Hukuku**, Cilt: 3, İz Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 139.

²⁶ Erdoğan, a.g.e, s.382.

²⁷ Karaman, a.g.e, s.160.

Ağa b. Mehmet Beğ'in kumaş ve sarık bahasından Es-seyyid Hasan Ağa b. Bünyad'a 670 kuruş borcu olup bunun karşılığında rehn olarak verdiği Kâfir Meydanı Mahallesi'nde bulunan zeytin, diğer meyveli ve meyvesiz ağaçlar ve çayırılık arsadan oluşan mülk bahçeyi Hasan Ağa'nın izniyle müzayede çıkarılmış ve sonuçta 500 kuruşa Hasan Ağa üzerine karar kılınmıştır. Böylece Mahmut Ağa'nın Hasan Ağa'ya olan 670 kuruşluk borcunun 500 kuruşluk kısmına takas yapılmıştır.²⁸

1.4. Tecil: Sözlükte erteleme, sonraya bırakma, geciktirme şeklinde geçen tecil kelimesinin terim anlamı; yükümlülüğün yerine getirilebilmesi için ileriye yönelik bir süre belirlenmesidir.²⁹ Borcun verilmesini belli bir vakte bağlamak ve ertelemeye ise “tecil-i deyn”, böyle bir borca “deyn-i müeccel” denir. Mühletsiz, hemen ödenmesi gereken borca “deyn-i muaccel” denir.³⁰ Her deyn hakkındaki tecil, muteberdir; lakin karz hakkındaki tecil, muteber değildir.³¹ Akidde şart koşulsa bile karz akdinde tecil geçerli değildir.³² Tecil, genellikle borçlunun menfaatine bir işlem olduğu için alacaklının bu yöndeki iradesine borçlu karşı çıkmaz; kabul ettiğini açıkça belirtmese de olumsuz cevap vermemesi buna rıza gösterdiği anlamına gelir.³³ Aşağıda içerisinde tecil kavramının yer aldığı bir borç kaydının özeti verilmiştir.

Gurre-i Cemaziye'l-evvel 1116/1 Eylül 1704 tarihinde Trabzon gümrük emînlerinden olan Kays Ağa b. Osman b. Mehmet ve Ali Ağa b. Ahmet b. Hüseyin, hala İstanbul'da tersane emini olan Hüseyin Efendi b. Ramazan'dan gümrük muaccesesi, berat-ı harcı ve sair masrafları için 7800 kuruş borç aldıklarını; fakat şu anda ödeyecek durumlarının olmadığını ve borcun ödenmesi için Hüseyin Efendi'den 6 ay ek süre aldıklarını beyan etmişlerdir.³⁴

1.5. İkraḥ: Sözlükte “istememek, rıza göstermemek anlamındaki” kürh (kerh) kökünden türemiştir. İslam hukukunda ve özellikle Hanefî mezhebinde, rızayı bozan sebepler içinde, en çok üzerinde durulan ve bunun için fıkıh kitaplarında hususi bölümler

²⁸ T.Ş.S., 1874, 67/4

²⁹ Erdoğan, a.g.e, s. 444.

³⁰ Aybakan, a.g.e, s. 28

³¹ Bilmen, a.g.e, s. 96.

³² Cin-Akgündüz, a.g.e, s.254.

³³ Bilal Aybakan, **İslam Hukukunda Borçların İfası**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998, s. 158.

³⁴ T.Ş.S., 1868, 47/3.

açılan ikrah kavramı, kişiyi rızası olmadığı halde bir işi yapmaya zorlamak manasına gelir.³⁵ Terim olarak ise, bir şahsı korkutarak rızası olmaksızın bir tasarrufu işlemek üzere haksız bir şekilde icbar etme manasını ifade eder.³⁶ Aşağıda içerisinde ikrah kavramının yer aldığı bir borç kaydının özeti verilmiştir.

11 Muharrem 1126/27 Ocak 1714 tarihinde El-hac Kasım Mahallesi'nden Hacı Ömer b. Bostan, Küçük Mustafa Ağa b. Abdullah ve gaib ani'l-meclis Şükûh zade Hacı Hüseyin ve diğer Mustafa Ağa adlı şahıslardan 1124 senesi Saferinin 27.günü tarihli ve imzalı 2500 kuruşluk ödünç verdiğini, daha sonra 100 kuruşunu aldığını belirtmiştir. 2500 kuruşluk borçtan Hacı Hüseyin'in hakkına 1400 kuruş düştüğünü ve bunu ödemediği için zabıtana teslim edildiğini; fakat daha sonra firar edip ortadan kaybolduğunu beyan etmiştir. Hacı Hüseyin'in borcu olan 1400 kuruşu ise asalet ve kefaletine binaen Küçük Mustafa Ağa'dan talep ettiğini ve Mustafa Ağa'nın bu borcu ödemek istemediğini iddia etmiştir. Küçük Mustafa Ağa ise cevabında kefilliği kabul etmekle, gaib ani'l-meclis İsmail'den korkarak; onun zorlamasıyla kefil olduğunu iddia etmiştir; lakin iddiasını ispatlayamamış bunun üzerine mahkeme, 1400 kuruşu ödemesini kendisine tenbih etmiştir.³⁷

1.6. Kefalet: Sözlükte kefalet, “bir şeyi bir şeye eklemek, katmak, bitiştirmek” gibi anlamlara gelir. Kefil ise; kendi zimmetini başkasının zimmetine ekleyerek onun yüklendiği şeyi kendisi de yüklenen kimseye denilir. Kefaletle “zeamet”, “kabale”, “hamale”, “daman” da denir.³⁸ Kefaletin genel olarak şahsa (el-kefale bi'n-nefs) ve mala kefalet (el-kefale bi'l-mal) olmak üzere iki türünden bahsedilir.³⁹ Eşyaya ait olan kefalet türü içerisinde borca ilişkin kefalet ise kefalet bi'd-deyn denilmektedir. Borç, asil üzerine nasıl ve hangi sıfatla sabit olursa, kefil üzerine de o şekilde sabit olur.⁴⁰ Tabi ki bu şartın gereği olarak, mala kefalette borçlunun kaybolması veya ölmesi durumunda kefil borçlunun yerine geçer.⁴¹ Aşağıda içerisinde kefalet kavramının yer aldığı bazı borç kayıtlarının özetleri aşağıda verilmiştir.

³⁵ Ali Bardakoğlu, “İkrah”, **DİA**, TDVY, C: 22, İstanbul 2000, s.30.

³⁶ Cin-Akgündüz, a.g.e, s.189.

³⁷ **T.Ş.S., 1873**, 69/1.

³⁸ Erdoğan, a.g.e, s. 239.

³⁹ H. Yunus Apaydın, “Kefalet”, **DİA**, Cilt: 25, TDVY, Ankara 2002, 168–176.

⁴⁰ Cin-Akgündüz,, a.g.e, C: 2, s. 262.

⁴¹ Erdoğan, a.g.e, s. 239.

28 Muharrem 1115/13 Haziran 1703 tarihinde aslen Gönve Sancağ'ında Atina Kazasının Melyat adlı karyesinden olup Trabzon'da misafiren sakin olan Hacı Hasan b. Mahmut, Müteveffa Deli Ahmet b. Ali'ye sağlığında 140 kuruş ödünç verdiğini ve daha sonra 20 kuruşa sulh yapıldığını; fakat Ahmet Çelebi'ye kefil olan Monla Eyuboğlu Mahmut Çelebi'nin 140 kuruşu daha önce Deli Ahmet'in terekesinden aldığını ve bunu kendisinden talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını, Müslümanların araya girmesiyle de 18 kuruş kıymetli bir sarma tüfek ve 40 kuruş nakit üzerine sulh yaptıklarını beyan etmiştir.⁴²

8 Rebiyyül-evvel 1116/1 Temmuz 1704 tarihinde Tekfur Çayırı Mahallesi'nden Murtaza b. Enes adlı şahıs, İsmail Ağa b. Hacı Osman huzurunda kendisinden 365 kuruş ödünç aldığını ve şu anda mahkeme huzurunda bulunmayan Ali Beşe b. Hacı Ahmet'e olan 65 kuruşluk borcuna İsmail Ağa'nın kefil olup bu meblağı da ödediğini ve İsmail Ağa'ya toplam 430 kuruş borcu olduğunu beyan etmiştir.⁴³

1.7. Zimmet: Sözlükte ahd, eman, hak, borç, kefalet gibi anlamlarda kullanılır.⁴⁴ Zimmet, her insanda zaruri olarak var kabul edilen itibari bir zarf ve kap hükmündedir ve bununla mükellefiyet gerçekleşir. Yine bununla gerekli hakların varlığının sabit olması gibi, insanın üzerine lazım gelen bütün borç ve yükümlülüklerde bu sayede varlık kazanır.⁴⁵ Aşağıda içerisinde zimmet kavramının yer aldığı bazı borç kayıtlarının özetleri aşağıda verilmiştir.

27 Rebiü'l-ahir 1115 9 Eylül 1703 tarihinde Yeni Cuma Mahallesi'nden Mehmet Beşe b. Hasan Beğ, Duhan Gümrükçüsü Semerci Oğlu Ahmet Ağa b. Mustafa'nın zimmetinde bir baş at ve kırmızı çuka pahasından 36 kuruş hakkının olduğunu ve bunun karşılığında bir baş eğdic (iğdiş) doru 37,5 kuruş kıymetli atı aldığını ve 1,5 kuruşu Ahmet Ağa'ya geri verdiğini beyan etmiştir.⁴⁶

⁴² T.Ş.S., 1867, 13/3.

⁴³ T.Ş.S., 1868, 22/1.

⁴⁴ Erdoğan, a.g.e, s. 495.

⁴⁵ Hammad, a.g.e, s. 381–382. ; Yaran, a.g.e, s. 30.

⁴⁶ T.Ş.S., 1867, 121/2.

15 Receb 1118/23 Ekim 1706 tarihinde Orta Hisar Mahallesi'nden Ayşe bnt. Ali Müteveffa kocası Hüseyin Çelebi b. Hasan zimmetinde 30,5 kuruş mehr-i müeccel ve 40 kuruş karz borcu olup bunun karşılığında aynı mahallede bulunan bir bab beyt-i süfli ve bir bab fevkani çartak ve bir sofa ve havlulu ve iki dib incir ağacı ve akındı kenefi müştemil mülk menziline olan hakkı toplam 130, 5 kuruşu terekeye vaziül'-yed eden Mustafa Beşe b. Mustafa'dan almıştır.⁴⁷

1.8. Ribh: Sözlükte ticaretten elde edilen kâr demektir. Daha geniş olarak bir işten elde edilen her türlü fayda için kullanılır. Terim olarak, sermayenin çeşitli işlemler yoluyla dönmesi neticesinde elde edilen artışa denir.⁴⁸ Bu arada üzerinde sıkça tartışılan riba kavramına da kısaca değinmek gerekir. Herhangi bir akitte karşılıksız olarak taraflardan birine şart olarak koşularak sağlanan fayda anlamındaki riba kavramı aynı zamanda faiz anlamına da gelmektedir.⁴⁹ Aşağıda içerisinde ribh kavramının yer aldığı bir borç kaydının özeti verilmiştir.

20 Şevval 1125/9 Kasım 1713 tarihinde Boz Tepe Mahallesi'nden Müteveffa Hüseyin Beşe b. Mustafa'nın varisleri, İbrahim Beşe b. Hüseyin Beşe'nin âla tarikü'l-mudarebe asıl mal 222 kuruş ve hâsıl olan ribhi 18,5 kuruş toplam 240,5 kuruş merkum İbrahim Beşe zimmetinde olan hakkını aldıklarını beyan etmişlerdir.⁵⁰

1.9. Vade: Bir borç ve vecibenin ifası için akitte tayin olunan müddet.⁵¹ Vade, İslam hukukunda borçlunun şahsına tanınmış bir hak olarak kabul edilir. Yani, eğer borçlu şahıs vade süresi dolmadan ölürse vade düşer ve böylece alacaklının alacağını talep etme hakkı doğmuş olur.⁵² Aşağıda içerisinde vade kavramının yer aldığı bir borç kaydının özeti aşağıda verilmiştir.

25 Zilhicce 1122/14 Şubat 1711 tarihinde Şirin Hatun Mahallesi'nden Ahmet Çavuş Ağa b. Hasan, Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden Müteveffa Londara zade Mehmet Ağa b. Ömer Beğ zimmetinde çeşitli kumaşlar bahasından müeccel-i mev'ud 585 kuruş

⁴⁷ T.Ş.S., 1869, 106/3.

⁴⁸ Hammad, a.g.e, s. 280–281.

⁴⁹ Erdoğan, a.g.e, s.385.

⁵⁰ T.Ş.S., 1873, 56/4.

⁵¹ Mehmet Erdoğan, a.g.e, s.473.

⁵² Rahmi Yaran, a.g.e, s. 99–105

hakkı olup bunun karşılığında aynı mahallede bulunan taşrada mebni odaları ve tolos tabir olunur kargir bina dükkânları kendisine 361 gün vade ile rehn ettiğini belirtmiş, şahitlerin ifadesiyle ispatlanmasıyla rehin evin satılması ve bundan elde edilecek olan miktardan 585 kuruşun alınarak Ahmet Çavuş'a verilmesi geri kalan paranın da Müteveffanın diğer borçlarının ödenmesi için vasi olan kardeşi Mahmut Ağa'ya verilmesi için Ahmet Ağa'ya tenbihte bulunulmuştur.⁵³

1.10. Hak: Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan hak kavramı anlaşma ve diğer sebeplerden doğan borç ve alacak anlamlarına da gelmektedir.⁵⁴ Aşağıda hak kavramının yer aldığı bir borç kaydının özeti verilmiştir.

14 Safer 1125/12 Mart 1713 tarihinde Debbağhane Mahallesinden İbrahim Çelebi b. Mehmet, Kindinar Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Solakzade Süleyman Paşa b. İbrahim Beğ'in sağlığında 850 kantar mürde-seng bahasından zimmetinde 4375 kuruş hakkının olduğunu, 907 kuruşu Süleyman Paşa'dan sıhhati halinde aldığını ve zimmetinde 3468 esedi kuruş hakkının kaldığını beyan etmiştir. Şahitlerin ifadeleri neticesinde İbrahim Çelebi'nin Süleyman Paşa'nın terekesinden hakkına düşen 135 kuruş ile 85 akçeyi alması için vasilere mahkemece tenbihte bulunulmuştur.⁵⁵

---

⁵³ T.Ş.S., 1871, 14/2.

⁵⁴ Ali Bardakoğlu, "Hak", **DİA**, C: 15, TDVY, İstanbul 1997, s.139–151.

⁵⁵ T.Ş.S., 1873, 30/3.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİNİN SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI

2.0. Borç-Alacak İlişkileri ve Din Grupları

Sicillere dayanılarak yapılan çalışmalarda Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin özellikle sosyal ve ekonomik boyutları oldukça iyi bir şekilde ortaya çıkarılabilmektedir. Borç-alacak ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda da üzerinde en çok durulan konulardan birisi din gruplarının birbirleriyle ve kendi aralarında nasıl bir münasebette bulduklarıdır. Bu münasebet çerçevesinde, din gruplarının kapalı bir toplum özelliği gösterip göstermedikleri, para akışında hangi din grubunun veya gruplarının etkili olduğu hususunda bazı değerlendirmelerde bulunmak mümkün gözükmektedir.

Trabzon ve çevresindeki din gruplarının borç-alacak kayıtlarındaki dağılımında Müslümanlar, zımmilere oranla daha fazla yer tutmaktadırlar. Değerlendirmeye aldığımız 169 dava kaydınının 125 adedinde (%73) Müslümanlar, kendi aralarında borç ilişkisine girmişlerdir. Buna karşın zımmiler, sadece 12 kayıta (%9) kendi aralarında borç münasebetinde bulunmuşlardır. Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında gerçekleştirilen 20 adet (% 11) kayıta ise; Müslümanlar, 16 kayıta (%7) borç veren taraf olurken; zımmiler, sadece 4 kayıta (%2) borç veren taraf olarak görünmektedirler.

Terekelere baktığımızda ise 183 kayıt içerisinde 144 adet (%78) kayıta Müslümanlar kendi aralarında borç-alacak ilişkisine girmişlerdir. Zımmilerin kendi aralarındaki borç ilişkisine ait kayıt sayısı ise sadece 3 (%1)'tür. 33 adet kayıta (% 18) dinler arası borç ilişkisi mevcuttur. Müslümanlar, 30 adet kayıta (%16) gayrimüslimlere borç vermişken; onlardan sadece 3 adet kayıta (%1) borç almışlardır.

Aşağıda hem dava kayıtlarında hem de terekelerde yer alan borç-alacak kayıtlarının din gruplarına göre dağılımını gösterir tablolar ayrı ayrı verilmiştir.

Tablo: 2

Dava Kayıtlarının Din Gruplarına Göre Dağılımı

Din Grupları	Sicil No										Toplam
	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	
M→M	2	3	11	17	16	13	18	2	18	25	125
Z→Z	—	1	—	3	3	1	2	1	1	—	12
M→Z	1	—	1	3	3	2	1	1	1	3	16
Z→M	—	—	—	2	1	—	—	—	—	1	4

Tablo: 3

Tereke Kayıtlarının Din Gruplarına Göre Dağılımı

Sicil No	1865	1869	1871	1871	1871	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	1874	Toplam
No	25/1	38/2	19/6	25/5	66/7	5/1	12/6	25/4	26/4	54/1	58/5	71/2	90/2	95/6	98/5	106/4	113/2		
M-M	24	—	5	3	4	1	11	4	3	3	1	1	6	38	36	3	1	144	
M-Z	1	—	4	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	21	2	—	—	30	
Z-Z	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	
Z-M	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	
Toplam	25	3	9	4	4	2	11	5	3	4	1	2	6	59	38	3	1	183	

Din grupları arasında vuku bulan kredi alış-verişinin varlığı kadar bu alış-verişin miktarı da din grupları arasındaki ilişkinin boyutları hakkında aydınlatıcı bilgiler sunabilmektedir. Bu dönem içerisinde, Müslümanlar ile gayrimüslimler aralarındaki kredi alış-verişleri genelde düşük meblağlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Farklı din grupları arasında gerçekleşen kredi alış-verişinde en yüksek miktar 1200 esedi kuruştur ve meblağlar genelde 101–300 kuruş aralığında yer almaktadır. Bu dönem içerisinde gayrimüslimler, kendi aralarında 2215,5 kuruşluk kredi ilişkisine girmişlerdir. Müslümanlar ile de 6328,5 kuruşluk bir borç ilişkisi içinde bulunmuşlardır. Bu meblağın

5390,5 kuruşluk kısmı (%85) Müslümanlar tarafından gayrimüslimlere borç olarak verilmişken, 938 kuruşluk kısmı (%15) da gayrimüslimlerin Müslümanlara verdikleri borç meblağıdır.

İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin hukuki hakları zımni statüsüne göre belirlenmekteydi. Bu doğrultuda zimmilerin, kendi mahkemelerinde (cemaat mahkemeleri) yargılanma hakları bulunduğu gibi, isterlerse kendi aralarındaki sorunlarını kadı mahkemelerine de intikal ettirebilmekteydiler. Gayrimüslimler, Müslümanlar ile aralarındaki bazı alacak-verecek sorunlarının çözümünü de kadı mahkemelerinin yanında kimi zaman vilayetin en üst yönetim birimlerinde arayabilmekteydiler. Mesela; 15 Zilhicce 1115/20 Nisan 1704 tarihinde Efrenç Hisarı Mahallesi'nde ikamet edip davanın görüldüğü sırada İstanbul'da bulunan Totos veled-i Lefter'in vekili olan eşi Susam bnt. Lefter, kadı huzurunda İskender Paşa Mahallesi'nden Ahmet Ağa b. Hasan Ağa'yı dava etmiştir. Susam, Ahmet Ağa'nın mahkeme gününden 4 ay önce senin kardeşin Yani veled-i Lefter zimmetinde 25 kuruş alacağım var diyerek borca kefil olan kocası Totos'dan haksız şekilde bu parayı aldığını ve 25 kuruşun alınmasını mahkemeden talep etmiştir. Fakat Yani, bu iddiayı reddetmiş ve bunun üzerine Susam bnt. Lefter, durumu Trabzon Valisi Yusuf Paşa'ya arz etmiştir. Yusuf Paşa da konuya ilişkin mübaşir tayin ederek Ahmet Ağa'yı mahkemeye getirtmiştir. Ahmet Ağa ise cevabında Totos'un 25 kuruşu Müslümanların önünde kendi rızasıyla verdiğini belirterek davacının iddialarını reddetmiştir. Şahitlerin ifadeleri Ahmet Ağa'yı doğrulayınca mahkeme Susam'ın davasını reddetmiştir.¹

Yine başka bir kayıta, 3 Rebiü'l-evvel 1126/19 Mart 1714 senesinde Orta Hisar'da Şirin Hatun Mahallesi'nden Fatma bnt. Abdullah, Müteveffa kocası Mustafa'nın, Sahek adlı Ermeni'ye 730 kuruş borcu olduğunu ve buna karşılık aynı mahallede bulunan ve eşiyle kendisinin ortak mülkleri olan bir bab fevkani oda ve tahtında bir matbah ve bir beyt-i ulvi ve tahtında bir kiler ve bir anbar ve bir ---- ve bir kenif ve havlulu ve meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan menzilin yarısını 324 kuruşa takas ettiğini ifade etmiştir. Fakat sonra Sahek'in, kendisini müteveffa kocası Mustafa'nın 234 kuruşluk terekesini ahz ettiği gerekçesiyle; Trabzon Valisi Kahraman Paşa'ya götürdüğünü, Paşanın da bu mülkün geri kalanını Sahek'e zorla sattırıldığını iddia etmiştir. Sahek'in cevabından anlaşıldığına göre

¹ T.Ş.S., 1868, 4/3.

olay, İstanbul'a intikal etmiştir. 1117 senesinde Rumeli Kazaskeri olan Abdullah Efendi konuya ilişkin olarak kendisinin haklılığı yönünde hücceti Sahek'e vermiştir. Hüccetin okunmasıyla da Fatma, mahkemece davasında reddedilmiştir.²

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında gerçekleşen kredi alış-verişlerinde değinmek istediğimiz diğer bir husus, din grupları arasındaki ticari ilişkilerdir. 18 Recep 1116/16 Kasım 1704 tarihli kayıt, bize bu dönemde Trabzon'da farklı dinlere mensup şahıslar arasında ticari şirketler kurulabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Aşağı Hisar'da Hace Halil Mahallesi'nden Hacı Ahmet b. Abdullah, Sehek veledi Marza adındaki zımmiye mudarebe yoluyla 200 kuruş borç vermiştir. Fakat Hacı Ahmet, bunu kendisinden talep ettiği zaman aralarında kavga ve tartışmalar yaşanmış, Müslümanların araya girmesiyle de 100 kuruş üzerine Sehek ile anlaşmışlardır.³

Trabzonlu Müslümanlar, sadece bölgede yaşayan gayrimüslimlerle değil aynı zamanda farklı eyaletlerden ticari amaçlı Trabzon'a gelen gayrimüslimlerle de borç münasebetinde bulunabilmekteydiler. 27 Şevval 1117/11 Şubat 1706 tarihli kayıta Yeni Cuma Mahallesi'nden olup Hac'dan gelirken Malatya'da vefat eden Semerci oğlu Hacı Süleyman b. Mehmet'in varisleri, Sivas eyaletine bağlı Gürün Kazasından olup ticaret amacıyla Trabzon'a gelen ve Trabzon Sûkunda ikamet eden Mağdiş Ağzar v. Everik adlı Ermeni'nin, Hacı Süleyman'a olan 130 kuruş ve 1 zolata borcunu aldıklarını beyan etmişlerdir.⁴

Din grupları arasında gerçekleşen kredi alış-verişlerinde kimi zaman toplu halde borç alıp-vermeler söz konusu olmuş ve bazen bir şahsın bütün karye halkına borç verdiği görülmüştür. Fakat bir gayrimüslimin birden fazla Müslüman'dan alacağını gösterir herhangi kayda rastlanılmamıştır. 23 Şaban 1112/2 Şubat 1701 tarihli bir kayıta göre; Hemşin kazası ahalişi olan bir kısım Müslüman ve Ermeni mahkeme önünde Hemşin kazası ağası olan Murtaza Ağa b. Ömer Ağa'dan her biri 1200 esedi kuruş borç aldıklarını belirtmişlerdir.⁵ 20 Rebiü'l-ahir 1126/5 Mayıs 1714 tarihli kayıta da yine böyle bir durum

² T.Ş.S., 1874, 15/6.

³ T.Ş.S., 1868, 28/3.

⁴ T.Ş.S., 1869, 16/1. Varisler ya da alacak verecekliker arasındaki bir sorundan olsa gerek beş yıl sonra Hacı Süleyman'ın borçlarına ilişkin yeni bir kayıt tutulmuştur. Mağdiş Ağzar'ın bu borcu ve bunu ödediği de kayıta yeniden zikredilmiştir. Bkz. T.Ş.S., 1871, 5/3.

⁵ T.Ş.S., 1865, 16/2.

ile karşılaşmaktayız. İlgili kayıta, aslen Görele Kazası sakinlerinden iken vefat eden Ali Ağa'nın 1115 (1703) tarihinde, Maçka Kazasına tabi Baş Maçka adlı karye ahalisinden Panayot Kethüda veledi Azam, Mihail veledi Hristos ve Kostantin veledi Lefter adlı zimmiler ile karyenin diğer ahalisine 300 kuruş borç vermesi söz konusu olmuştur.⁶ Maçka kazasına ait başka bir kayıta da 28 Zilkade 1124/27 Aralık 1712 tarihinde Hozari adlı karyeden müteveffa Hacı Süleyman b. Ali'nin varisleri yine Maçka kazasına bağlı Larzani adlı karye ahalisinden şikayetçi olmuşlardır. Hacı Süleyman'ın varisleri, karye ahalisinden olan Abdülbaki Beşe b. Derviş, Tanas ve Kakol adlı kardeşler ile Panayot v. Totos ve Yorgi v. Marsi adlı şahısların zimmetlerinde Hacı Süleyman'ın 360 kuruş alacağını olduğunu ve bu şahısların borçlarını ödemekten imtina ettiklerini ifade etmişlerdir. Karye halkının, Hacı Süleyman'ın sıhhati halinde daha önce bu davaya ilişkin 60 kuruş üzerine sulh yaptıklarını beyan etmeleri ve bunu şahitlerin ifadesiyle ispatlamaları üzerine Hacı Süleyman'ın varisleri davalarında reddedilmişlerdir.⁷

İki tarafın ilişkiye girdiği kayıtların 5 (%31) tanesinde, taraflar sulh yoluna gitmeyi tercih etmişlerdir. Örneğin 17 Rebiü'l-ahir 1115/9 Eylül 1703 tarihinde Viçe Kazası ahalisinden olup Trabzon'da misafiren bulunan Mustafa Reis b. Osman Ağa, Ayo Vasil Mahallesi'nden Safal v. Sadi zimmetinde kalb akçesinden 416 kuruş 1 zolata hakkı olduğunu, kendisinden bir defa 110 kuruş, bir defa 35 kuruş ve bir defa da 20 kuruş toplam 165 kuruş aldığını kalan borcunu talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını ve Müslümanların araya girmesiyle 50 kuruş 1 zolata üzerine sulh yaptıklarını beyan etmiştir.⁸ Sulh ile alakalı diğer bir örneğimiz de 4 Cemaziyye'l-evvel 1124/9 Haziran 1712 tarihidir. Bu kayda göre; Yeni Cuma Mahallesi'nden İbrahim Ağa b. Hacı Osman Ağa, Aya Gor Gor Mahallesi'nden Avanes ile oğulları Haçato, Dartan ve Ağya'nın zimmetlerinde nukud akçeden, ev kirasından ve aralarında olan alışverişten 300 kuruş hakkının olduğunu; fakat bunu talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını ve 60 kuruş üzerine sulh yaptıklarını beyan etmiştir.⁹

Tereke kayıtlarına baktığımız zaman ise Ayo Vasil Mahallesi'nden Yor veledi Ağab adlı zimmiye ait bir kayda rastlamaktayız. Yor'un üç zimmiye toplam olarak 490 kuruşluk

⁶ T.Ş.S., 1874, 24/1.

⁷ T.Ş.S., 1873, 15/3.

⁸ T.Ş.S., 1867, 18/6.

⁹ T.Ş.S., 1872, 9/3.

bir borcu gözükmemektedir. Landon adlı zimmiye 435 kuruş, Liparos adlı zimmiye 30 kuruş borcu olan Yor'un adını okuyamadığımız diğer bir zimmiye de 25 kuruş borcu terekesinde kayıt altına alınmıştır.¹⁰

Değerlendirmeye aldığımız borç-alacak kayıtlarına göre bu dönem içerisinde Trabzon'da gerçekleşen kredi akışında Müslümanlar, gayrimüslimlere oranla daha etkin olmuşlardır. Yani bu dönemde Trabzon'da, para hareketliliğinin kontrolünün Müslümanların elinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Fakat Müslümanlar, bunu yaparken diğer din gruplarıyla para-kredi ilişkisine girmekte her hangi bir sakınca görmemişlerdir. Zaten kayıtlardan da anlaşıldığı itibariyle aynı mahallelerde yaşam söz konusudur. Bu çerçevede dinin borç-alacak ilişkilerinde belirleyici bir faktör olmadığını da eklememiz gerekir. Son olarak, bu doğrultuda kredi akışını elinde bulduran Müslümanların borç-alacak ilişkilerinde kapalı bir toplum anlayışla hareket etmediklerini söyleyebiliriz.

2.1. Borç-Alacak İlişkilerinde Trabzon İleri Gelenleri

Borç-alacak münasebetlerinin sosyal gruplar arasındaki dağılımının belirlenmesi çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda da öncelikle askeri kesimin borç ilişkilerindeki yerini tespit etmeye çalışacağız. Çünkü bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda genel olarak servet kaynakları sultanla ilişkisi olan askeri sınıfın kontrolü altında olmuştur.¹¹ Osmanlı'da askeri kavramı, askerlik yapanları kastetmekten daha ziyade bütün kamu hizmetlerini yerine getirenleri içine almaktaydı. Askeriyi reyadan ayırt eden en önemli sıfat, padişah beratı ile bir devlet hizmetine tayin edilmektir. Böylece, ulufe ve tımar alan bütün hizmet sahipleri, saray halkı, umera, ulema askeri kesim içerisinde yer almış oluyordu.¹² Klasik dönemde askeri sınıf, devlet otoritesinin temsilcisi olarak sahip buldukları gücün yanında, görevleri ve yükümlülükleri karşılığında, devlet gelirlerinden kendilerine önemli meblağlar tahsil edilen, aldıklarının bir kısmını görevlerinin gereği harcamak zorunda olmalarına rağmen, özel servet edinme imkânlarını

¹⁰ T.Ş.S., 1869, 38/2.

¹¹ Halil İnalçık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, Ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 11.

¹² Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü", Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s. 50-51; Halil Sahillioğlu, "Askeri", DİA, TDVY, Cilt: 3, İstanbul 1991, s. 488-489; Said Öztürk, Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil), OSAV, İstanbul 1995, s. 34-45.

bularak toplumun üst katında yer alanlardır.¹³ Bizde bu çalışmamızda askeri kavramını bu şekilde ele alarak, Paşa, Ağa, Beğ, Beşe, unvanına sahip olanlar ile ulema sınıfından olanları bu kesimin içinde değerlendirdik.

Değerlendirmeye almış olduğumuz 169 kayıt içerisinde askeri kesimin borç-alacak ilişkisinin iki taraftan birinde ya da ikisinde yer aldıkları kayıt sayısı 135 (%80) iken, her iki tarafın da askeri kesimden olduğu kayıt sayısı 51 (%30) dur. 94 adet kayıta (%70) askeri kesime mensup şahıslar borçlu konumdadır. Askeri kesim 81 adet kayıta da (%48) alacaklı konumda yer almıştır. Askeri kesimin ilişkiye girmiş olduğu toplam borç-alacak miktarı 135549 kuruştur. Bu meblağın 66896,5 kuruşu askeri kesimin alacağını oluştururken, 68652,5 kuruşluk kısmı da askeri kesimin bu dönemde almış olduğu borç miktarıdır. Terekelerdeki kayıtları da buraya dâhil ettiğimiz zaman askeri kesimin bu dönemde Trabzon'da 146619 kuruş 42 akçelik bir borç-alacak alış-verişinde bulunduğunu görmekteyiz. Bu meblağın %53'ü yani 77500,5 kuruş 7 akçelik kısmı askeri kesimin borcunu teşkil ederken, %47'si da 69118,5 kuruş 35 akçelik kısmı da askeri kesimden olanların alacaklarına denk düşmektedir.

Askeri kesim içerisinde “ağa”ların bu dönemde Trabzon'da kredi akışına yön verdiklerini söyleyebiliriz. Ağaların davalarda yer aldığı kayıt sayısı 91'dir¹⁴ ve bu rakam, tüm kayıt sayısına oranlandığında, genel kayıt sayısının yarısından fazlasına (%54) tekabül etmektedir. Ağaların, kayıt sayısındaki oranları, doğal olarak, ilişkide buldukları kredi miktarına da yansımaktadır. Ağaların bu dönemde borç-alacak miktarları davalarda 80654,5 kuruş iken; terekelerde 5597 kuruştur. Bu durumda ağaların genel borç-alacak miktarları toplam 86251,5 kuruş yapmaktadır. Bu miktarı açacak olursak, 58120 kuruş ağaların vereceği borcunu gösterirken; geriye kalan 28131,5 kuruş da ağaların alacakları miktardır.

Yukarıdaki rakamlar bizim çalışmamız açısından son derece önemlidir. Çünkü bu rakam, ağaların, kredi ilişkisinin ya bir tarafında ya da her iki tarafında bulunarak Trabzon'daki kredi akışının en etkin kesimi olduklarını göstermektedir. Zaten daha önce

¹³ Özer Ergenç, **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma**, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 240.

¹⁴ Aynı davada birden fazla şahıs borçlu veya alacaklı konumda olabilmektedir. Bu durumda kişi sayısı açısından bakıldığında kayıtlarda adı geçen “ağa”ların sayısı 99'dur.

belirttiğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğunda servet dağılımında askeri kesim ilk sırada yer almaktaydı. Böylece kredi münasebetinde unvan açısından da bu dönemde Trabzon'da ilk sırada yer almışlardır.

Yönetimin askeri kanadına mensup olan ağalar, gayrimüslimlerle 6 kez kredi münasebetinde bulunmuşlardır. Gayrimüslimlere 5 defa borç veren ağalar, 1 kez de gayrimüslimlerden borç almıştır. Ağaların gayrimüslimlerden 2325 kuruşluk alacakları bulunurken; buna mukabil onlara verecekleri meblağ sadece 15 kuruştur.

Yeniçerilerin borç ilişkisine göz atacak olursak burada dikkat çeken husus, yeniçerilerin genelde kendi aralarında kredi münasebeti kurmalarıdır. Mesela 3 Zilkade 1117/16 Şubat 1706 tarihli kayıta da Yeniçerilerden Üçüncü Bölük Oda neferatının mevkufta nukuda mütevellisi olan İbrahim Odabaşı b. Ali b. Abdülkerim, İskender Paşa Mahallesi'nden olup vefat eden Üçüncü Bölük Odası yoldaşlarından Abacızade Ahmet Beşe b. Hasan'ın sağlığında, 1112 senesinin Rebiü'l-ahirinin 13. günü, o tarihte Odabaşı ve nukuda mütevellisi olan Mehmet Odabaşı elinden vakıf malından 575 ve aynı senenin Cemaziyye'l-ahirinin 17. günü 115 esedi kuruştan toplam 690 kuruş ödünç aldığını beyan etmiştir. Bu 690 kuruşun 120 kuruşu daha önce ödenmiş ve geriye kalan 570 kuruşun terekeden alınması için vekil tayini yapılmıştır.¹⁵

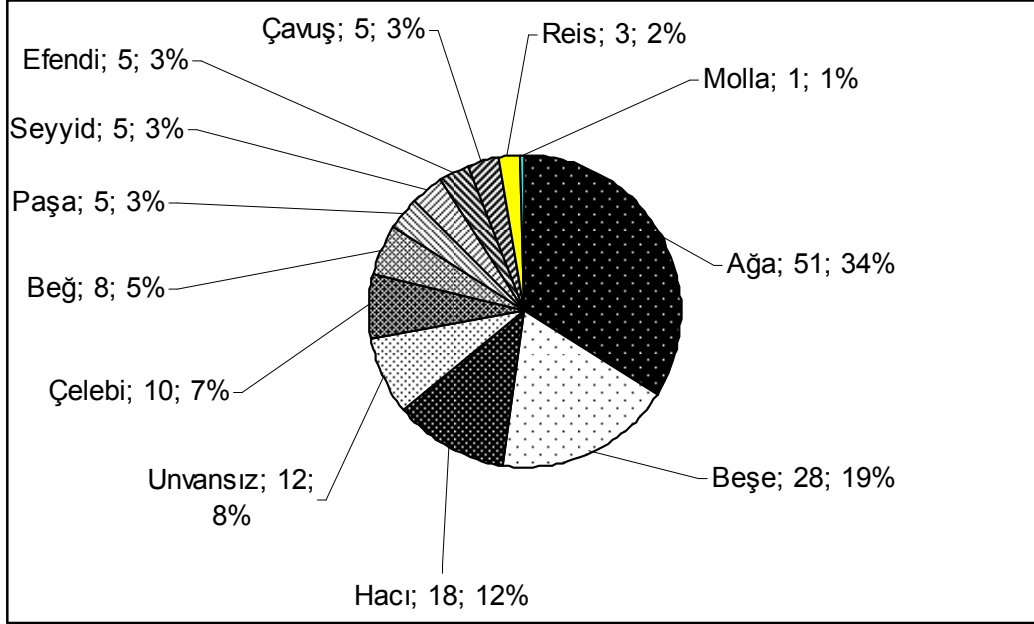
Yeniçerilerin mevaciblerinin ödenmesi hususunda tercih edilen bir yol olan havale işlemlerinde de kimi zaman sorunlar yaşanmaktaydı. Dolayısıyla havale yöntemlerinde de borca ilişkin anlaşmazlıklara rastlamak mümkündür. Elimizdeki buna ilişkin sadece bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayda göre; Eksotha Mahallesinden olup sabıkan Ahışa (Ahıska) Kalesi ağası olan Ahmet Ağa b. Süleyman Çavuş Ağa, Kale'de görevli Yeniçerilerin 4 kıta mevaciblerini, ödenmesi için havale ettiğini; lakin Trabzon İskelesi gümrükçüsü El-hac Mehmet Ağa b. Ahmet ve Abdülkerim Ağa b. Osman'ın zimmetlerinde bu havaleden 60 kuruş kaldığını ifade etmiştir. Gümrükçüler ise bu meblağı Ahmet Ağa'nın çocuklarına verdiklerini şahitlerle ispatlayınca Ahmet Ağa davasında reddedilmiştir.¹⁶

¹⁵ T.Ş.S., 1868, 77/1.

¹⁶ T.Ş.S., 1874, 102/6.

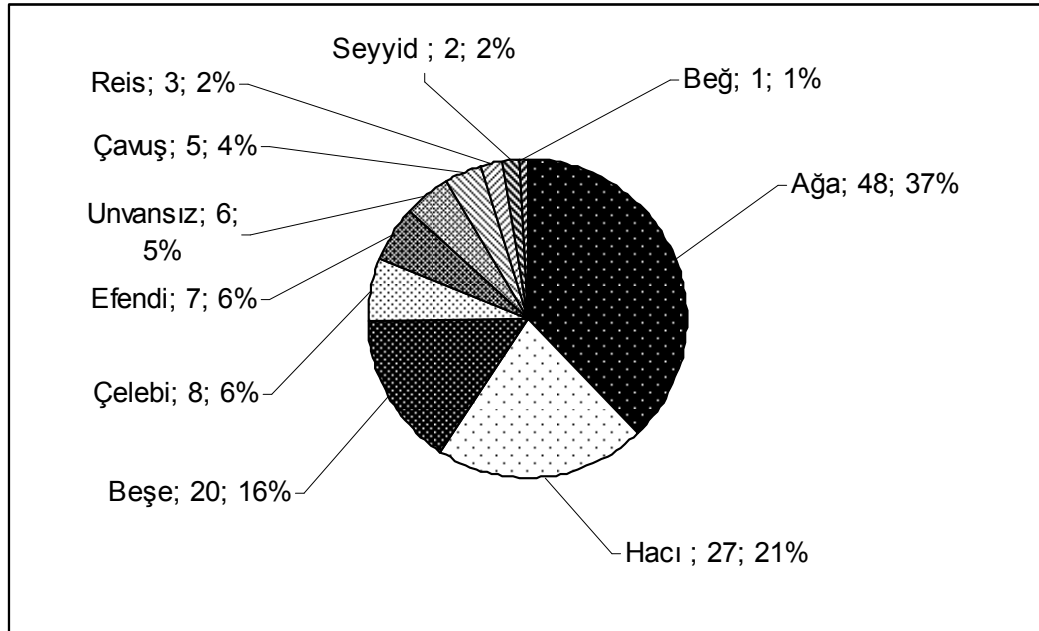
Tablo: 4

Dava Kayıtlarında Borçluların Unvanlara Göre Dağılımı ve Bunların Oranları

Tablo: 5

Dava Kayıtlarında Alacaklıların Unvanlara Göre Dağılımı

Trabzon ileri gelenlerinin kredi ilişkilerinden bahsederken tabii ki tımar erbabından da bahsetmemiz gerekir. Burada kredi akışında etkili olmasalar da kayıt sayısı bakımından önde gelen iki tımar sahibi aile ve bu ailelerin efratlarının borç-alacak münasebetlerine değinmek istiyoruz. Zuamadan ilk bahsedeceğimiz şahıs, Bab-ı Zağnos Mahallesi

sakinlerinden Yavaşcazade Süleyman Ağa b. Mehmet'tir. Anlaşılan o ki; Süleyman Ağa büyük bir para darlığı içindeydi. Çünkü hem dava kayıtlarında hem de terekesinde borç alan taraf hep kendisi olmuştur.

Süleyman Ağa hakkındaki ilk kayıt, 4 Şevval 1114/21 Şubat 1703 tarihlidir. Bu kayıтта Süleyman Ağa, aynı mahalleden Ali Ağa b. İbrahim Çelebi'ye olan 1850 kuruşluk borcunu ödemesi için mahkemece uyarılmıştır.¹⁷

5 Şevval 1115/11 Şubat 1704 tarihli kayıтта Süleyman Ağa'nın Erzurum'da vefat etmiş olduğu belirtilmektedir. Kayda göre; Eksotha Mahallesinden Mustafa Beşe b. İbrahim, Süleyman Ağa'ya 180 kuruş borç vermiştir. Mustafa Beşe ayrıca, bu meblağın 80 kuruşuna Kabak Meydanı Mahallesi'nden İbrahim Çelebi b. Recep'in de kefalet-i sahih-i şer'iyye ile Süleyman Ağa'ya kefil olduğunu ve bu parayı İbrahim Çelebi'den istediğinde vermekten çekindiğini de ifadesine eklemiştir. Ama İbrahim Çelebi, Mustafa Beşe'nin getirmiş olduğu şahitlerin "kendü hallerinde olmayub şahid-i zor olduklarını" kendi şahitleriyle ispatlamasıyla, Mustafa Beşe davasında reddedilmiştir.¹⁸

Yukarıdaki kayda binaen Süleyman Ağa'nın ölüm tarihini 1703–4 olarak kabul edersek; ölümünden 3–4 sene sonra görülen bir davada yine Süleyman Ağa'dan bahsedilmiştir. Yukarıda Süleyman Ağa'nın para darlığı içinde olduğunu beyan etmiştik. Nitekim almış olduğu borçları da ödemekte sıkıntı çektiğini gösteren başka bir kayıt da bu görüşümüzü desteklemektedir. Öyle ki; Süleyman Ağa borcunu ödeyemediği için hapse dahi girmiştir. 10 Şevval 1118/5 Ocak 1707 tarihinde İmaret Hatuniye Mahallesi'nden Osman Beşe b. Mehmet, Süleyman Ağa'nın zimmetinde 34 kuruş hakkının olduğunu ve bunu talep ettiğinde borcunu inkâr eden Süleyman Ağa'nın sabıkan Trabzon Alay Beği Mustafa Ağa b. Osman tarafından hapse atıldığını ifade etmiştir. Fakat Süleyman Ağa'nın yöneticilerle arası iyi olsa gerek; borç durumu ispatlandıktan sonra kendisini hapse atan Mustafa Ağa, Süleyman Ağa'ya kefil olarak onu hapisten çıkarmıştır. Davacı Osman Beşe'de Alay Beği Mustafa Ağa hakkındaki daha önce açmış olduğu kefalet ile ilgili davasından vazgeçtiğini beyan etmiştir.¹⁹

¹⁷ T.Ş.S., 1867, 4/1.

¹⁸ T.Ş.S., 1867, 31/3.

¹⁹ T.Ş.S., 1869, 122/1.

Bu arada belirtmemiz gereken bir durum söz konusudur. 1703–4 yıllarında vefat ettiğini düşündüğümüz Süleyman Ağa'nın terekesi, ilginç bir şekilde yaklaşık 10 yıl sonra 20 Safer 1126/7 Mart 1714 tarihinde kayıt altına alınmıştır. Tabii ki her ölen şahsın terekesinin sicillere kaydedilmesi gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Buna rağmen Süleyman Ağa'nın vefatından 10 yıl sonra terekesinin kaydedilmesinin nedeni, herhalde mirasa yönelik vuku bulan bir anlaşmazlıktan dolayı aile bireylerinin ya da alacaklıların, terekenin kayda alınması yönünde mahkemeye talepte bulunmuş olmalarıdır.

Süleyman Ağa'nın kız kardeşi Rabia hatun ile ilgili olarak da bir kayda rastlanmıştır. Bu kayıt, 11 Muharrem 1127/17 Ocak 1711 tarihlidir. Buna göre; Orta Hisar Mahallesi'nden Bayram Bey Mahallesi'nde sakin Rabia hatun bnt. Yavaşca Mehmet Ağa, Müteveffa kocası Abdülkerim Ağa b. Mustafa Çavuş'un zimmetinde olan 200 kuruş mehr-i müeccel ve zimmetinde olan alacağı ile terekeden kendisine kalan 140 kuruştan toplam 340 kuruş karşılığında Abdülkerim Ağa'nın terekesinden olup Debbağhane Mahallesi'nde bulunan iki bab beyt-i süfli ve sarbi tabir olunur bir anbar ve bir bab ---- ve bir-i mai ve bir kenif ve havlusu müstemil mülk menzilini takas yoluyla almıştır.²⁰

Trabzon'daki zuamadan diğer önemli aile Londurazadeler'dir. Londurazadeler'den Mahmut Ağa, bu dönemde Trabzon'da tımar erbabının Alay Beği iken, kardeşi Mehmet Ağa'nın ismi de yine dönemin tımar erbabı arasında kayıtlarda geçmiştir. Londurazadeler'in, Trabzon yöneticilerinin üst kademelerindeki şahıslarla kredi münasebetleri söz konusu olmuştur. Mesela, Hisar-ı Süfli(Aşağı Hisar)'de bulunan Hacı Halil Mahallesi sakinlerinden olan Londurazade Mahmut Ağa, 5 Muharrem 1118/19 Nisan 1706 tarihinde Trabzon eski mutasarrıfı Halil Paşa'ya 400 kıta kuruş borç vermiştir. Fakat bu meblağı kendisinden istediğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmalar yaşanmış ve Müslümanların araya girmesiyle 50 kuruş kıymetli bir gümüş kemer raht, 40 kuruş kıymetli bir al at ve 40 kuruş kıymetli iki kır at üzerine sulh etmişlerdir.²¹

Azak Kalesi muhafazasında vefat eden Mahmut Ağa, daha önceden kumaş ve sarık pahasından Es-seyyid Hasan Ağa b. Bünyad'a 670 kuruş borçlanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki; Mahmut Ağa aynı zamanda ticaret ile de yakından ilgiliydi. Fakat sermaye bulmakta

²⁰ T.Ş.S., 1874, 63/5.

²¹ T.Ş.S., 1869, 27/1.

zorlanmış olacak ki, aldığı borcun karşılığında Kâfir Meydanı Mahallesi'nde bulunan zeytin ve diğer eşcar-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi ve çayırılık arsası müstemil mülk bahçesini Hasan Ağa'ya rehn olarak vermiştir. Mahmut Ağa'nın vefatını müteakiben de Hasan Ağa'nın izniyle rehndeki mülk müzayede çıkarılmıştır. Müzayede sonucunda da 500 kuruşa Hasan Ağa üzerine karar kılınmıştır. Böylece Mahmut Ağa'nın Hasan Ağa'ya olan 670 kuruşluk borcunun 500 kuruşluk kısmına takas yapılmıştır.²²

Londurazadeler'in, tımar sahibi olmalarına rağmen ekonomik açıdan güç durumda olduklarını söyleyebiliriz. Örneğin 10 Zilkade 1118/13 Şubat 1707 tarihli kayıta, Orta Hisar Mahallesi'nden İbrahim Ağa b. Hacı Osman Ağa, babası Hacı Osman Ağa bin Murat'ın sıhhati halinde Londurazade Mehmet Beğ b. Ömer Beğ'e 1000 esedi kuruş ödünç verdiğini belirtmiştir. Fakat bunu, kendisinden talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların çıkmış ve Müslümanların araya girmesiyle 600 kuruş üzerine sulh ettiklerini beyan etmiştir. 1117 senesi Zilkadesinin 20. günü 100 kuruşunu kendisinden almış, 500 kuruşu da 200 gün içinde ödemek üzere tecil etmesine rağmen hala ödemediğini söylemiştir. Yapılan tetkikler ve mahkemede okunan borç senedine binaen Mehmet Beğ'e borcunu ödemesi için mahkemece tenbihte bulunulmuştur.²³

Anlaşılan o ki Londurazadeler'den Mehmet Beğ de, kardeşi Mahmut Ağa gibi ticaretle uğraşmıştı. İlginç olan kısım kardeşi gibi ticaretle uğraşması değil de, aldığı borca karşılık mülkünü kardeşi gibi rehn olarak vermesidir. 25 Zilhicce 1122/14 Şubat 1711 tarihindeki kayıta, Şirin Hatun Mahallesinden Ahmet Çavuş Ağa b. Hasan, Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden müteveffa Londurazade Mehmet Ağa b. Ömer Beğ zimmetinde çeşitli kumaşlar pahasından 585 kuruş hakkı olup bunun karşılığında aynı mahallede bulunan taşrada mebni odaları ve tolos tabir olunur kargir bina dükkânları kendisine 361 gün vade ile rehn ettiğini belirtmiştir. Şahitlerin ifadesiyle rehin evin satılması ve bundan elde edilecek olan miktardan 585 kuruşun alınarak Ahmet Çavuş'a verilmesi ve geri kalan paranın da müteveffanın diğer borçlarının ödenmesi için vasi olan kardeşi Mahmut Ağa'ya verilmesi yönünde mahkemece tenbihte bulunulmuştur.²⁴ 17 Muharrem 1123/7 Mart 1711

²² T.Ş.S., 1874, 67/4.

²³ T.Ş.S., 1869, 129/3.

²⁴ T.Ş.S., 1871, 14/2.

tarihli kayıttta da rehndeki mülkün Sûk-ı Sultanide, müzayede usulüyle satıŖa çıkarıldığı ve 485 kuruŖa Ahmet Ağa'ya karar kılınp, 585 kuruŖa satıldığı belirtilmiŖtir.²⁵

Mehmet Beğ, ya bozuk olan mali durumundan dolayı ya da çevresinde gvenilmeyecek bir olarak görüldüğünden olacak kredi teminini mülklerini rehn göstererek yapmayı uygun bulmuŖtur. BaŖka bir kayıttta da bu sefer, Cami-i Kebir Mahallesinden Hacı mer b. Hacı Ahmet'ten de yine mülk rehin göstererek borç almıŖtır. Hacı Ömer, 23 Zilhicce 1122/12 Ŗubat 1711 tarihli kayda göre, 1119 senesi Zilhiccesinde mahalle imamı Ali Beğ mektebinde Londurazade Mehmet Beğ'e 500 kuruŖ ödünç verdiğini belirtmiŖtir. Mehmet Beğ'in de bu borcun karŖılıđında aynı mahallede bulunan bir bab beyt-i ulvi ve sofa ve kenef ve bir hamam ve bir matbah ve saman hane ve sarbi tabir olunur bir anbar iki bab beyt-i sflisi ve havlusu mŖtemil mülk menzilin rehn verdiğini ifade etmiŖtir. Fakat bu mülkün 10 sene önce Mehmet Beğ tarafından eŖi Neslihan bnt. Dervif Ağa'ya 1500 kuruŖa satıldığı ispatlanınca Hacı mer, davasında reddedilmiŖtir.²⁶

Trabzon ileri gelenlerinden olup kredi münasebetine girenler içerisinde en yüksek rütbeli Ŗahıs, Trabzon Valisi iken Gürcistan seferine katılan ve Gönye kazasında vefat eden Yusuf PaŖa'dır. 10 Ŗaban 1116/8 Aralık 1704 tarihli kayıttta Yusuf PaŖa'nın mhrdarı Mustafa Ağa b. Ahmet, Gönye kazasına varınca PaŖanın emriyle kendi malından 1638,5 kuruŖu önemli iŖleri için sarf ettiğini ve Yusuf PaŖanın terekesine vazi-l-yed eden mütesellim Salih Ağa b. Hasan'dan alacağını talep ettiğinde borcu ödemeye yanaŖmadıđını belirtmiŖtir. Yusuf PaŖanın imamı Seyyid Mustafa Efendi b. Seyyid Mehmet ve i ukadarı Osman Ağa b. Abdullah, Ŗahitlikleriyle Mustafa Ağa'yı doğrulayınca Salih Ağa'ya 1638,5 kuruŖu Mustafa Ağa'ya ödemesi yönünde mahkemece tenbihte bulunulmuŖtur.²⁷

Trabzon ileri gelenlerinin aldıkları borcu ödemede kimi zaman sıkıntı yaŖamaları söz konusu olmuŖtur. Bu dönemde Trabzon ileri gelenleri arasında en fazla borcu alanlardan bazıları Trabzon gümrük eminleri Kays Ağa b. Osman b. Mehmet ve Ali Ağa b. Ahmet b. Hüseyin olmuŖtur. 1 Cemaziye'l-evvel 1116/6 Mayıs 1704 tarihli kayda göre; Trabzon gümrük eminleri, Hüseyin Efendi b. Ramazan'dan gümrük muaccelesi, berat-ı harcı ve sair

²⁵ T.Ŗ.S., 1871, 21/3.

²⁶ T.Ŗ.S., 1871, 14/5.

²⁷ T.Ŗ.S., 1868, 37/2.

masrafları için 7800 kuruş borç almışlar; fakat ödeyecek durumları olmadığı için borcun ödenmesi için 6 aylık bir ek süreyi Hüseyin Efendi'den talep etmişlerdir.²⁸

Trabzon ileri gelenlerinin almış oldukları yüksek meblağlı borçları ödeyemediklerine ilişkin bir kayıta 27 Şevval 1119/21 Ocak 1708 tarihlidir. Bu kayda göre; Trabzon Gümrüğü mukataası mutasarrıfı olan Abdurrahim Ağa b. Osman Ağa, aynı mukataada şer'i olan Hacı Mehmet Ağa b. Ahmet Ağa'dan almış olduğu 2000 kuruşu ödeyebilmek için, müteveffa babasından kendisine kalan Rize kazasının Haldoz Mahallesi'nde bulunan üç bab fevkani oda ve bir bab tahtani oda ve iki ahuru ve bir kiler ve sarbi ? tabir olunur bir anbar ve bir ----ve taşdan mebni –ve eşçar-ı müsmire ve gayr-i müsmiresi ve hariciyesi üç bab beyt-i süfli ve meyveli ve meyvesiz ağaçları müstemil mülk menziline olan yedi sehemden iki sehem hisse-i şayiasını ve otuz vukıyye bakır kapkacakları ve iki çit yorganı 950 kuruşa Abdurrahim Ağa'ya satarak, borcunun 905 kuruşluk kısmına takas etmiştir.²⁹

Askeriler içerisinde kredi akışında önemli rol oynayanlarda ilmiye sınıfı mensuplarıdır. Dava kayıtlarında sadece 12 kez (%7) yer almalarına rağmen ilmiyeliler, dava kayıtlarında 35220,5 kuruşluk bir kredi ilişkisi söz konusu olmuştur. Terekelerde ise bu rakam 550 kuruş 5 akçedir. Genel toplamda ise 35770,5 kuruş 5 akçelik bir kredi miktarı karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir tablonun oluşmasında yüksek meblağlı kredi ilişkilerinde bulunmaları etkili olmuştur. İlmiye sınıfına mensuplarının alacakları 33461,5 kuruş 80 akçe (%94) iken; borçları ise 2308 kuruş 45 akçedir (%6)'dir.

Fakat yukarıdaki rakamlarda en ilginç olan taraf ise ilmiyelilerin alacakları olan 33416 kuruşun %99'ı yani 33224 kuruşu Trabzon dışından olan ilmiye mensuplarına aittir. Mesela, Erzurum'da Ali Paşa Mahallesi'nden İbrahim Efendi b. Musa b. Ahmet, Orta Hisar Mahallesi'nde sakin zuamadan El-hac Abdullah Ağa b. El-hac Şahin Ağa'ya kumaş pahasından tam 24.000 kuruş borç vermiştir.³⁰ Bu da Trabzon dışından olan ilmiye mensuplarının adeta bu dönemde Trabzon'daki kredi finans işini üstlendiklerini göstermektedir.

²⁸ T.Ş.S., 1868, 47/3.

²⁹ T.Ş.S., 1870, 34/2.

³⁰ T.Ş.S., 1874, 64/1.

İlmiye sınıfı içerisinde kredi ilişkileri bakımından ilk göze çarpan isim Trabzon Kadısı İbrahim Efendi'dir. Trabzon Kadılığı görevini ifa ederken vefat eden İbrahim Efendi b. Nasuh Efendi'nin terekesinde 85 kuruş 11 sümün borcu olduğu kaydedilmiştir. Aslen Erzurum'a bağlı Erzincan Kazası'ndan olduğunu öğrendiğimiz Kadı İbrahim Efendi'nin çeşitli borçlardan (deyn-i müteferrika) 13 kuruş borcu var iken, Kasap Salih Beşe'ye de 4 kuruş 1 sümün borcu bulunmaktadır. Günlük alış-verişlerden kaynaklandığını düşündüğümüz bu borçlarının yanında İbrahim Efendi'nin Haçdor adlı bir Ermeni'ye de kıyafet (esvab) pahasından 37 kuruş vereceği kaydedilmiştir. Son olarak İbrahim Efendi'nin "pazar harcı" olarak 31 kuruş 10 sümünlük bir borcu daha kayıt altına alınmıştır.³¹

Terekelerde yer alan ilmiye mensubu diğer bir şahıs da aslen Konya'nın Bor Kasabası sakinlerinden olup Trabzon'da Yeni Han'da misafiren kalırken vefat eden Hafız Mehmet Efendi'dir. Terekesinde 6480 akçelik (54 kuruş) borcu gözüken Hafız Mehmet Efendi, kendisi gibi ilmiye mensubu olan El-hac Mehmet Efendi'den 2 defa olmak üzere 4200 akçe yani 35 kuruş borç almıştır. Yani veledi Anastas adlı zımmiye 720 akçe (6 kuruş) borcu olan Hafız Mehmet Efendi'nin diğer bir borcu da El-hac Ali'ye 1560 akçe (13 kuruş) olarak kaydedilmiştir.³²

İlmiye sınıfının borçlanmasında ilişkin olarak Seyyid Ebu Bekir'i de örnek olarak gösterebiliriz. El-hac Kasım Mahallesinden Abdalbaki Beşe b. Süleyman, Faroz Mahallesi sakinlerinden, Seyyid Ebu Bekir Efendinin Basra'da vefat etmesini müteakiben eşi Emine bnt. Recep'i dava ederek, 2 Rebiü'l-evvel 1123/20 Nisan 1711 tarihinde Seyyid Ebu Bekir'e sağlığında 1060 kuruş borç verdiğini ve bunun 250 kuruşunu Seyyid Ebu Bekir hayattayken aldığını, geriye 810 kuruş alacağını kaldığını ifade etmiştir. Fars Mahallesinde bulunan mülk menzil ile Hatuniye Evkafı'na bağlı Mesaryehoş adlı karyede bulunan mülk bahçenin Seyyid Ebu Bekir'e ait olduğunu ve terekesinden borcun karşılanmasını talep etmiştir. Lakin Emine'nin 8 yıl önce mülk menzili 300 kuruşa ve mülk bahçeyi 300 kuruşa toplam 600 kuruşa eşinden satın aldığını beyan eden ifadesi şahitlerle de desteklenince Abdalbaki Beşe davasında reddedilmiştir.³³ Abdalbaki Beşe, 3 Receb 1123/17 Ağustos 1711 tarihinde ikinci kez mahkemeye başvurarak alacağını talep etmiştir.

³¹ T.Ş.S., 1874, 5/1.

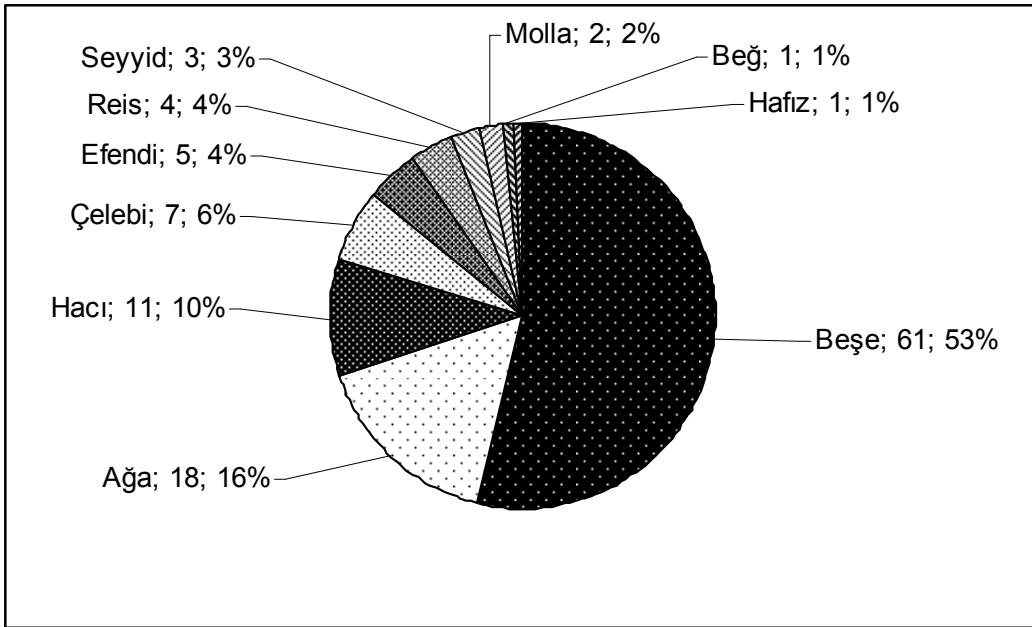
³² T.Ş.S., 1874, 54/1.

³³ T.Ş.S., 1871, 29/1.

Bu sefer Seyyid Ebu Bekir'in, kendisine 650 kuruş vereceğinin olduğunu iddia etmiştir. Lakin vekilin ve şahitlerin ifadesiyle Abdülbaki Beşe'nin, Seyyid Ebu Bekir vefat etmeden borcunun 150 kuruşunu aldığı, vefat ettikten sonrada terekesinden vali-i vilayet olan vezir Halil Paşa marifetiyle 500 kuruşu alıp hatta terekeden kalan 160 kuruşu da müteveffanın oğlu Mehmet Çelebi'ye verdiği ispatlanınca Abdülbaki Beşe yine davasında reddedilmiştir.³⁴

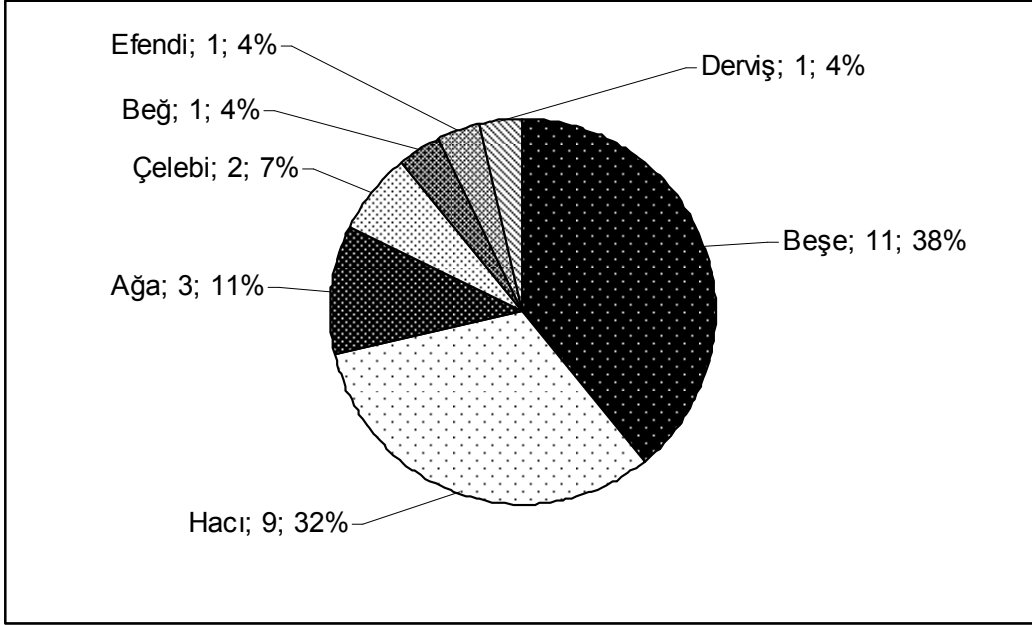
Tablo: 6

Tereke Kayıtlarında Borçluların Unvanlara Göre Dağılımı

³⁴ T.Ş.S., 1871, 48/3.

Tablo: 7
Tereke Kayıtlarında Alacaklıların Unvanlara Göre Dağılımı

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu dönem içerisinde Trabzon’da askeri kesimin para akışında en etkin kesim olmasına rağmen para darlığı içinde olduğunu söyleyebiliriz. Askeri kesimin borçlarının alacaklarının iki katından daha fazla olması ve borçlarını ödemekteki sıkıntıları da bu fikrimizi doğrular niteliktedir.

2.2. Borç-Alacak İlişkilerinde Esnaf

Servet dağılımında ilk sırada yer aldığını yukarıda işaret ettiğimiz askeri zümreden hemen sonra da esnaf kesimi gelmekteydi.³⁵ Bizde çalışmamızın bu kısmında Trabzon’da esnaf kesiminin borç-alacak ilişkisindeki yerini belirlemeye çalışacağız.

169 dava kaydından 16 tanesinde (%9) çeşitli esnaf gruplarına dâhil olan şahısların borç alıp verdiklerini görmekteyiz.³⁶ Bu dönemde Trabzon’da borç-alacak ilişkisinde bulunan esnaf grupları arasında kazgancı, nalcı, terzi, bezzaz, kaşıkçı, sahtiyancı, semerci,

³⁵ Ömer Demirel, “Çankırı Tüccar ve Esnafının Mal Varlıkları İle Borç-Alacak İlişkileri (1825–1875)”, **II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni, Yaran Kültürü ve Çankırı**, 17–18 Eylül 2004.

³⁶ **T.Ş.S., 1867**, 28/4; **1869**, 10/3, 14/2, 16/1, 40/1, 112/2; **1870**, 30/3, 33/1, 72/1; **1871**, 9/5, 13/4, 15/3; **1873**, 63/2; **1874**, 77/3, 107/1, 107/2.

gazzaz, çörekçi, pazarcı, değirmenci, terzi, attar³⁷, debbağ, doğramacı, usta, berber, kasap, dellal, çilingir, mumcu ve hallaç yer almaktadır. Kazgancı, terzi, tüccar, bezzaz ve kaşıkçı, hallaç ve dellallar arasında genelde gayrimüslimler bulunurken; diğer mesleklerde ağırlıklı kesimin Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir. Sadece Pazarcı Baş ı İbrahim Beşe b. Murat ve Atar Hüseyin Çelebi b. Bali Beşe iki kayıta yer alırken diğer bütün şahıslar bir kez kayıtlarda yer almışlardır.

Bazen esnaftan olan şahısların unvanlarının kullanılmadan sicil kayıtlarında yer aldıklarını burada hatırlatmalıyız. Örneğin, 4 Ramazan 1118/10 Aralık tarihli kayıta Sehak v. Vani adlı Ermeni'nin büyük oğlu Serkes için bezzaz unvanı kullanılmamışken Sehak, oğlu için bezzazlık yaptığını ifade etmiştir.³⁸

Bu dönemde esnaf kesiminin toplam kredi alış-veriş miktarı terekeler de dâhil olmak üzere 4997,5 kuruş 35 akçedir. Bu meblağın 2355,5 kuruş 15 akçelik kısmı (%47) esnaf kesiminin başkalarına olan vereceğidir. Esnafın alacak miktarı ise 2640 kuruş 15 akçedir (%53).

Aşağıda dava ve tereke kayıtlarına göre esnaf kesiminin borç ilişkisindeki miktar aralıklarını gösterir tablolar yer almaktadır.

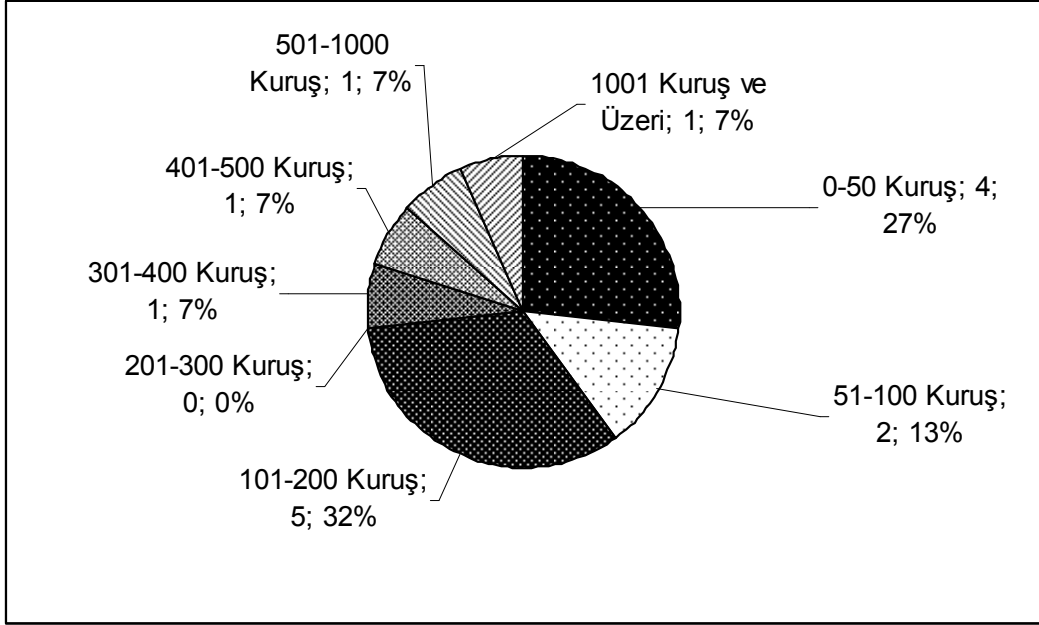
---

³⁷ 18. Yy'da tereke taksimlerine göre, Trabzon'da attarlar ile debbağların diğer meslek sahiplerine göre daha zengin oldukları anlaşılmaktadır. Bkz. Necmettin Aygün, **XVIII. Yy'da Trabzon'da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon 2005, s. 43.

³⁸ Bkz. **T.Ş.S., 1869**, 112/2.

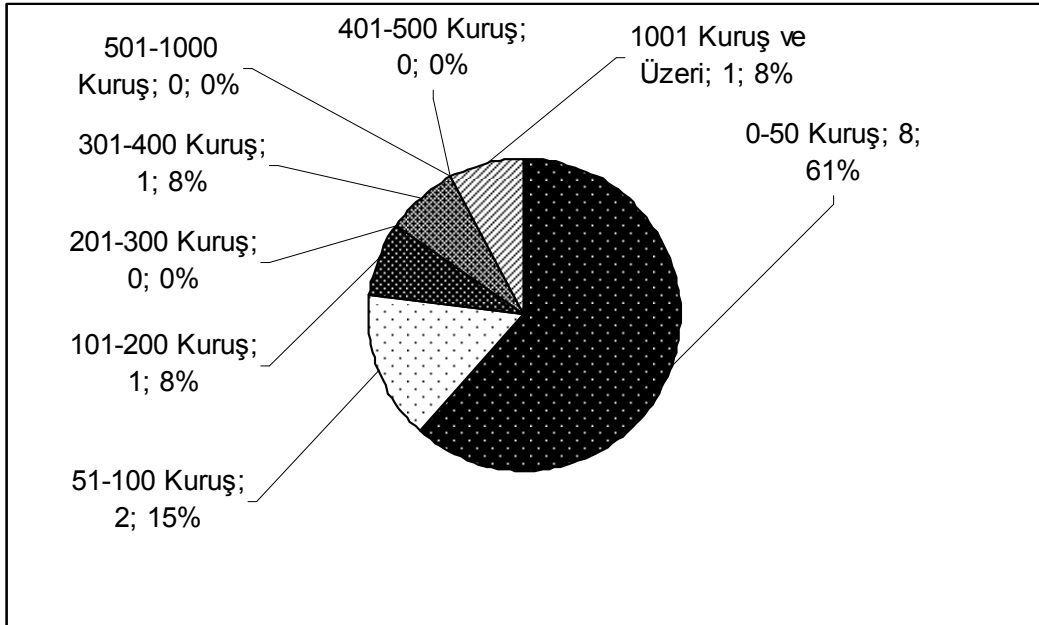
Tablo: 8

Dava Kayıtlarında Esnaf Kesiminin Borç Aralıkları

Tablo: 9

Tereke Kayıtlarında Esnaf Kesiminin Borç Aralıkları

Yukarıdaki rakamlardan anlaşıldığı üzere esnaf kesimi genelde düşük meblağlı borç-alacak ilişkilerinde bulunmuştur. Buna karşın Berber El-Hac Ali b. Hasan'ın bu konuda müstesna bir şahsiyet olduğunu görmekteyiz. Kendisi Hac yolunda vefat etmiştir. Zaten

Hac'a gitmek demek bu dönemde bir kişi için varlıklı birisi olduğuna işarettir. 1994 kuruş, 1 sülüs 1 akçelik bir terekesi bulunan berber El-Hac Ali'nin nakit parası 307 kuruştur. Terekesindeki borç kayıtlarına gelirsek, berber El-Hac Ali'nin 25 kişi ile kredi münasebeti söz konusu olmuştur. Bu şahıslardan toplam alacağı ise 1338 kuruş 6 akçe 2 sülüstür. Hemen belirtelim ki; bu rakam da esnaf kesiminin bu dönemde gerçekleştirmiş olduğu kredi ilişkisinin %27'sine denk gelmektedir.³⁹ Ayrıca esnaf kesiminin alacağının da yarısından fazlasını (%51) teşkil etmektedir.

El-Hac Ali, esnaflar arasında kredi ilişkisi bakımından bu dönemde Trabzon'da ön planda yer almıştır. Berber El-Hac Ali, öyle anlaşılıyor ki birçok kesimden insanla temas halindeydi. Berberler, toplumda hemen hemen her kesimle temas halinde insanlardır. Berberlerin meslekleri icabı böyle bir avantajları vardır. Berber Ali'nin değişik sosyal statülere sahip şahıslar içerisinde de özellikle yönetici kesimle belli bir ilişkisi bulunmaktaydı. Kale Kethüdası Mehmet Ağa ile Topçu Hüseyin'in dışında defter kethüdasının yeğeni Mustafa Ağa'ya dahi borç vermiştir. Ayrıca Çiftçi İbrahim Beşe, Orta Hisar Mahallesi müezzini İbrahim Çelebi ve rakiki (köle) Hacı Mehmet, berber Ali'nin kredi münasebetinde bulunduğu diğer farklı sosyal statüye sahip kişilerdir. Esnaflar içerisinde ise sadece Doğramacı Altı Parmak'ın berber Ali'ye borcu olduğu kayıtlıdır. Berber Ali'ye en fazla borcu olan şahıs Yeni Zaimzade Mehmet Ağa'dır. İki kayıтта toplam 330 kuruşluk bir borç mevcuttur. El-Hac Ali'nin Trabzon dışından şahıslarla da kredi münasebeti olmuştur. Fakat bunlar oldukça düşük meblağlı kredilerdir. Bu şahıslar, Erzurum'dan İbrahim Beşe ve oğlu, Trabzon'a bağlı kazalardan ise Yomralı Deli Osman, Holmanlı Çenberoğlu, Doğanlı Ömer Beşe'dir.

Aşağıda Berber El-Hac Ali b. Hasan'ın alacaklarının listesi verilmiştir.

El-hac Selim 110 kuruş
 Yeni Zaimzade Mehmet Ağa 275 kuruş
 Hasan Ağa oğlu Mehmet Ağa 275 kuruş
 Osman Oğluzade Kara Mahmut Ağa 72 kuruş
 Oğlu El-hac Ömer 60 kuruş
 Hasan 60 kuruş

³⁹ T.Ş.S., 1865, 25/1.

Murtaza Beğzade İbrahim Ağa ve Süleyman Ağa 180 kuruş
 Yeni Zaimzade Mehmet Ağa 55 kuruş
 Rakiki El-hac Mehmet 220 kuruş
 Orta Hisar Müezzini İbrahim Çelebi 6 sümün
 Mehmet 5 kuruş 5 sümün
 Kale Kethüdası Mehmet Ağa'da 2 kuruş
 Erzurumlu İbrahim Beşe ve oğlu 23 sümün
 Yomralı Veli Osman 4 sümün
 Tatar Mustafa 2 kuruş 5 akçe 9 sümün
 Yakup Çelebizade Mehmet Çelebi 10 sümün
 Holmanlı Çenberoğlu 18 sümün
 Doğramacı Altı Parmak 16 sümün
 Çiftçi İbrahim Beşe 14 sümün 10 akçe
 Doğanlı Ömer Beşe 4 kuruş 8 sümün
 Pazar Başoğlu Ali 5 sümün 4 akçe
 Azam zımmi 1 kuruş
 Topçu Hüseyin 15,5 sümün
 Dizdar karındaşı Osman Ağa 15 sümün
 Defter Kethüdasının karındaşı oğlu Mustafa Ağa 5 kuruş 2 sümün

Düşük meblağlı ilişkilerde bulunduğunu söylediğimiz esnaf grubunun, buna rağmen borçlarını ödemedeki kimi zaman sıkıntılar yaşadıkları da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bazarcı İbrahim'in eşi Rabia bnt. Hacı Ali'nin başına gelen bir durum buna çok güzel bir örnektir. Bazarcı İbrahim Beşe, öyle anlaşılıyor ki birçok kişiden borç almıştı. Kayıtlarda Cami-i Kebir Mahallesi'nden Ahmet Ağa b. Hacı Hasan Ağa, Hacı Mahmut Ağa b. Hacı Ahmet ve Mustafa Ağa b. İsmail'e borçlu olmasının yanında "diyar-ı ahara" da vereceğinin olduğu ifade edilmiştir. İbrahim Beşe'nin terekesinin taksimi yapıldıktan sonra, 460 kuruş borçlu olduğu Ahmet Ağa'ya bu taksimden 200 kuruş ile 48 akçe isabet etmiştir. Tabi ki bu meblağ, borcu karşılamaya yetmemiştir. Bunun sonucunda İbrahim Beşe'nin Kindinar Mahallesinde bulunan bir bab beyt-i süfli ve yanında bir bab oda ve bir ahır ve bir bab saman hane ve bir ----ve bir su kuyusu havlusunu ve meyveli ve meyvesiz ağaçları ve bahçesi müstemil mülk menzili diğer bütün müstemelatıyla ile 170 kuruşa ve Akcaabat nahiyesine tabi Karikliya nam karyede bulunan mülk menzil ve sahalu? mülk

eşcarı ile Daver adlı karyede bulunan bir bab mülk menzili 50 kuruş toplam 220 kuruşa Ahmet Ağa'ya satılmıştır. Bu bedelin de 200 kuruş 48 akçesi Ahmet Ağa'nın alacağına takas edilmiştir. Geriye kalan 19 kuruş ile 132 akçeyi diğer bir alacaklı olan Hacı Mahmut Ağa b. Hacı Ahmet'e verilmiştir.⁴⁰ Borcunun tamamını alamayan Ahmet Ağa, bu sefer Mustafa Ağa b. İsmail ile birlikte yeni bir dava açarak alacaklarını talep etmiştir. İbrahim Beşe'nin terekesinden olduğunu iddia ettikleri, iki sim kemer raht, iki sim kemer kılıç, bir çift altın küpenin yanında bir baş katır, bir kara küçük inek ve koyunların da kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Lakin Rabia ve çocukları, İbrahim Beşe'nin terekesinden kendilerinin elinde hiçbir şey olmadığına yemin edince davacılar, davalarında reddedilmişlerdir.⁴¹

Vadeli borç ilişkisi çalışmamız içerisinde pek de rastlamadığımız bir durumdur. İstisna teşkil eden bu tür alış-verişlerden bir tanesinde attar Hüseyin Çelebi yer almıştır. Eksotha Mahallesi sakinlerinden olan attar Hüseyin Çelebi b. Bali Beşe b. Ali, İstanbul'dan Çelebi oğlu'nun gemisiyle gelirken geminin batması sonucu vefat etmiştir. Kayınbabası Terzi Ali Beşe b. Abdullah, Gurre-i Zilhicce 1127/28 Kasım 1715 tarihli davada, damadına 4 ay önce vermiş olduğu 120 kuruşu terekesinden aldığını beyan etmiştir.⁴² Hemen 1 gün sonra da Orta Hisar Mahallesi'nden Kürekçi İsmail Çelebi b. Mehmet, 1126 senesinin Şaban ayının ilk gününde 120 adet zerdava⁴³ postunu, 120 kuruşa sattığını ve bu meblağı 361 gün vade ile tecil ettiğini 1127 senesinin Rebiü'l-evvelinin 17. günü de 200 kuruş ödünç verdiğini iddia etmiştir. Mahkemenin tetkikleri neticesinde 320 kuruşun terekeden kürekçi İsmail'e ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁴

Esnafların borç münasebetlerinde tüccarlar ile ilişkiye girmeleri son derece normaldir. Mesela aslen Sivas Sancağında Gürün Nahiyesi'ne bağlı Aşveri adlı karyeden olup İskender Paşa evkafından Taş Han'da ticaret amacıyla sakin iken vefat eden Ömer Beşe b. Hüdaverdi b. Bali'nin tereke kaydında Trabzonlu 5 esnaftan alacağı kaydedilmiştir. Terekesinden anlaşıldığı kadarıyla kumaş tüccarı olduğunu düşündüğümüz Ömer Beşe,

⁴⁰ T.Ş.S., 1871, 13/4.

⁴¹ T.Ş.S., 1871, 15/3.

⁴² T.Ş.S., 1874, 107/1.

⁴³ Zerdava, Kamus-i Türkî'de derisinden kürk yapılan bir cins küçük dört ayaklı hayvan olarak geçmektedir. Bkz, Şemseddin Sami, **Kamus-i Türkî**, s. 684. Zerdavanın sansar olduğu yönündeki bilgi için bkz. www.hopaninsesi.com/v2/forum/index.php?topic

⁴⁴ T.Ş.S., 1874, 107/2.

Dellal Koşorende'ye 33 kuruş, Dellal Celeb'e 1,5 kuruş, Terzi Vinam'a 29 kuruş, Terzi Mehmet Beşe 44 kuruş 1 rub ve Gozaralı Çilingir Hüseyin Beşe'ye 4 kuruş 20 akçeden toplam 11,5 kuruş 20 akçe ve 1 rub borç vermiştir.⁴⁵

Borç-alacak hususunda kimi zaman söz veya fiille incitme veya yaralama olayları görülebilmekteydi.⁴⁶ Böyle bir duruma çalışmamız süresince 1 kez rastladık. Olayın hem alacak-verecek sebebiyle vuku bulması hem de olayın taraflarının esnaf olmasından dolayı bu kaydı burada vermeyi uygun gördük. Olay, 7 Rebiü'l-ahir 1127/12 Nisan 1715 tarihinde Yeni Cuma Mahallesi'ndeki mezarlığın yakınında bulunan yol üzerinde vuku bulmuştur. Değirmenci Hüseyin Beşe b. Mustafa, Kara Mehmet'ten alacağını talep etmek istemiştir. Tam bu sırada Kara Mehmet'in yanında bulunan terzi Mustafa Beşe b. Ahmet, elindeki beyaz kabzlı bıçağıyla Hüseyin Beşe'nin ön kaburgasının altından kalbinin baş tarafından bıçaklamıştır.⁴⁷ Bu şekilde vuku bulan olayın sonucu hakkında kayıta herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Sonuç olarak daha öncede belirttiğimiz gibi esnaf kesimi genelde düşük meblağlı borç ilişkilerinde bulunmuşlardır. Bu durum ya bu şahısların küçük çaplı işlerle uğraştıklarını ya da büyük ekonomik sıkıntılar içinde olmadıklarını akla getirirse de kesin bir şekilde bu yargıya varmak mümkün gözükmemektedir. Ayrıca esnaf grubunun para akışında belli bir yerinin olduğunu; lakin bu yerin ağırlığının fazla olmadığını da kayıtlara dayanarak söyleyebiliriz.

2.3. Borç-Alacak İlişkileri ve Kadınlar

Dar bir zamanı ve konuyu kapsasa da borç-alacak kayıtlarına göre kadınların bu dönemde Trabzon'daki sosyo-ekonomik durumları hakkında bazı yorumlar yapmak mümkün gözükmemektedir. Kadınların kimlerle borç ilişkisine girdikleri, ne kadar borç alıp-verdikleri, borçlarını nasıl ödedikleri ya da temin ettiklerini sicillere yansıyan kayıtların bize sunduğu kadarıyla burada değerlendirmeye çalışacağız. Bu açıklamalar, borç ilişkilerinde kadının yerini de göstermesi açısından son derece önemlidir. Tam bu noktada

⁴⁵ T.Ş.S., 1874, 95/6.

⁴⁶ Mesela, 1648–1656 yılları arasında Trabzon'da bu hususa ilişkin 4 adet kayda rastlanmıştır. Bkz. İnan, a.g.m, 103–104.

⁴⁷ T.Ş.S., 1874, 77/3.

önemli bir soru ile karşılaşmaktayız. Acaba bu kadınlar borç açısından nasıl bir rol üstlenmişlerdir? Soruyu biraz daha açacak olursak bu kadınlar, birer kredi finansörü müydü yoksa gündelik ya da aile içi ilişkilerde mi yer almaktaydılar? Bu bölümde bu sorunun cevabını bulmaya çalışacağız.

İncelediğimiz 169 dava kaydının 28'sinde (%17) kadınların yer aldığı borç kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlar hakkında bazı istatistikî bilgiler vermek gerekir. Bu 28 kaydın 25'inde (%89) kadınlar borç veren taraftır.⁴⁸ Bu bilgi bizi yanıltmamalıdır. Yani böyle bir durum, erkeklerin kadınlara borç vermedikleri anlamına gelmez. Çünkü her borç münasebetinin ille de sicile kaydedilmesi gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Buna rağmen borç veren tarafın, sicillere yansıdığı kadarıyla, büyük oranda kadınlardan oluşması da oldukça ilgi çekicidir. Borç münasebetinde iki tarafın da kadın olduğu herhangi bir kayda da rastlanmamıştır. Ayrıca farklı din gruplarına mensup kadınların da birbirleriyle borca ilişkin münasebetleri söz konusu olmamıştır. Müslümanların borç münasebetlerinde genel manadaki üstünlüklerinin kadın konusunda da aynı kaldığını da belirtmek gerekir. Müslüman kadınlar, 26 kayıta (%92) yer alırken; gayrimüslim kadınlar ise sadece 2 (%8) kayıta borç ilişkisinde yer almışlardır. Kadınların yer aldığı dava kayıtlarındaki toplam borç-alacak meblağı ise 6394 kuruştur.

Terekelerdeki baktığımızda ise 19 adet terekede içerisinde kadınlara ait sadece 1 adet (%5) kayıt mevcuttur. Terekelerde herhangi bir erkeğin bir kadına ya da bir kadının başka bir kadına borç vermesi söz konusu olmamıştır. Bu kaydın dışında 3 kadının daha başkalarına ait tereke kayıtlarında alacaklı olarak yer aldıklarını belirtmemiz gerekir. Bu 4 kadının toplam alacakları borç miktarı 684 kuruştur ve bu kadınların hepsi Müslüman'dır. Bu dönem için genel bir tablo çizersek kadınlar tarafından yönlendirilen genel borç miktarı 7078 kuruştur. Bu borç miktarının %97'sinde Müslüman kadınlar yer almaktadır.

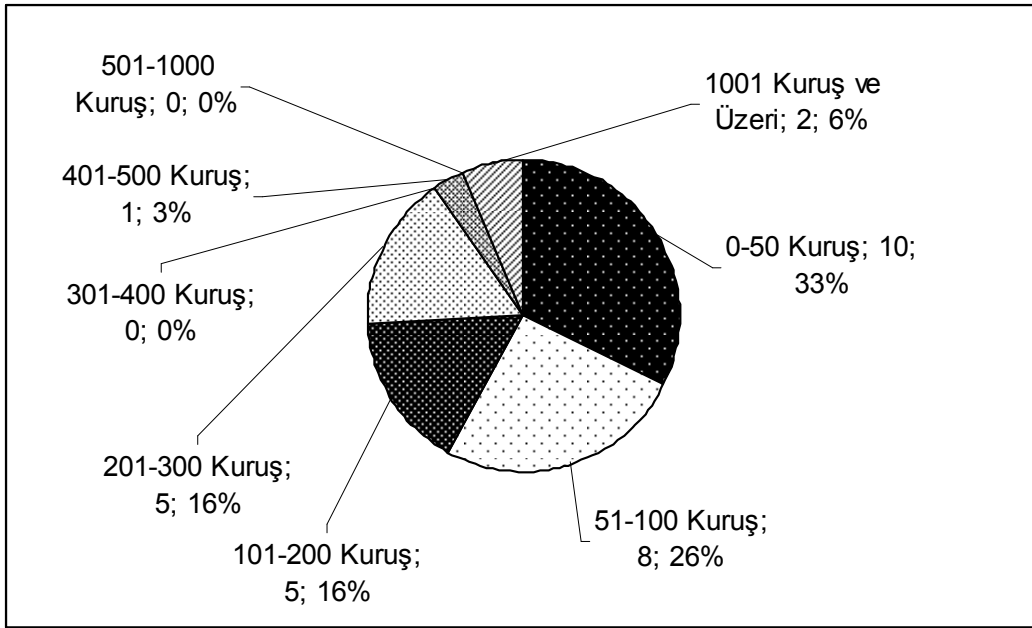
---

⁴⁸ Bir davada iki tarafın da birbirine borçlanması söz konusudur. Kayıta, Tursun Hatun, babası Çömlekçi Süleyman'dan Soksu Mahallesi'ndeki mülk menzili 120 kuruşa satın aldığı gibi, İmaret-i Hatuniye evkafından olup yine Soksu Mahallesi'nde bulunan bahçe etrafındaki arazinin tasarruf hakkını da 20 kuruşa babasından tefviz etmiştir. Tursun hatun, 140 kuruşun 6 kuruşunu teslim etmiş; 40 kuruşunu da babasının zimmetinde olan hakkına takas etmiştir. Geriye kalan 94 kuruşu ise sonra ödemek üzere tecil etmiştir. Böylece kendisi de babasına borçlanmıştır. Bkz. **T.Ş.S., 1874**, 14/1.

Bu arada değinmek istediğimiz bir husus da borçların miktarlarının aralıklarıdır. Bu dönem içerisinde kadınların vermiş oldukları en düşük borç meblağı 5 kuruş iken en yüksek borç miktarı 450 kuruştur. Kadınların borçlanmalarına dair üç kayıt olduğunu söylemiştik. Bunlardan biri 90, diğeri 1820, bir diğeri de 1900 kuruştur. Borç aralıklarına bakıldığı zaman ise 0–50 kuruş arasında bir yoğunlaşma söz konusudur. Bu da bize, kadınların yüksek miktarda borçlar vermediklerini göstermektedir.

Aşağıda 1701–1715 yılları arasında Trabzon’daki kredi münasebetlerinde kadınlara ait kayıtların borç aralıklarını gösterir tablo yer almaktadır.⁴⁹

Tablo: 10
Kadınların Yer Aldığı Kayıtların Borç Aralıkları

Elimizde bulunan 169 adet kaydın 30 adedi⁵⁰ (% 18) aile içinde gerçekleşen borç-alacak münasebetine işaret etmektedir.⁵¹ Aile içinde en çok eşler arasında borç alış-verişi

⁴⁹ Bu tabloda borç miktarı belli olan dava kayıtları ile terekelerde kadınlara ait olan kayıtlar beraber kullanılmıştır.

⁵⁰ Bazı kayıtlarda birden fazla borç ilişkisi bulunabilmektedir. Mesela bkz. T.Ş.S., 1872, 7/5; 1874, 14/1.

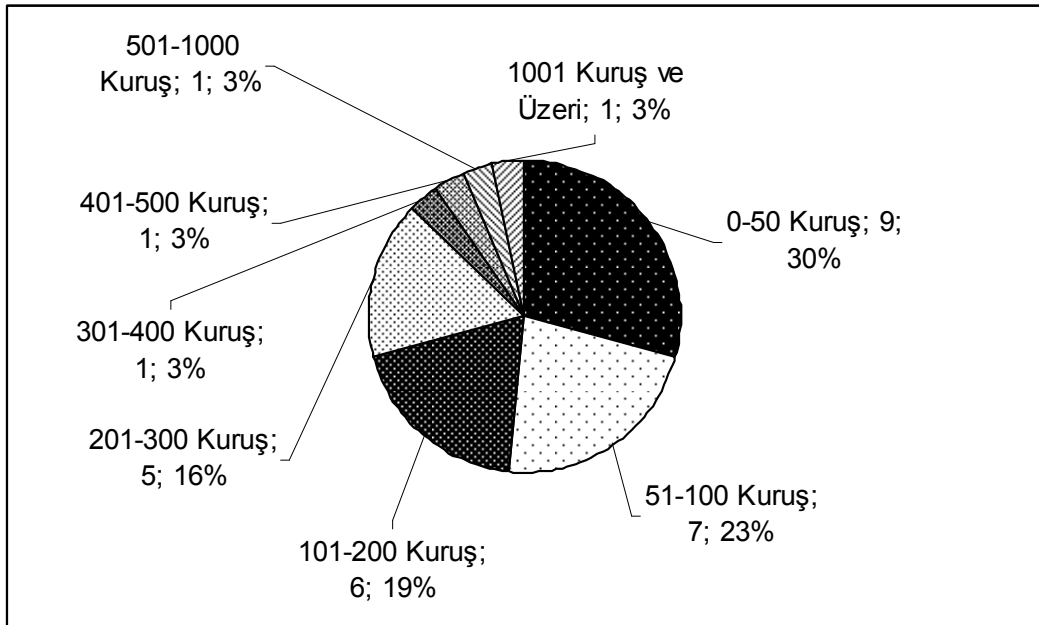
⁵¹ Cezar, aile içinde gerçekleşen borç ilişkilerinin bir bakıma yapay rakamlar olduğunu ve bu münasebetlerin kredi konusuyla ilişkilendirilemeyeceklerini belirtmektedir. Bkz. Yavuz Cezar, “18. Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, **18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam**, Ed: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 23.

gerçekleşmiştir.⁵² Daha sonra ise kardeşler arasındaki borç münasebeti gelmektedir.⁵³ Bunların dışında aile içinde oğul-baba⁵⁴, anne-oğul⁵⁵, baba-kız⁵⁶ arasındaki borç-alacak münasebetleri söz konusu olmuştur. Aile içi borç münasebetlerde 25 adet kayıt (% 83) Müslüman aileler arasında gerçekleşirken; 5 adet kayıt (% 17) gayrimüslim aileler arasında gerçekleştirilmiştir.

Trabzon'da aile içi borç ilişkilerde bu dönem içerisinde 6212 kuruşluk bir borç alış-verişi gerçekleştirilmiştir. Bu borç ilişkileri en çok 0-50 kuruş arasında gerçekleşmiştir ve genelde de düşük meblağlı borç alış-verişi söz konusudur.

Tablo: 11

Aile İçi Münasebete İlişkin Kayıtların Borç Aralıkları

Bu dönemde Trabzonlu kadınların, genelde aile içi ilişkiler boyutunda borç münasebetine girdiklerini görmekteyiz. 28 kaydın 24'ünde (%85) aile içi alış-veriş mevcuttur. Buna ilişkin birkaç örnek vermek istiyoruz. Mesela, 13 Şevval 1122/5 Aralık 1710 tarihinde Aya Sofya Mahallesi'nden Nasibe bnt. Süleyman ve Gülsüm bnt. Abdullah, Nasibe'nin eşi olup Hac'dan gelirken Mısır Kahire'de vefat eden Hacı Bektaş b. Aydın b.

⁵² T. Ş. S., 1866, 5/2, 9/2; 1867, 28/4, 34/3; 1869, 40/1, 106/3; 1870, 35/1; 1871, 9/5, 94/2; 1873, 34/1, 38/2; 1874, 9/1, 31/2, 58/3, 63/5, 84/4.

⁵³ T. Ş. S., 1869, 111/5, 116/2; 1870, 10/5; 1872, 7/5, 38/5;

⁵⁴ T. Ş. S., 1868, 68/1; 1869, 8/1, 112/2

⁵⁵ T. Ş. S., 1871, 3/2; 1869, 98/1; 1871, 3/2

⁵⁶ T. Ş. S., 1874, 14/1.

Abdullah'ın zimmetinde alacağı olan 30 kuruşluk borcu ve 50 kuruşluk mehr-i müeccel ile Gülsüm bnt. Abdullah'ın alacağı olan 30 kuruşu Hacı Bektaş'ın terekesinden aldıklarını beyan etmişlerdir.⁵⁷

28 Rebiü'l-evvel 1118/10 Temmuz 1706 tarihli bir diğer kayıta ise İskender Paşa Mahallesi'nden Ümmühani Hatun bnt. Ali, müteveffa oğlu Ahmet Ağa b. Hasan zimmetinde 8 kuruş borç ile sim kuşak akçesinden 30 kuruş hakkı olduğunu, oğlunun terekesinden aynı mahallede bulunan mülk menzil ile çarşıda vaki kahvehane, dükkânlar ve Yomra nahiyesine tabi Hacı nam karyede bulunan mülk bahçeden kendi hissesine düşen payını vasi Güdük Hasan Çelebi b. Abdullah'tan talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ile tartışmaların yaşandığını ve Müslümanların araya girmesiyle 30 kıta kuruş üzerine sulh yapmalarıyla birbirlerinin zimmetlerini ibra ettiklerini beyan etmiştir.⁵⁸

Kadınlar, alacaklarının neredeyse tamamını ya o şahsın (kocasını, kardeşi, ya da babası) ölümünden sonra ya da kocasından ayrıldıktan sonra tahsil yoluna gitmişlerdir. Sadece 2 kayıta (%8) kadınlar kocaları sağ ve evli iken alacaklarını tahsile gitmişlerdir. Bunlardan birisinde 23 Rebiü'l-evvel 1125/19 Nisan 1713 tarihinde Orta Hisar'da Bayram Beğ Mahallesi'nden Emine Hatun bnt. İbrahim Çelebi, daha önce eşi Mahmut Çelebi b. Hacı Molla Eyyub'un zimmetinde 246 kuruş alacağını olduğunu iddia etmiş; lakin sadece 58 kuruşluk alacağını ispatlayabilmiştir. Geriye kalan 188 kuruş için aralarında anlaşmazlık ve tartışmalar çıkmış, Müslümanların araya girmesiyle de Tekfur Çayırı Mahallesi'nde bulunan beyt-i süfli ve bir çartak tabir olunur bir bab fevkani oda ve bir----ve bir kenef, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan 150 kuruş kıymetli mülk bağçe üzerine sulh eylediklerini belirtmiştir.⁵⁹

Bu kayıtlardan diğerinde de 22 Zilkade 1122/12 Ocak 1711 tarihinde Hasan Ağa Mescid-i Şerifi Mahallesi'nden Fatma bnt. Şahin, eşi Çörekçi Mehmet Beşe b. Ali'ye 35 kuruş ödünç verdiğini, daha sonra 18 sıradan bir tek bileziği 14 kuruşa ve bir sim kılıcı 25 kuruşa eşine sattığını, toplam 74 kuruş Çörekçi Mehmet Beşe'den alacağını olduğunu, fakat bunu eşinden talep ettiğinde eşinin bu borcu vermektен çekindiğini ikrar etmiştir. Mehmet Beşe ise cevabında, 35 kuruş borcunu doğrularken bilezikten 12 kuruş ve sim kılıçtan 17

⁵⁷ T.Ş.S., 1871, 3/2.

⁵⁸ T.Ş.S., 1869, 98/1.

⁵⁹ T.Ş.S., 1873, 38/2.

kuruş vereceğinin olduğunu, bunları da bir kadın eliyle Fatma'ya gönderdiğini belirtmiştir. Fatma ise kılıç semeninden olan 17 kuruşluk borcu aldığını lakin sonra tekrar ödünç verdiğini söyleyip bileziğin semenini ise almadığını ifade etmiştir. Her iki tarafın da mahkeme huzurunda iddialarını ispatlayamamalarından sonra Mehmet Beşe'ye yemin teklif olunmuştur. Mehmet Beşe'nin yemininden sonra, mahkemede bilezik semeninden olan 12 kuruş kocasından alan Fatma davasında reddedilmiştir.⁶⁰

Bu dönem içerisinde kadınların, alacaklarının neredeyse tamamını borçlu şahısların ancak ölümünden sonra temin edebildiklerini daha önce belirtmiştik. Durum böyle olunca ölen şahısların bir şekilde terekelerinden bu borçlar karşılanmaktaydı. Nakit alımların dışında borçların ifası için mülk menzillerin satışa çıkarılması ya da takas yoluyla alınması da söz konusu olmaktaydı. Bu durumda borçlunun aile içinden yahut dışından olması fark etmemektedir. Mesela 21 Recep 1116/19 Kasım 1704 tarihli kayıta Köhne Hamam Mahallesi'nden Monla Halil ve Ali b. Hacı Osman adlı kardeşler mahkeme huzurunda Fatma bnt. Ali adlı kadını dava ederek aynı mahallede otururken Hac'da vefat eden babaları Hacı Osman b. Mustafa'nın ödenmesi gereken borçları için Yomra nahiyesine tabi Şana adlı karyede bulunan mülk bahçe ve içerisindeki arazi ile yine aynı yerdeki bahçe içindeki araziyi ve yine aynı yerdeki bahçelerde olan hissedeki paylarını, sahib-i arz izniyle toplam 115 kuruşa Fatma'ya sattıklarını ve daha önce Hacı Osman için Fatma'dan ödünç aldıkları 155 kuruşun 115 kuruşuna takas ettiklerini ve 40 kuruş borçlarının kaldığını beyan etmişlerdir.⁶¹

Vefat eden kocaların eşlerine mehrden doğan borçlarının bulunması son derece normaldi. Tabi ki diğer borçlar da eklendiği zaman ödenecek meblağ artmaktaydı. Böyle olunca da borcun karşılanması için müteveffanın varsa bir akarı ya da mülk menzildeki hissesi borcuna karşılık takas edilebilmekteydi. 22 Safer 1125/20 Mart 1713 tarihli bir kayda göre Aşağı Hisar'da Bab-ı Bazar Mahallesi'nden Ayşe Hatun bnt. Mustafa Ali'nin, müteveffa zevci Habib Efendi b. Mahmut Çelebi zimmetinde 100 kuruş mehr-i müeccel ve 300 esedi kuruş toplam 400 kuruş alacağı karşılığında müteveffa Habib ile sağlıklarında ortak oldukları aynı mahallede bulunan dâhiliyesi iki bab fevkani oda ve bir kiler ve bir bab tahtani tolos tabir olunur ahır ve bir mutfak ve sarbi? tabir olunur bir anbar ve bir su

⁶⁰ T.Ş.S., 1871, 9/5.

⁶¹ T.Ş.S., 1868, 29/2.

kuyusu ve bir kenef ve havlulu ve hariciyesi üç bab fevkani oda ve bir kenef ve havlulu müştemil mülk menzilineki hissesini satın almıştır.⁶²

13 Şaban 1113/13 Ocak tarihli bir kayıta da yine böyle bir durum söz konusudur. Bu kayda göre; Bab-ı Bazar Mahallesiinde ikamet edip Hac'dan dönerken Antep'te vefat eden Hacı Mehmet b. Ahmet'in varisleri olan amca torunları Hüseyin ve Ahmet, Hacı Mehmet'in eşi Fatma bnt. Mehmet'in, Hacı Mehmet'in mirasından kendilerine ve Fatma'ya müştereken kalan Bab-ı Bazar Mahallesiinde bulunan bir bab beyt-i süfli ve bir bab fevkani oda ve bir sofa ve bir tahtani çatma bir anbar ve bir su kuyusu ve havlulu ve kenefi müştemil mülk menzildeki 8'de 6 hisselerini 205 esedi kuruş karşılığında sattıklarını, bu 205 esedi kuruşun 60 kuruşunu mehr-i müeccel ve 100 kuruşunu da karz cinsinden Fatma'nın müteveffa kocası Hacı Mehmet'ten alacağı olan 160 kuruş karşılığında takas ettiklerini, geri kalan 40 kuruşu da Fatma'dan aldıklarını, artık bu mülkün Fatma'nın malı olduğunu beyan etmişlerdir.⁶³

Son olarak 23 Şaban 1118/30 Kasım 1706 tarihinde Kindinar mahallesinden Hatice bnt. Abdurrahman Ağa 11 sene önce Minare Mescid-i Şerifi Mahallesiinde sakin iken Gürcistan seferinde vefat eden karındaşı Mehmet Ağa b. Abdurrahman Ağa b. Bostan Çavuş'a sağlığında 244 esedi kuruş borç verdiğini ve terekesinden ödenmesini talep etmiştir.⁶⁴ Mahkemenin borcun ödenmesi yönündeki tenbihini müteakip yaklaşık olarak 3 ay sonra müteveffa Mehmet Ağa'nın, Yomra nahiyesine tabi Hoc Pir-ulak? adlı karyede bulunan bir bab tahtani oda ve bir bab fevkani çartak ve bir sarbi tabir olunur bir anbar ve -----ve meyveli ve meyvesiz ağaçları müştemil mülk bahçe ile yine aynı karyedeki mülk arsası Sük-ı Sultanide, müzayede yoluyla, 420 kuruşa Mehmet Ağa'nın kız kardeşi Hatice'ye satılmıştır. Hatice, bu meblağdan 244 kuruş alacağını takas etmiştir. Bu arada kayıttan Mehmet Ağa'nın diğer kız kardeşi Havva'ya dahi 150 kuruş borcu olduğunu anlamaktayız. Kayıta bu borcundan mülkün satışıyla elde edilen gelirden, havaleyle ödendiği ifade edilmiştir. Geriye kalan 26 kuruş da vasiye verilmiştir.⁶⁵

⁶² T.Ş.S., 1873, 34/1.

⁶³ T.Ş.S., 1866, 5/2.

⁶⁴ T.Ş.S., 1869, 111/5.

⁶⁵ T.Ş.S., 1869, 116/2.

Tabi ki yukarıdaki durum bize kadınların hem aile içinde ekonomik açıdan belli bir ekonomik güçlerinin olduğunu hem de aile ekonomisine nasıl katkı yaptıklarını göstermektedir. Kadınların, alacaklarını eşleri hayattayken temin etmemeleri ya da edememeleri kadınların kocalarını zor durumda bırakmayarak ailenin ekonomik temellerini sarsmama hususunda hayli titiz davranmış oldukları düşüncesini akla getirmektedir. Kimi kadınların kocalarının borcuna kefil olabilmesi, dahası kocalarının ödeyemedikleri borçlarını kendi üstlerine alıp ifa edebilmeleri, onların aile içi ekonomik güce sahip olduklarını göstermektedir. Buna ilişkin bir kayıta 25 Receb 1127/27 Temmuz 1715 tarihinde Ahmet Çavuş Ağa b. Hasan Ağa'nın 361 gün vade ile 1900 kuruş kıymetli çuka ve kumaşı sattığı Debbağ Hane Mahallesi'nden Hüsam Zade Mahmut Ağa b. Ahmet Ağa'nın borcuna eşi Şema Hatun kefil olmuştur. Hüsamzade Mahmut Ağa'nın borcunu ödeyememesi üzerine kefaletine binaen eşi Şema Hatun yine Debbağ Hane Mahallesi'nde bulunan fevkani 5 bab ve tahtani üç bab odaları ve bir bab mahzen ve sofa ve havludan oluşan mülk menziline 1500 kuruşa, Şata adlı karyede bulunan üç bab beyt-i süfli ve bir sarbi? anbar ve bir fırın ile bir fındık bahçesini cem-i müştemilatıyla 400 kuruşa toplam 1900 kuruşa Ahmet Çavuş Ağa'ya satmıştır.⁶⁶

Kadınların erkeklere borcu olduğuna dair bir kayıt 19 Safer 1123/8 Nisan 1711 tarihlidir. Debbağhane Mahallesinden İnci Kara Kızı lakaplı Hatice bnt. Mahmut Çelebi, oğlu Mahmut Çelebi'ye olan borcunu ödemek için Trabzon çarşısında bulunan kahvehanesini ve bir bab mülk Çörekçi fırınında ve fevkında üç bab misafir odalarında ve itmekci fırını muttasıl bir bab bakkal ve bir bab süfli dükkânında ve Debbağhane Mahallesinde bulunan iki bab fevkani odaları ve bir bir-i mai ve bir akındı kenef ve havluyu müştemil mülk menzilde ve Yomra nahiyesine tabi Hoc Pir-ulak adlı karyede bulunan menzil ve meyveli ve meyvesiz ağaçları müştemil mülk bahçede olan ve eşi müteveffa Ali Beşe b. Hüdaverdi ile oğlu müteveffa Ahmet'ten kalan hisseleri, diğer oğulları Ebu Bekir ve Mahmut Çelebi b. Ali Beşe'ye satmıştır. bu satıştan elde ettiği 1820 kuruşu da oğlu Mahmut'a vermiştir.⁶⁷

İncelediğimiz dönem içerisinde alacak davalarından feragat edildiğine dair kayıtlara fazla rastlanılmamıştır. Mevcut feragatlerin da aile içi alış-verişlerde görüldüğünü tespit

⁶⁶ T.Ş.S., 1874, 113/3.

⁶⁷ T.Ş.S., 1871, 22/5.

etmiş bulunmaktayız. Kadınların yer aldığı kayıtlar içerisinde 3 adet feragat kaydı yer almaktadır. Bu kayıtlarda feragatin nedeni belirtilmemektedir. Fakat kanaatimizce, bu feragatlerde kadınların boşanmış ya da vefat etmiş olsa da eski eşlerinin ekonomik durumlarına göstermiş oldukları hassasiyet etkili olmuştur. 18 Safer 1126/5 Mart 1714 tarihinde İmaret-i Hatuniye Mahallesi'nden Miyase bnt. Mehmet boşandığı kocası Hüseyin Beşe b. Veli zimmetinde mehr-i müeccel ve iddet nafakasından 6000 akçe ile kendisine daha önce ödünç verdiği 60 kuruşun 30 kuruşundan feragat ettiğini; ayrıca 60 kuruştan geriye kalan 30 kuruşu da aldığını beyan etmiştir.⁶⁸ Yine 29 Şevval 1119/23 Ocak 1708 tarihli bir kayıтта El-Hac Kasım Mahallesi'nden Kahraman bnt. Abdullah, müteveffa zevcesi Osman b. Ahmet'ten alacağı olan mehr-i müeccel, nafaka ve Osman'dan sıhhati halinde 6 kuruşa tefviz eylediği Torul Kazası'na tabi Gözgören adlı karyede bulunan boz arazilerinden ve Osman'ın zimmetinde alacağı olduğu 30 kuruşluk davasından feragat ettiğini beyan etmiştir.⁶⁹ Bir başka feragat kaydında da 2 Rebiü'l-ahir 1127/7 Nisan 1715'te İmaret Mahallesi'nden Esmâ Hatun bnt. Şahin eski kocası El-hac Ahmet b. Mehmet'in zimmetinde alacağı olduğu 5000 akçe mehr-i müeccel ve iddet nafakasından ve karz cinsinden 100 kuruştan 90 kuruşu aldığını geriye kalan alacağı 10 kuruş ve Eksotha Mahallesi'nde bulunan mülk bahçedeki hakkından feragat ettiğini belirtmiştir.⁷⁰

Kadınlar kimi zaman aile dışından şahıslarla da borç münasebetlerinde bulunabilmekteydiler. Hatta ticari ortaklıklarda bile kadınları görebilmek mümkündür. 9 Zilhicce 1118/14 Mart 1707 tarihinde Debbağ Hane Mahallesi'nden Fersa tabir olunur Emine b. Abdullah, 10 sene önce Avanis v. Kirkor adlı Ermeni'nin eşi Zaim adlı zimmiyenin karındaşı olup o anda mahkeme huzurunda bulunmayan Martar v. Sefer adlı zimmiye mudarebe yoluyla 107 kuruş verdiğini ve Avanis'in Martar'a kefil olduğunu parayı kendisinden istediği zaman kendisine vermeye yanaşmadığını belirtmiştir. İddiasını ispatlamaktan acze düşen Emine'nin davası reddedilmiştir.⁷¹

Kadınların alacaklarını temin yönünde sulh yöntemini de kullandıklarını görmekteyiz. 7 adet kayıтта (%26) sulh yöntemiyle kadınlar, alacaklarını tahsil etmişlerdir. Genelde düşük meblağlı borçlanmaların içinde yer aldığını söylediğimiz kadınlar, sulha

⁶⁸ T.Ş.S., 1874, 9/1.

⁶⁹ T.Ş.S., 1870, 35/1.

⁷⁰ T.Ş.S., 1874, 84/4.

⁷¹ T.Ş.S., 1869, 126/1.

gittiklerinde kimi zaman nakit para alarak bu sorunu çözmekteydiler. Mesela 13 Rebiü'l-evvel 1118/25 Haziran 1706 tarihinde Hristos Mahallesi'nden olup halik olan Samira binti Kiryako'nun varisleri, Samira'nın eşi Kazgancı Yor v. Mavridi zimmetinde 140 kuruş alacağını olduğunu, kendisinden talep ettiklerinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını ve sonunda 125 kuruş üzerine sulh yaptıklarını ve birbirlerinin zimmetlerini ibra ettiklerini beyan etmiştir.⁷² Nakit paranın dışında bir kebe ve kilim de sulh için kullanılabilirdi. 12 Şevval 1115/18 Şubat 1704 tarihinde Mumhane Önü'nde Dere Mahallesi'nden Esmâ bnt. Küçük Ali, adlı Hatun eski kocası Yeni Cuma Mahallesi'nden Nalcı Hüseyin Beşe b. Ramazan zimmetinde iddet nafakasından ve karzdan 16 kuruş hakkı olup alacağını talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını ve araya Müslümanların girmesiyle 8 kuruş ile 1,5 kuruş değerinde beyaz kebe ve 1 kuruş değerinde bir kilim üzerine sulh yaptıklarını beyan etmiştir.⁷³

Nihayetinde borçların ifasında bu dönem de ön plana çıktığını gördüğümüz mülk bahçe de kadınların sulh yöntemiyle alacaklarını tahsilde kimi zaman karşı tarafın borcuna karşılık alınabilmekteydi. 27 Cemaziye'l-evvel 1126/10 Haziran 1714 tarihinde Debbaghane Mahallesi'nden Rabia Hatun bnt. Ahmet Ağa, Müteveffa eşi Lazoğlu Ahmet Ağa b. Ali Ağa'nın zimmetinde mehr-i müeccelden 125 kuruş, çuka bahasından ve deynden 450 kuruş alacağı olup bu borcun karşılığında Ahmet Ağa'nın iki bab fevkani oda ve bir köşk ve iki ----- ve bir anbar ve bir bab tahtani ahır ve bir bab tahtani samanhaneye ve dâhiliyesi ve hariciyesi----bir anbar ve meyveli ve meyvesiz ağaçlar ve çayır ve arsadan oluşan 800 kuruş kıymetli mülk menzil ile Yomra'ya bağlı Hockal adlı karyede bulunan 40 kuruş kıymetli bir bab beyt-i süfli ve bir bab fırın ve bir anbar ve bir su kuyusu ve meyveli ve meyvesiz ağaçlar ve havludan oluşan mülk bahçesini sulh yoluyla almıştır.⁷⁴

Tereke kayıtlarını inceleyecek olursak yukarıda bahsettiğimiz gibi sadece 1 kadına ait tereke kaydı bulunmaktadır. Bu tereke kaydının sahibi ise Orta Hisar Mahallatından Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden Ümmü Gülsüm Hatun bnt. El-hac Ahmet'tir. 4 kişiden alacağı kayıtlı olan Ümmü Gülsüm Hatun'un herhangi birisine borcu gözükmemektedir. Ümmü Gülsüm'ün, kredi münasebetlerinde tedbirli davranmayı seçtiğini düşünebiliriz. Çünkü 3 kişiye temessük kullanarak borç verdiği kayıta belirtilmiştir. Ayrıca Ümmü

⁷² T.Ş.S., 1869, 40/1.

⁷³ T.Ş.S., 1867, 28/4.

⁷⁴ T.Ş.S., 1874, 31/2.

Gülsüm Haçdor adlı bir zimmiye de borç vermiştir. Toplam alacağı 485 kuruş olan Ümmü Gülsüm böylece bu dönemde birden fazla şahsa borç veren tek kadın olduğu gibi aynı zamanda en fazla borç veren kadın olma özelliğine de sahip olmuştur. Ümmü Gülsüm'ün borç listesinde şu isimler bulunmaktadır:

Kara Mahmut Ağa 245 kuruş
 Küçük Hüseyin 60 kuruş
 El-hac Kurtoğlu Mehmet 30 kuruş
 Haçdor 150 kuruş⁷⁵

Ümmü Gülsüm'ün dışında kayıtlarda yer alan 3 kadının 2'sinin alacaklı oldukları şahıslar eşleridir. Bunlardan ilki olan Hatice'nin eşi, Monla Siyah Mahallesi'nden El-hac Murtaza b. Mustafa'nın Hac'dan dönerken vefat etmiştir. Hatice'nin eşinden 29 kuruş alacağı terekeye kaydedilmiştir.⁷⁶ Eşinden alacağı olan diğer kadın ise; Esmâ bnt. Abdullah'tır. İmaret Mahallesi sakinlerinden olan Esmâ'nın, eşi Ahmet Ağa b. Mehmet Ağa, Esmâ'ya 70 kuruş borçlanmıştır.⁷⁷ Son olarak Fatma Hatun'un, Bayram Beğ Mahallesi'nden İbrahim Çelebi b. Murat zimmetinde 100 kuruş alacağı kaydedilmiştir. Fakat terekeden Fatma Hatun'a sadece 42 kuruş 59 akçe düşmüştür.⁷⁸

Sonuç olarak kadınlar, 1701–1715 yılları arasında Trabzon'daki kredi münasebetinde çok önemli bir yere sahip olamamışlardır. Burada önemli olan bir nokta ise, Trabzon'da bu dönemde borç-alacak ilişkisinde ön planda yer aldığını belirttiğimiz askeri kesime mensup şahısların eşlerinin de aynı şekilde diğer kadınlar arasından sıyrılarak ilk sırada yer almış olmalarıdır. Kadınlara ait 28 kaydın 13'ü (% 46) askeri kesime mensup kişilerin eşleridir. Kadınlar, ağırlıklı olarak kredi finansörlüğünden ziyade aile içi ve gündelik ilişkilerde ön plana çıkmışlardır. Fakat kimi zaman da yüksek meblağlı borç alıp vermişlerdir. Bu dönemde Müslüman kadınlar, kayıtlara yansıdığı kadarıyla, gayrimüslim kadınlara oranla daha fazla borç münasebetinde bulunmuşlar ve özellikle de aile içinde önemli bir ekonomik güç olarak yerlerini almışlardır. Bunu da iki şekilde gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Birincisi, doğrudan para teminidir. Aile efradına vermiş oldukları borçlar bu

⁷⁵ T.Ş.S., 1871, 25/5.

⁷⁶ T.Ş.S., 1874, 26/4.

⁷⁷ T.Ş.S., 1874, 58/5.

⁷⁸ T.Ş.S., 1871, 66/7.

kategoriye girmektedir. İkincisi ise, dolaylı yoldan para teminidir. Burada da kadınların alacaklarından feragat etmeleri söz konusudur.

2.4. Trabzon Eyaletinde Borçların Coğrafik Dağılımı

Bu bölümde, borçların coğrafik dağılımı üzerinde durmaya çalışacağız. Borçların coğrafi dağılımından kastımız, Trabzon'da merkezde, merkez ile buraya bağlı köy ve kazalar arasında, merkez ile diğer eyaletler arasında ve son olarak merkeze bağlı yerler ile diğer eyaletler arasında gerçekleştirilen kredi ilişkilerinin incelenmesidir. Böylece paranın coğrafik açıdan akışı hakkında bazı tespitlerde bulunmaya çalışacağız.

Öncelikle Trabzon'a bağlı karye ve kazalarla olan kredi münasebeti hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz. Bu münasebetlere baktığımız zaman, Trabzon'un bu yerleşim birimleri ile 15 adet kayıtta kredi ilişkisine girdiği tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde merkeze verilen borç adedi 3 iken; merkezden bu yerlere 12 kez borç verilmesi söz konusu olmuştur. Bu dönemde tereke kayıtları da dâhil olmak üzere merkez ile taşra arasında gerçekleşen kredi alışverişinde toplam 6034,5 kuruş 30 akçedir. Merkezden taşraya verilen borç meblağı 5299 kuruş 90 akçedir. Taşradan merkeze verilen borç miktarı ise 736,5 kuruş 20 akçedir.

Trabzon ile en çok borç münasebetine giren yer ise Görele Kazası'dır.⁷⁹ Görele Kazası ile Trabzon'un merkezi arasında 1228 kuruşluk bir kredi alış-verişi vuku bulmuştur. Bu da merkez ile taşra arasında gerçekleşen kredi akışının % 20'sine tekabül etmektedir. Aşağıda Trabzon'un kendisine bağlı kaza veya karyelerle olan kredi alış-verişini gösterir bir tablo yer almaktadır.

⁷⁹ Görele ile tabloda yer alan Yavebolu aynı yerdir. Fakat bizim değindiğimiz Görele'nin bugünkü Giresun'un ilçesi olan Görele ile herhangi bir alakası bulunmamaktadır. Yavebolu, 1583–1600 yılları arasında Trabzon'un bir kazası olarak kurulmuştur. Merkezi de "Yobul" (Çeşmeönü)'dür. Bkz. Aygün, a.g.e., s. 37; Hanefi Bostan, a.g.e., s. 46; Yücel Özkaya, "XVIII. Yy'da Trabzon'un Genel Durumu", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (13–17 Ekim 1986)**, Samsun 1988, s.134.

Tablo: 12
Kayıtlara Göre Trabzon'da Merkez İle Taşra Arasında Gerçekleşen Kredi Akışı

Merkezden Verilen Borçlar		Merkeze Verilen Borçlar	
Yer	Miktar	Yer	Miktar
Görece Kazası'na bağlı Aralı Oğuz Karyesi	300 kuruş	Viçe Kazası	416 kuruş 1 zolata
Gümüşhane	420,5 kuruş	Görece (Yavebolu) Kazası'na bağlı Aralı Oğuz Karyesi	300 kuruş
Akçaabat'a bağlı Tonpa Karyesi	260 kuruş	Akçaabat'a bağlı Mesarye Karyesi	20 kuruş
Rize Kazası	1025 kuruş		
Sürmene Kazası'na tabi Araklı Karyesi	218 kuruş		
Akçaabat Kazası'na tabi Kalegra Karyesi	15 kuruş		
Gümüşhane	430 kuruş 1 sülüs		
Görece	118 kuruş		
Maçka'ya bağlı Hozari Karyesi	500 kuruş		
Görece Kazasına bağlı Gülaf Karyesi	510 kuruş		
Of Kazasına bağlı İstavri Karyesi	200 kuruş		
Toplam	4996,5 kuruş 40 akçe	Toplam	736,5 kuruş 20 akçe

Trabzon, daha önceki dönemlerde olduğu gibi XVIII. Yy.da da Orta Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya, Kafkaslardan Kırım'a ve Bağdat'tan Rumeli topraklarına kadar çok geniş bir alanda yaşayan pek çok tüccarı kendisine çekebilecek iktisadi kapasiteye sahip bulunmakta, bu hareketlilik ise şehir ve çevresinde sosyal, kültürel ve ekonomik altyapının gittikçe şenlenmesini beraberinde getirmekteydi.⁸⁰ XVIII. yy.da Trabzon'un imparatorluğa bağlı olan diğer eyaletlerle olan ticari ilişkisinde Sivas Eyaletine bağlı Gürün Kazası ile

⁸⁰ Aygün, a.g.e, s.169.

Erzurum ve çevresi ilk sıralarda yer almıştır.⁸¹ Bu bölgelerle yapılan ticari münasebetlerin yoğunluğu doğal olarak kredi ilişkilerine de yansımıştır. Buralarla yapılan kredi münasebetlerinde göze çarpan husus, borç ilişkisine dair kayıt sayısının az iken; para akışının oldukça yüksek meblağlara ulaşmasıdır. Bu dönemde Trabzon'un diğer eyaletlerle olan kredi münasebeti davalarda 34978 kuruş 20 akçelik bir meblağa denk gelmiştir. Tereke kayıtlarına baktığımız zaman ise 3228,5 kuruş 67 akçelik bir ilişki söz konusudur. Bu durumda toplam 38206,5 kuruş 87 akçelik bir kredi miktarı yapılmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi Sivas ve Erzurum eyaletleriyle Trabzon arasındaki ticari ilişkiler doğal olarak kredi ilişkilerine de yansımıştır. Kayıtlarda Sivas eyaletiyle gerçekleştirilen 1 adet borç-alacak kaydı mevcuttur. Bu kaydın ticari münasebete dair bilgi vermesi beklenemez. Bu kayıt, daha önce bahsettiğimiz, Gürünlü olup ticaret maksadıyla Trabzon' a gelen Mağdiş Ağzar adlı Ermeni'nin borç kaydır.⁸²

Ancak tereke kayıtlarına baktığımız zaman bu ticari ilişkinin izlerine sürebilmekteyiz. Aslen Sivas Sancağında Gürün nahiyesine bağlı Aşveri adlı karyeden Ömer Beşe b. Hüdaverdi b. Bali, ticaret amacıyla Trabzon'a gelmiştir. İskender Paşa evkafından Taş Han'da sakin iken vefat eden Ömer Beşe, toplam 59 kişi ile borç-alacak ilişkisine girmiştir. Bunlardan 57'sinde 3069 kuruş 22 akçe 120 sümün (15 kuruş) 10 rub (2,5 kuruş) 3 zolata (2 kuruş)dan toplam 3088,5 kuruş alacağı varken, Ömer Beşe'nin 2 kişiye de 170 kuruşluk borcu bulunmaktadır. Terekeye bakıldığı zaman Ömer Beşe'nin neredeyse her kesimden insanla borç münasebetine girdiğini görmekteyiz. Esnaf ve ilmiye sınıfının yanında Ömer Beşe'nin yönetici kesimle de arasının iyi olduğu izlenimini verecek kayıtlar mevcuttur. Borçlular arasında 21 tane gayrimüslime karşılık 38 Müslüman bulunmaktadır.

Aşağıda Ömer Beşe'nin terekesinin borç kısmı yer almaktadır.

Ömer Beşe'nin alacakları:

Dipegöz(Tepegöz) oğlunda: toplam: 203 kuruş, ödenen: 114, kalan: 89

Han'da Hacı Hasan oğlu Mustafa Beşe'de: toplam: 50 kuruş 1 akçe, ödenen: 49

kuruş, kalan: 10,5 kuruş 2,5 sümün

⁸¹ Aygün, a.g.e, s.172-173.

⁸² T.Ş.S., 1869, 16/1.

Bedesten'de Suh oğlu Yordan zımmide: toplam: 36 kuruş, ödenen: 34 kuruş, kalan: 2 kuruş

Bedesten'de Ebu Bekir oğlu Süleyman Beşe'de: toplam: 75 kuruş 10 sümün, ödenen: 20 kuruş, kalan: 55 kuruş

Bedesten'de Dellal Koşorende zımmide: 33 kuruş (fırar eylemiştir derler)

Bedesten'de Kular oğlu Vartevan zımmide: 186 kuruş (mürd oldu derler)

Yeni Han'da Dipegöz(Tepegöz) oğlu Emirze'de: 4 kuruş

Odabaşı Zatak zımmide: toplam: 45 kuruş 11 sümün, ödenen: 31,5 kuruş, kalan: 14 kuruş 1 sümün

Etmekci(Ekmekçi) oğlu Gor gor zımmi: toplam: 103,5 kuruş, ödenen: 50 kuruş, kalan: 53,5 kuruş

Bedesten'de Emirze damadı Meyhaki'de: toplam: 64 kuruş 10 sümün, ödenen: 40 kuruş, kalan: 20 kuruş 10 sümün

Yeni Han'da Ağdazer zımmide: toplam: 134,5 kuruş, ödenen: 90 kuruş, kalan: 44,5 kuruş

Bedesten'de Fostodol zımmide: toplam: 50,5 kuruş, ödenen: 43 kuruş, kalan: 7,5 kuruş

Bedesten'de Tahtacıoğlu Mardurus zımmide: toplam: 77,5 kuruş, ödenen: 40 kuruş, kalan: 37,5 kuruş

Terzi Vinam zımmi'de: toplam: 29 kuruş 1 rub, ödenen: 19 kuruş, kalan: 11 kuruş 1 rub

Hüsamzade Mahmut Ağa'da kumaş pahasından ber-muceb defter: toplam: 37 kuruş 4 sümün, ödenen: 3 kuruş, kalan: 34 kuruş 4 sümün

Mina oğlu Avedik zımmide: toplam: 32,5 kuruş, ödenen: 20 kuruş, kalan: 12,5 kuruş

Terzi Mehmet Beşe: toplam: 44 kuruş 1 rub, ödenen: 27 kuruş, kalan: 15 kuruş 1 rub

Der-zimmet vasi-i muhtar İsmail Efendi: toplam: 91 kuruş 1 zolata, ödenen: 82 kuruş, kalan: 9 kuruş 1 zolata

Bedesten'de Tahtacıoğlu'nun yanında Yordan oğlu Apostol zımmi'de: toplam: 2 kuruş

Eskicioğlu Mehmet Beşe'de: toplam: 36 kuruş, ödenen: 20 kuruş, kalan: 16 kuruş

Taşhan'da Bedros oğlu Sanol'da: toplam: 72 kuruş, ödenen: 50 kuruş, kalan: 22 kuruş

Odabaşı-----zımmi'de: 10 kuruş

Bedesten'de Dellal Celeb'de: 1,5 kuruş

Bedesten'de Anderye zımmide: 63 kuruş(firar eylemiştir derler)

Hamal oğlu El-hac İsmail'de: toplam: 4 kuruş 3 rub, ödenen: 2 kuruş, kalan: 2 kuruş 3 rub

Taşhan'da Kuloğlu Hüseyin Çelebi'de: toplam: 270 kuruş, ödenen: 170 kuruş, kalan: 100 kuruş

Der-zimmet Süleyman Reis: toplam: 270 kuruş, ödenen: 83 kuruş, kalan: 187 kuruş

Tark oğlu Yani zımmide: 0,5 kuruş

Pulatnalı Fındık oğlu Lefter ve Tonos'ta: toplam: 60 kuruş, ödenen: 18 kuruş, kalan: 42 kuruş

Lalaklı Hüseyin Beşe oğlu İsmail Beşe'de: 38 kuruş 1 akçe, ödenen: 19 kuruş, kalan: 19 kuruş

İskefyeli Beşir Beşe oğlu Hasan Beşe'de: toplam: 79 kuruş 7 sümün, ödenen: 22 kuruş 1 sümün, kalan: 57 kuruş 3 sümün

Kalağralı Bektaş'ta: toplam: 71 kuruş, ödenen: 15 kuruş 1 akçe, kalan: 46 kuruş

Babuççu (Pabuççu) oğlu Hasan Beşe'de: toplam: 74 kuruş, ödenen: 64 kuruş, kalan: 9 kuruş 1 zolata

Garziyalı Avas oğlu Ebu Bekir Beşe'de: 2 kuruş 1 zolata

Yoros Nahiyesinde -----oğlu Ahmet Beşe ve oğlu Süleyman Beşe ve -----oğlu diğer Süleyman Beşe'de birbirleri kefaletleriyle: 69 kuruş

İskefyeli Beşir Hasan oğlu Hüseyin Beşe'de: 15 kuruş 3 rub

Kalağralı Uzun Bogos oğlu Sefer'de ve oğlu Kirakol'da: toplam: 35 kuruş 1 sümün, ödenen: 15 kuruş, kalan: 20 kuruş 1 sümün

Vacenoslu Molla Hasan'da: toplam: 101 kuruş, ödenen: 20 kuruş, kalan: 81 kuruş

Kalağralı Molla Ahmet oğlu Ömer Beşe'de: toplam: 53 kuruş 1 rub, ödenen: 20 kuruş, kalan: 33 kuruş 1 rub

Gürcü oğlu Hasan Beşe'de (an karye-i Hozari): toplam: 30,5 kuruş, ödenen: 20 kuruş, kalan: 10,5 kuruş

Köse Bektaş'ta: 10 kuruş

Vacenos Mahallesinden Samsun nam karyeden Bostan Beşe oğlu Hamza Beşe'de: toplam: 35 kuruş, ödenen: 14 kuruş, kalan: 21 kuruş
 Karındaşı Hüseyin Beşe'de: 1 kuruş
 Hasan Beşe'de: 16 kuruş
 Komşu Zadak: 33 sümün
 Oksulu Emirze'de: 2 kuruş 9 sümün
 Mağdiş David'in yeğeni Oraf'ta: 33 kuruş, 1 zolata
 Vacenoslu Molla Hüseyin'de: 6 kuruş 1 rub
 Vacenos'a tabi Samsun'lu Mehmet Beşe'de: toplam: 48 kuruş, ödenen: 21 kuruş 8 sümün, kalan: 26 kuruş 3 sümün
 Vacenos'a tabi Samsun'lu Mehmet Beşe'nin karındaşı Musa Beşe'de: toplam: 37 kuruş 11 sümün, ödenen: 20 kuruş, kalan: 17 kuruş 11 sümün
 İskefyeli Hasan Çelebi oğlu Mustafa Beşe'de: toplam: 9 kuruş 11 sümün
 Üstirkiyeli Uzun Süleyman oğlu Ahmet ve Selim oğlu Murtaza ve Ali Beşe oğlu Mustafa'da birbirlerine kefaletleriyle: toplam: 91,5 kuruş, ödenen: 10 kuruş 4 sümün ve Ahmet'ten alınan: 27 kuruş, kalan: 54 kuruş 2 sümün
 Üstirkiyeli Yani oğlu Liye zimmide: 41 kuruş 1 sümün (firar eyledi derler)
 Mumcu Hacı Musa'nın karındaşı Hasan Beşe'de: 22 kuruş
 Mukuşkiyeli Süleyman oğulları Hasan Beşe ve Mustafa Beşe'de birbirlerine kefaletleriyle: 9 kuruş 1 sümün
 Zairdeli Kılıç oğlu Ömer Beşe'de 52,5 kuruş
 Gozaralı Çilingir Hüseyin Beşe'de: 4 kuruş 20 akçe

Ömer Beşe'nin borçları:

Deyn-i Molla El-hac Hüseyin Ağa min-cihet-i karz-ı şeriyye ber-muceb ve müsbet: 100 kuruş
 Beşlüyan Bölük Başı Mustafa: 70 kuruş

Trabzon'a yakın bir şehir olan Erzurum ile gerçekleştirilen borç ilişkilerinde de ticari faaliyetlerin izlerine rastlamak mümkündür. Mesela, Orta Hisar Mahallesi'nde sakin tımar erbabından El-hac Abdullah Ağa b. El-hac Şahin Ağa, Erzurum'da Ali Paşa Mahallesi'nden İbrahim Efendi b. Musa b. Ahmet'e eşya pahasından 24.000 kuruş

borçlanmıştır. Bu meblağın bizim çalışmamızda rastladığımız en yüksek borç miktarı olduğunu belirtmemiz gerekir. Zaten El-hac Abdullah Ağa da bu borcunu peşin ödeyememiştir. Ancak 16500 kuruşluk kısmını ödeyebildiği borcunun geriye kalan 7500 kuruş karşılığında da berat-ı şerif ile mutasarrıf olduğu Bayburt'a bağlı Ustuh adlı karyedeki 25.000 akçe değerindeki zeametinden İbrahim Efendi lehine feragat ettiğini beyan etmiştir.⁸³ Başka bir kayıta ise Hacı Kasım Mahallesi sakinlerinden Hacı Abdulkaki b. Selim, Erzurum'dan Hüseyin Beşe'ye 100 Şerifi altın ödünç vermiş olduğunu belirtmiştir.⁸⁴

Erzurum ile ilgili bir diğer örneğimizde de yine bir ticari ortaklık söz konusudur. Bu sefer bakır ticareti için Trabzonlu ve Erzurumlu tüccarlar bir araya gelmişlerdir. Bu kayıt Trabzonlu tüccarların “pazarlamacı” yönünü ortaya koyması açısından önemlidir. Kayıttan anlaşıldığına göre; 1 Muharrem 1125 tarihinde aslen Erzurum'a bağlı Erzincan kazasının Gergerek Mahallesinden Çaylak(Çıplak) oğlu El-hac Mehmet b. El-hac Hüseyin adlı şahıs Erzincan'da 150 adet sahtiyanı Aşağı Hisar'dan Mühürdarzade Ahmet Çelebi b. Ali Ağa'ya vererek bu sahtiyanların ahara satılması için Eyyubzade Mehmet Çelebi'ye teslim etmesini tenbih etmiştir. Zaten aralarında daha önceden mudarebe usulüyle ortaklık dahi kurulmuştur. El-hac Mehmet, hem bu sahtiyanların parasını hem de mudarebeden kaynaklanan 540 kuruşluk hakkını Ahmet Çelebi'den talep ettiğinde aralarında anlaşmazlıklar yaşanmış ve 24 kuruşa sulh yapmışlardır.⁸⁵

Erzurum ile olan kredi münasebetlerde sahtiyan ticaretine ilişkin olarak bir diğer kayıt ise 1 Muharrem 1125/28 Ocak 1713 tarihlidir. Kayda göre; Kale-i Kule Mahallesinden Ömer Çelebi b. Mustafa Ağa, Erzurum'da Mumcu Mahallesi sakinlerinden Hacı Hamza b. Sefer'den şikayetçi olmuştur. Ömer Çelebi mahkeme gününden 16 sene önce Erzurum'da Kürt debbağhanesinde bulunan han odası içinde Hacı Hamza'ya 400 esedi kuruş vererek kendisi için “sahtiyan” almasını istemiştir. Hamza Çelebi ise cevabında 5 seneden beri ticaret amacıyla Trabzon'a gelip gittiğini; lakin Ömer Çelebi'nin konuya ilişkin herhangi bir şikâyetinin olmadığını belirterek, Ömer Çelebi'den 400 esedi kuruşu almadığını ifade

---

⁸³ T.Ş.S., 1874, 64/1.

⁸⁴ T.Ş.S., 1866, 6/2.

⁸⁵ T.Ş.S., 1873, 22/3.

etmiştir. Şahitler de Hacı Hamza'yı doğrulayınca mahkeme, Ömer Çelebi'nin davasını reddetmiştir.⁸⁶

Terekelerde Erzurum ile olan borç ilişkisine dair 1 adet kayıt yer almaktadır. Bu daha önce de belirttiğimiz gibi aslen Erzincanlı olan Trabzon eski kadısına aittir. İbrahim Efendi Trabzon'da 4 kişiye 85 kuruş 11 sümün borçlanmıştır.⁸⁷

Trabzon'un diğer eyaletlerle olan borç ilişkisinde dikkat çeken diğer bir yer de İstanbul'dur. İstanbul ile kredi ilişkilerinde ise Katib Muslihiddin Mahallesi ön planda yer almaktadır. Katib Muslihiddin Mahallesi'nden Ahmet Efendi b. Ali Ağa b. Mehmet Ağa, Trabzon'da birkaç kişi ile borç ilişkisine girmiş ve bu şahıslara toplam 1424 kuruş borç vermiştir.⁸⁸

Son olarak Konya ile yapılan borç münasebetine değinmek istiyoruz. Konya'da Sütçü Mahallesi'nde sakin olan cebeciler vekil-i harcı Salih Ağa b. Mehmet, Trabzon cizyedarı İbrahim Ağa b. El-hac Hasan Ağa'ya, 490,5 kuruş ödünç vermiştir.⁸⁹ Terekelerde ise aslen Konya'nın Bor Kasabası sakinlerinden olup Trabzon'da Yeni Han'da misafiren kalırken vefat eden Hafız Mehmet Efendi'ye ait bir kayıt bulunmaktadır.⁹⁰ Hafız Mehmet Efendi, Trabzon'da 4 kişiden 6480 akçe yani 54 kuruş borç almıştır. Bu şahıslar ve borç miktarları şu şekildedir:

El-hac Mehmet Efendi 3000 akçe

El-hac Ali 1560 akçe

El-hac Mehmet Efendi 1200 akçe

Yani zımmi veledi Anastas 720 akçe

Başka eyaletlere bağlı yerler ile Trabzon'a bağlı karyeler arasında da borç münasebetleri gerçekleşmekteydi. 16 Cemaziyel-ahir 1117/5 Ekim 1705 tarihinde Cukandi adlı karyeden Mustafa b. Hüseyin, Hamid sancağında Kara Ağaç adlı karyeden Süleyman Beşe'nin babası Ali Beşe'nin, kendisinin müteveffa babası Hüseyin'in vefat ettiği zaman

⁸⁶ T.Ş.S., 1874, 44/1.

⁸⁷ T.Ş.S., 1874, 5/1.

⁸⁸ T.Ş.S., 1870, 16/4, 51/2, 59/5.

⁸⁹ T.Ş.S., 1874, 70/5.

⁹⁰ T.Ş.S., 1874, 54/1.

yanında bulunan terekesinden haksız bir şekilde 8 kuruş aldığını iddia etmiştir. Daha sonra iki tarafın rızasıyla sulha gidilmiş ve 30 kıta kuruş üzerine taraflar anlaşmışlardır.⁹¹

Hamid Sancağı ile olan bir diğer kayıta da ticari ortaklık söz konusudur. Kayda göre; 4 Ramazan 1126/13 Eylül 1714 tarihinde Hamid Sancağına bağlı Burtur (Burdur) kasabasının Yoğurtçu Mahallesi ahalisinden olup Trabzon'da Yeni Han'da misafiren kalan tacir İbrahim b. El-hac Mustafa b. Mehmet, Aslen Akçaabat nahiyesine tabi Tonya karyesi ahalisinden olan ve Burdur'da Merselek Mahallesinde ikamet ederken “sıla-ı rahim” için geldiği Tonya'da vefat eden⁹² Mustafa b. Süleyman b. Abdullah ile inan şirketi kurduklarını belirtmiştir. Şirketin 450 kuruşunu kendisinin 150 kuruşunu da Mustafa'nın sermayesi ile 600 kuruşa kurulduğunu ve Mustafa'nın bu para ile Manisa'ya giderek “iplik alacakları” aldığını ve Yeni Han'da bu malları sattığı sırada vefat ettiğini iddia etmiştir. Tacir İbrahim, Trabzon beytü'l-mal emini Çukadar Hasan Ağa b. El-hac Mehmet'in Yeni Han'daki bu mallara “zahirde varis-i ma'rufu yoğdur” diye el koyduğunu ve Çukadar Hasan Ağa'dan şikayetçi olduğunu mahkemede ikrar etmiştir. Şahitlerin ifadeleriyle İbrahim haklı bulunarak Mustafa'nın terekesinden 450 kuruş'un ödenmesi için mahkemece vasilere tenbihte bulunulmuştur.⁹³

Bir diğer kayıt 11 Cemaziyye'l-evvel 1126/25 Mayıs 1714 tarihlidir. Aslen Rize Kazası sakinlerinden olup misafiren Trabzon'da bulunan Melvazanosoğlu Mustafa Çelebi b. El-hac Ahmet, aslen Viçe Kazası'na tabi Taşra adlı karyeden olup, Çömlekçi Limanı'nda gemi reisi olan Hasan Reis'in babası olup o anda mahkeme huzurunda bulunmayan Ali Reis b. Mustafa zimmetinde 265 kuruş hakkının olduğunu ve 1121 (1709) senesinde Hasan Reis'in babasına kefil olduğunu beyan etmiştir. Bu iddiayı reddeden Hasan Reis, elinde Mustafa Çelebi'nin, babasının zimmetini ibra ettiğini gösterir hüccet olduğunu belirtmiştir. Fakat hüccet, mahkemece sahih kabul edilmemiş, Hasan Reis'e de iddialarını ispatlaması için 4 gün süre verilmiştir. Hasan Reis ise bu süre sonunda mahkeme huzuruna çıkmayarak ortadan kaybolmuştur.⁹⁴

⁹¹ T.Ş.S., 1869, 4/1.

⁹² Mustafa'nın terekesinin yer aldığı bir sonraki kayıta, Mustafa'nın ticaret yaparken Yeni Han'da vefat ettiği belirtilmektedir. Bkz. T.Ş.S., 1874, 46/1.

⁹³ T.Ş.S., 1874, 45/3.

⁹⁴ T.Ş.S., 1874, 29/1.

Tablo: 13
Kayıtlara Göre 1701–1714 Yılları Arasında Trabzon İle Diğer Eyaletler Arasında
Gerçekleşen Kredi Akışı

Trabzon'dan Verilen Borç		Trabzon'a Verilen Borç	
Yer	Miktar	Yer	Miktar
Erzurum	100 Şerifi altın (225 kuruş)	Erzurum	24626 kuruş
Sivas Eyaletine Bağlı Gürün Kazası	130 kuruş 1 zolata	İstanbul	9584 kuruş
Hamid Sancağı	458 kuruş	Konya	544,5 kuruş
Toplam	813 kuruş 80 akçe	Toplam	34754,5 kuruş

Trabzon Kadı Sicilleri üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda Trabzon ve çevresindeki kaza ve kasabalarda kadı bulunduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen, Trabzon'a bağlı kaza veya köylerde oturan şahıslar da borç-alacak davalarını, Trabzon Kadı Mahkemesi'ne getirebilmekteydiler. Böyle bir durum, kayıtlarla ilgili olarak önceki dava sürecinin gelişmesi veya bu kayıtlarla bağlantılı diğer kayıtların olma ihtimalini ve Trabzon Kadı Mahkemesi'ne hiç intikal etmeden mahallinde kalmış birçok borç-alacak kaydının bulunabileceğini de akla getirmektedir.⁹⁵

Bu dönemde borç-alacak ilişkisine ilişkin 16 adet kayıt (%8) Trabzon'un kaza veya köylerinde gerçekleşmiş ve Trabzon Kadı Mahkemesi'ne intikal ettirilmiştir. Görele ve Gönye gibi sancaklarının yanında Akçaabat, Maçka, Sürmene, Rize, Hemşin gibi kazalara bağlı karyelerdeki şahıslar da bu dönemde, borca ilişkin davalarını çözüme kavuşturmak için Trabzon Kadı Mahkemesi'ne başvurmuşlardır.

Trabzon'un merkezi dışından Trabzon Kadı Mahkemesi'ne intikal eden borç davalarında dikkat çeken husus bu davaların ya aynı sancaktaki farklı kazalar arasındaki kredi ilişkileriyle ya da aynı kazaya bağlı farklı karyeler arasındaki kredi münasebetine ilişkin olmalarıdır. 12 adet kayıta farklı karyeden şahısların borç ilişkileri bulunmaktadır.

⁹⁵ Bkz. Kenan İnan, "Trabzon Şer'iyeh Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", s. 94–95.

Farklı karyelerde oturan şahısların aralarındaki anlaşmazlıkları merkeze getirmeleri merkezin “tarafsız bölge” olarak kabul görmüş olabileceğini akla getirmektedir.

Farklı karyeden olan şahısların borç-alacak davalarında ticari ilişkilere rastlamak mümkün gözükmemektedir. Müslüman tüccarların uyguladıkları ticari yöntemlerden biri olan müdarebe ortaklığı Trabzon’a bağlı kazalarda da girişimciler tarafından tercih edilebilmekteydi. 8 Zilhicce 1127/5 Aralık 1715 tarihli kayda göre; Akçaabat’a bağlı Vusur adlı karyeden olup İstanbul’dan Çelebi Oğlu’nun gemisiyle gelir iken boğularak ölen Mehmet Beşe b. Beşir b. Mustafa’nın eşi ve kızı, Mehmet Beşe’nin, Mustafa Beşe b. Ali zimmetinde ala tarikü’l-mudarebe 300 kuruş hakkının olduğunu iddia etmişlerdir. Mustafa Beşe ise cevabında, aldığı 300 kuruşu doğrulamakla 150 kuruşu 6 ay önce Aşağı Hisar’da Nasuh Çavuş zade Ahmet Ağa’nın odasında Müteveffa Mehmet Beşe’ye teslim ettiğini belirtmiştir. Şahitlerin ifadeleri Mustafa Beşe’yi doğrulayınca, Mehmet Beşe 150 kuruştan eşi ve kızının hissesine düşen 75 kuruşu mahkemenin huzurunda eda etmiştir.⁹⁶

Aynı karyeden olan şahısların borç münasebetine dair kayıt sayısı ise 4’tür. 28 Receb 1120/13 Ekim 1708 tarihli ilk kayda göre iki tarafta Görele sancağında bulunan Atina kazasına tabi Bulat adlı karye sakinlerindedir. Alacaklı şahıs, Kırım’da Gözlü Kasabası’na yerleşen ve Trabzon Çarşısı’nda misafiren ikamet eden Gazaz Mehmet Beşe b. Mustafa’dır. Borçlu şahıs da yine Bulat kasabasından olup Trabzon çarşısında Yeni Han’da misafir iken vefat eden Ahmet Beşe b. Ali bin Ömer’dır. Gazaz Mehmet Beşe sağlığında vekâlet cihetinden alacağı olduğu 110 kuruşu hemşerisi Ahmet Beşe’nin vasisinden aldığını beyan etmiştir.⁹⁷ Diğer bir kayıt ise 24 Şevval 1122/16 Aralık 1710 tarihli. Maçka kazasından Kalvir v. Hristutol aynı karyeden Lefter v. Savol’a bundan üç sene önce ham sitr? pahasından 70 kuruş vermiştir. Bu meblağdan 37 kuruş ile 1 sülüs alacağı olduğunu iddia etmiş; lakin bunu ispatlayamamıştır.⁹⁸

Trabzon’un merkezinde gerçekleşen borç ilişkisini de burada değerlendirmeye almak istiyoruz. Maalesef alacaklı veya vereceklinin ikametgâhı her kayıta yazılmamıştır. Bu yüzden merkezdeki kredi ilişkileri derinlemesine incelemek imkân dâhilinde değildir. Buna

⁹⁶ T.Ş.S., 1874, 108/5.

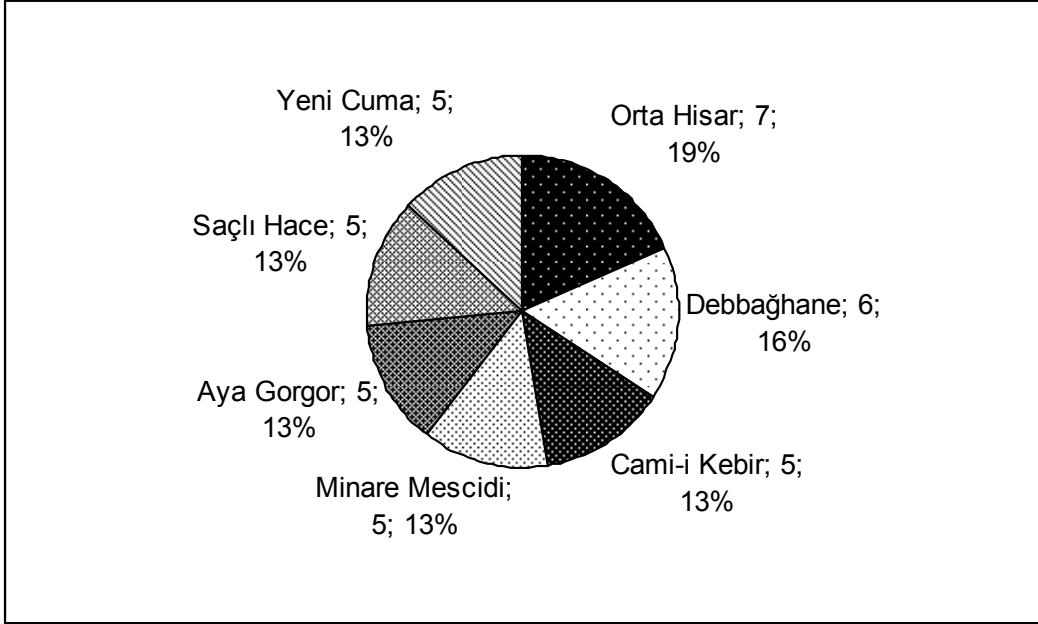
⁹⁷ T.Ş.S., 1870, 72/1.

⁹⁸ T.Ş.S., 1871, 3/6.

rağmen borçlu ve alacaklıların ikametgâhının belli olduğu kayıtları kullanarak en azından kredi ilişkilerinin hangi mahallelerde yoğunlaştığına dair fikir yürütebiliriz.

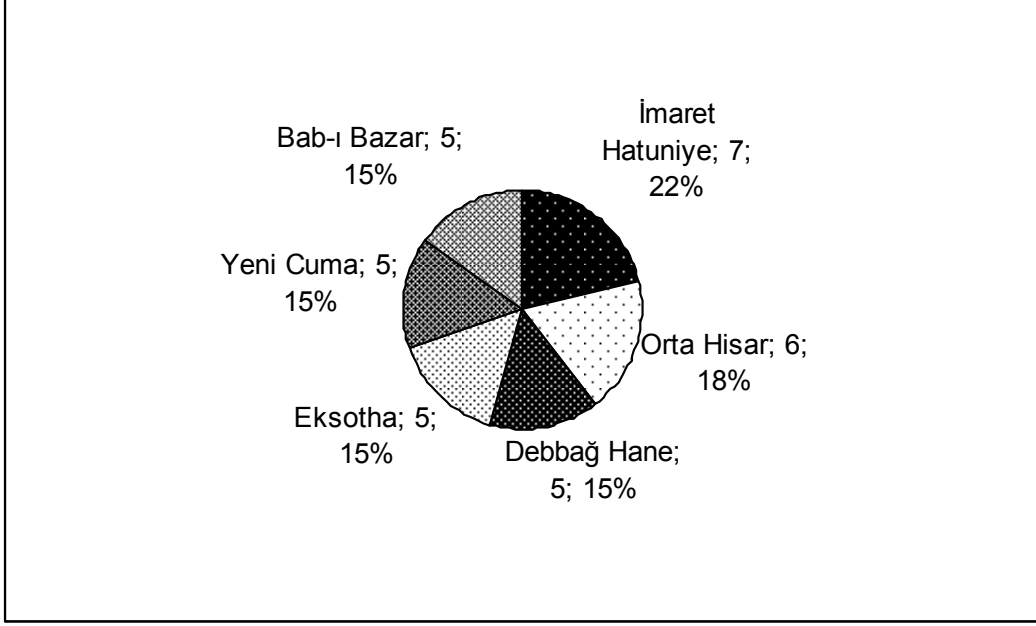
Değerlendirmeye tabi tuttuğumuz 169 kayıt içerisinde en çok borç alan mahalleler sıralamasında Orta Hisar Mahallesi 7 adet kayıt ile ilk sırada yer almaktadır. Orta Hisar Mahallesi'ni 6 kayıt ile Debbağhane Mahallesi takip etmektedir. Cami-i Kebir, Minare Mescidi, Aya Gorgor, Saçlı Hacı ve Yeni Cuma Mahalleleri de 4 adet kayıt ile yer almaktadırlar.

Tablo: 14
En Çok Borç Alan Mahalleler

En çok borç veren mahalle ise 9 adet kayıt ile İmaret ya da İmaret Hatuniye Mahallesi'dir. Debbağhane, Eksotha, Orta Hisar Mahalleleri ise 7'şer kayıt ile ikinci sıradadırlar. Bab-ı Bazar 6, Yeni Cuma'da 5 kez borç veren mahallelerdir.

Tablo: 15
En Çok Borç Veren Mahalleler

Kayıtlar incelendiğinde 1701–1714 yılları arasında Trabzon’da borç ilişkisinin en yoğun olduğu mahallenin “Orta Hisar” olduğu gözükmektedir. Orta Hisar mahallesinin ön plana çıkmasında yönetici kesimin burada ikamet etmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.⁹⁹ Trabzon’daki kredi münasebetlerinin coğrafik açıdan 4 şekilde gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Birincisi, Trabzon merkezlidir ve Trabzon’a bağlı mahalleleri içine almaktadır. İkinci sırada taşranın da dâhil olduğu Trabzon Eyaleti ile diğer eyaletler arasında vuku bulan ilişkidir. Üçüncü sırada merkez ile taşra arasındaki münasebet yer almaktadır. Bu münasebette kredi akışının yönü “merkezden taşraya” şeklinde olmuştur. Coğrafik açıdan son sırada ise taşradaki borç ilişkisi yer almaktadır. Bu bağlamda, birincisi dışındakilerde daha çok “ticari kaygılar” ilişkilerin saiki olmuştur diyebiliriz.

2.5. İş Ortaklıkları ve Faiz

İslam toplumlarında uzun mesafeli ticaretin finansmanı faizli krediler yoluyla değil, ayrıntıları taşınan riskin ve değişik ortaklar tarafından sağlanan kaynakların niteliğine bağlı

⁹⁹ İnan, “1831 Nolu Şer’iye Siciline Göre Trabzon’da Mülk Satışları”, s. 13; Öksüz, a.g.e, s. 53.

olarak değişen iş ortaklıkları vasıtasıyla sağlanmıştır.¹⁰⁰ Bu doğrultuda İslam ekonomi tarihinde çeşitli iş ortaklıkları vücuda getirilmiştir. Mûdarebe, İnan (Müşâreke), Mufâvaza ve Vücuha bunlardan bazılarıdır. Fakat bunların içerisinde en fazla yayılanı mûdarebedir. Hatta mûdarebe, Avrupa'nın ticaret devrimini gerçekteşirdiği dönemde ortaya çıkan Ortaçağ Avrupasının "commenda"sının dahi temelini oluşturmaktadır.¹⁰¹ I. bölümde mûdarebeye ilişkin olarak bazı bilgiler vermiştik. Bu sebepten burada mûdarebe üzerinde durulmayacaktır.

Burada bahsetmek istediğimiz ortaklık türü "inan"dır. İslam hukuk tarihinde uygulamada en fazla rastlanan ortaklık türlerinden biri olan inan, sözlükte "gem, dizgin, yular" gibi anlamlara gelir. İslam hukuku terimi olarak ortakların diledikleri miktarda sermaye ile katılabildikleri¹⁰², sermaye, kâr payı ve benzeri hususlarda ortaklar arasında tam eşitlik şart koşulmadan kurulan şirketlerdir.¹⁰³ İnan, ortakların birbirleriyle sadece vekâlet münasebeti içinde buldukları bir şirket çeşitidir. Ortaklıkta kâr payı orana göre belirlenir. Eğer ortaklardan birinin bile kâr payını maktu belirlemesi söz konusu olursa akd kimi Hanefi hukukçulara göre batıl, kimine göre ise fasid olur. Kârın dağıtım esasları da belirlenmek zorundadır, meçhul bırakılamaz.¹⁰⁴ İnan ortaklığı, çoğunlukla özel ve genel olmak üzere iki kategoride gerçekteşir. Özel inan ortaklığında belirli bir mal türünün ticareti söz konusudur. Genel inan ortaklıkları ise tüm meşru faaliyetleri kapsar ve bu açıdan Batı'da Ortaçağ İngiliz ticaretini geliştiren şirketlere benzer.¹⁰⁵ Kusur ve kasıt söz konusu olmaksızın, meydana gelen zararlar, ortakların sermaye miktarlarına göre taksim olunur.¹⁰⁶ İnan ortaklığı ile mudârebe arasındaki önemli bir fark, Mudârebede tüm kalemler, masraflar, kâr ve zarar, aracı ile yatırımcı arasında kararlaştırılır. Hem mûdarebede hem de inanda üçüncü şahıslarla olan ilişkide tüm sorumluluk aracınıdır.¹⁰⁷

İncelemiş olduğumuz 169 kayıt içerisinde iş ortaklıklarına dair 9 (%4) adet kayıt bulunmaktadır. Kayıtlar, genelde anlaşmazlıklar ya da ortağın vefatıyla diğer ortağın hakkını aldığını beyan eden davalara ilişkindir. Davaların 8 adedinde mudarebe söz konusu

¹⁰⁰ Pamuk, a.g.e, s. 91.

¹⁰¹ Çizakça, a.g.e, s. 9-12.

¹⁰² Beşir Gözübenli, "İnan", **DİA**, Cilt: 22, TDVY, İstanbul 2000, s. 260.

¹⁰³ Cin-Akgündüz, a.g.e, C. II, s. 329.

¹⁰⁴ Gözübenli, a.g.m, s. 260.

¹⁰⁵ Çizakça, a.g.e, s. 7.

¹⁰⁶ Cin-Akgündüz, a.g.e, C. II, s. 330.

¹⁰⁷ Çizakça, a.g.e, s. 7.

iken sadece 1 adedinde inan şirketi mevzu bahistir. Bu kayıtlarda Trabzonlu tüccarların birbirleriyle kurmuş oldukları ortaklıklara, ticarete ne tür meta kullandıkları ya da nerelerle ticari münasebetlere girdiklerine dair pek fazla bilgi mevcut değildir.

Trabzonlu tacirlerin bu dönemdeki faaliyetlerine ilişkin küçük ama önemli bilgiler sunan müdarebe kayıtlarına göre, Trabzonlu tüccarlar, Bağdat'ta bez ticareti yapmaktaydılar. 4 Receb 1112/4 Ocak 1701 tarihli kayıta, Debbağhane Mahallesi'nden Musa Çavuş Ağa b. Ali, daha önce Bağdat Kalesinde İlyas Ağa Cami-i Şerifi'nin medresesinde 500 Muhammedi kuruş, 500 Bağdadi kuruş ve 200 kuruş değerinde alaca renkli İmam Musa bezini mudarebe yoluyla Mehmet Beşe'nin babası Hacı Hamza b. Hasan b. Mehmet'e verdiğini ifade etmiştir. Fakat hemen sonra Hacı Hamza'nın Bağdat'ta vefat ettiğini ve zimmetinde bulunan 1200 kuruştan 160 kuruş karşılığında Debbağhane Mahallesi'nde bulunan mülk menzili, 55 kuruş karşılığında Yomra ilçesine bağlı Samaruksa adlı köyde bulunan mülk bağçeyi, 10 kuruş karşılığında bir katırı ve 70 kuruş peşin toplam 295 kuruşu vefat etmiş olan Hacı Hamza'nın terekesinden aldığını geri kalan 905 kuruşu Hacı Hamza'nın terekesine vazi-ül-yed olan oğlu Mehmet Beşe'den istediğinde vermekten çekindiğini kendisine sorulup ödemesi için ihtarda bululmasını talep etmiştir. Mehmet Beşe'nin, 1200 kuruşluk borcun malum olmadığını belirtmesi üzerine mahkeme Musa Çavuş Ağa'dan iddiasını delillendirmesini istemiştir. Şahitlerin ifadeleri doğrultusunda mahkeme 905 kuruşu ödemesi için Mehmet Beşe'ye tenbihte bulunmuştur.¹⁰⁸

Müdarebe, aracının faaliyetlerine göre sınırlı (mudarebe-i mukayyed) ve sınırsız müdarebe (mudarebe-i mutlak) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sınırsız müdarebede "*i'mal fihi bi râike*" uygun gördüğün gibi işlet¹⁰⁹ mantığı hâkimdir. Özetini sunacağımız kayıttan anlaşıldığına göre, sermayedar, aracıya belirli sınırlamalar getirmiştir ve burada sınırlı bir müdarebe söz konusudur. 23 Safer 1125/ tarihine ait kayıta, Akçaabat nahiyesine tabi Pulatna adlı karyeden müteveffa Hacı Ali'nin varisleri, Hacı Ali'nin sağlığında mudarebe-i mukayyede yoluyla kendi malından 240 kuruşu Hüseyin Beşe b. Veli'ye verdiğini ve bu meblağı emanet ve borç vermemek şartıyla nerede imal edersen et demiştir. Bu meblağdan İstanbul'da 13 kazevi pirinç ve 8000 ----kuru incir ve 9 torba razaki kuru üzümü ve 6

¹⁰⁸ T.Ş.S., 1865, 6/1.

¹⁰⁹ Çizakça, a.g.e, s. 5.

çuval kına iştirâ idüb Makul zade Reis'in gemisine yüklenmiş ve reis ile yazıcısı eşyaları getirirken gemi denizde paralanmış ve eşyalar da helak olmuştur. Hüseyin Beşe cevabında müteveffa Ali'den mudarebe-i mutlak ile 200 kuruşu ahz edip; İstanbul'da malları alıp, gemiye yüklediğini ve geminin yolda paralanıp eşyanın da heder olduğunu doğrulamıştır. Fakat ortaklığın mudarebe-i mukayyede üzere olduğunu inkâr etmiştir. Şahitlerin ifadeleri ile Hüseyin Beşe'nin mudarebe-i mukayyede üzere olduğu ispatlanınca mahkeme, 200 kuruşu ödemesi için Hüseyin Beşe'ye tenbihte bulunmuştur.¹¹⁰

Kayıtlarda müdarebe ortaklıklarında elde edilen kârlara ilişkin bilgilere de rastlamaktayız. Örneğin, 20 Şevval 1125/9 Kasım 1713 tarihinde Boztepe Mahallesi'nden müteveffa Hüseyin Beşe b. Mustafa'nın varisleri, İbrahim Beşe b. Hüseyin Hüseyin Beşe'nin âla tarikü'l-mudarebe asıl mal 222 kuruş ve hâsıl olan ribhi 18,5 kuruş (%8) toplam 240,5 kuruş merhum Hüseyin Beşe'ye olan borcunu aldıklarını beyan etmişlerdir.¹¹¹

İş ortaklıklarına dair kayıtlarda bazen hangi türde bir ortaklığın gerçekleştirildiği doğrudan verilmemiştir. Mesela 11 Cemaziye'l-evvel 1116/11 Eylül 1704 tarihli kayıt buna çok güzel bir örnektir. Fakat biz bu kayıttan ortaklığın müdarebe olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü sadece sermayedarın yükümlülüğü söz konusudur. Aracı ise sadece malı işletmekten sorumlu gözükmektedir. Kayıtta, Akçaabat nahiyesinde Kanlıka nam karyeden Hallaç Kostantin veledi Kiryako, kayını Suh veledi Dimitri'ye kendi malından 110 kuruşluk bakır vererek ahara satmasını talep etmiştir. Dimitri'nin buradan elde ettiği parayı 6 sene boyunca işlettiğini ve bu paranın 110 kuruşluk ribhi olduğunu, bundan kendisine 50 kuruş düştüğünü iddia etmiştir. Dimitri ise cevabında, ortaklığı doğrularken, bakır satımından aldığı parayı sadece bir kez kullandığını ve asl malın zarar etmemesine rağmen 1 kuruş dahi ribhinin olmadığını beyan etmiştir. Davalılar daha sonra anlaşarak birbirlerinin zimmetlerini ibra etmişlerdir.¹¹²

Faize ilişkin olarak elimizde az sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu sebeple çok tartışılan bu konu üzerine maalesef pek eğilemeyeceğiz. Elimizde bulunan 2 adet kayıttan bir tanesi de iddia olarak kalmıştır. Fakat bu iki kayıttan da ilginç bir durum söz konusudur. Bilindiği

¹¹⁰ T.Ş.S., 1873, 31/1.

¹¹¹ T.Ş.S., 1873, 56/4.

¹¹² T.Ş.S., 1868, 22/3.

üzere faiz için genelde ribh, muamele-i şeriyye, murabaha, faiz kelimeleri kullanılırken bu kayıtlarda “murace” kavramı kullanılmıştır. Murace de yine faiz anlamına gelmektedir. Bu kavram, Kamus-i Türkî’de “hadd-ı nizamiden fazla ve insafdan hariç alınan faiz” şeklinde geçmektedir.¹¹³

Faize ile ilgili ilk kaydımıza göre, 21 Rebiü’l-ahir 1127/26 Nisan 1715 tarihinde Karabaş Mescid-i Mahallesi’nden Cansız Mustafa Beşe 1 sene önce Maçka’ya tabi İspala adlı karyeden Müteveffa Eyub’un zimmetinde asl mal 10 kuruş ve muracesi 3 kuruş toplam 13 kuruş alacağını olduğunu iddia etmiş; fakat bunu ispatlayamamıştır. Görüldüğü üzere mahkemenin faize ilişkin tavrını buradan çıkarmak mümkün gözükmemektedir. Fakat mahkemenin tavrı çalışmamız açısından son derece önemlidir. Çünkü düşük meblağlarla da olsa burada %20’yi aşan bir durum söz konusudur. Ama maalesef borcun ispatlanamaması Kadı’nın tavrı hakkında bizim bilgi sahibi olmamızı engellemiştir.¹¹⁴

İkinci örneğimiz 9 Cemaziyye’l-ahir 1127/12 Haziran 1715 tarihlidir. Kayda göre; Çarşu Mahallesi’nden olup İstanbul’dan yola çıktığı ticaret gemisinde vefat eden El-hac Mustafa Ağa b. El-hac Ahmet’in varisleri Mustafa Ağa’nın sağlığında İstanbul’da Mehmet Ağa b. Mustafa ve Hüseyin Ağa b. Hasan’a 580 kuruş ödünç verdiğini iddia etmişlerdir. Mehmet ve Hüseyin Ağalar ise, Mustafa Ağa’dan 500 kuruş ödünç aldıklarını ve 80 kuruşun 500 kuruşun ribhi (muracesi) olduğunu ve bunu ödemeyeceklerini belirtmişlerdir. Hüseyin ve Mustafa Ağa’ların yemin etmeleriyle vasiler davalarında reddedilmişlerdir.¹¹⁵ Burada da mahkemenin tavrı oldukça ilginçtir. %20’nin altındaki bir orana mahkeme karşı çıkmıştır. Bu nokta da kabul görse de % 20’nin altında gerçekleşen her faiz işleminin illa kabul edilmesinin söz konusu olmadığı sonucu çıkarabiliriz. Mahkemenin böyle bir tavır içinde bulunmasını da “reayayı koruma” dürtüsüyle açıklayabiliriz.

2.6. Borç-Alacak İlişkilerinde Para Vakıfları

Osmanlı tarihinin tartışmasız en tartışmalı konularından bir tanesi para vakıflarının meşruluğu ve uygulamış oldukları “muamel-i şer’iye” yöntemidir. Tabi ki biz burada böyle

¹¹³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 1318.

¹¹⁴ T.Ş.S., 1874, 78/4.

¹¹⁵ T.Ş.S., 1874, 88/5.

bir tartışmanın içine girmeyeceğiz. Para vakıfları hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Trabzon’da bu dönemdeki para vakıflarının faaliyetlerini değerlendirmeye çalışacağız.

Para vakıfları, hayırsever bir kişinin gayrimenkul malını değil de parasını vakfetmesiyle gerçekleşen bir vakıf türüdür. Vakfedilen paranın geriye alınması mümkün değildir. Burada esas olan bu paranın mütevelliler tarafından işletilmesi ve elde edilen kârın vakfın kuruluş amacına yönelik harcanmasıdır.¹¹⁶ Bilindiği üzere bu vakıflar, özellikle Osmanlı toplumu için bankacılığın gelişmemiş olması hasebiyle, hem kredi açısından hem de günlük ihtiyaçların giderilmesi bakımından son derece önemli bir yer tutmuştur.

Para vakıfları, İmam Züfer’in nakit paraların vakfedilebileceği, İmam Yusuf’un da vakıf ve mülk paraların muamele-i şer’iye yöntemiyle kullanılabilmesine fevta vermesinden sonra İslam coğrafyasında hızla yayılmıştır.¹¹⁷ Osmanlı tarihinde ise İbn-i Kemal ve Ebussuud Efendi’nin muamele-i şer’iyenin meşruluğuna dair fetvalar vermelerinden sonra para vakıfları yayılmışlardır. İbn-i Kemal’e göre; muamele-i şer’iyeye haram diyenler küfre girmekte ve bunlara tâzir cezası verilmesi gerekmektedir. İbn-i Kemal’e nazaran daha ılımlı gözükten Ebussuud Efendi de “başkasının zarara uğramaması” koşuluyla bu yönde fikir beyan etmiştir. Ama ona göre muamele-i şer’iyeye haram diyenler ne küfre girerler ne de bunlara tâzir cezası gerekir.¹¹⁸ Para vakıflarının kullanmış oldukları muamele-i şer’iye yöntemi hakkında da kısaca bilgi vermek istiyoruz. Ticari bir muamalede ribh kâr anlamına gelir ve anaparanın üstündeki fazlalık olarak ortaya çıkar. Anapara ve kârın tümünü vakfa verme taahhüdü ise bidâa adını alır. Bu duruma göre muamele-i şer’iye geniş anlamıyla “vakfın para kaynağını İslami ölçüler içerisinde kullanması” demektir.¹¹⁹

Vakıflar hususunda elimizde 11 (%6) adet kayıt bulunmaktadır. Tabi ki bu kadar kısıtlı sayıdaki kayıtlarla para vakıfları hakkında doyurucu bilgiler verebilmek mümkün

¹¹⁶ Murat Çizakça, **Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, İSAV, İstanbul 1993, s. 67.

¹¹⁷ Rıfât Özdemir “Ankara Hatuni Mahallesi Nakit Avarız Vakfının Kredi Kaynağı Açısından Önemi (1785–1802)”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler**, TTK, Ankara 1990, s. 738–740.

¹¹⁸ Abdullah Demir, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Devlet-i Aliyye’nin Büyük Hukukçusu**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 175–176.

¹¹⁹ İsmail Kurt, **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat**, İSAV, İstanbul 1996, s. 41.

değildir. Durum böyle olunca, bu dönemde Trabzon'daki para vakıflarının sayısı, işleyişi, kredi akışındaki yerini açıklığa kavuşturmamız pek mümkün gözükmemektir. Elimizdeki 11 adet dava kaydının en önemli ortak özelliği ise, 1 tanesi hariç, alacaklı vakfın talebini, borçlunun ölümünden sonra yapmasıdır. Elimizdeki dava kayıtlarında ismi geçen para vakıfları, İskender Paşa Vakfı, Yeni Cuma Vakfı, Debbaghane Vakfı ve Şirin Hatun Mahallesi'nde bulunan Ahmet Paşa Vakfı'dır. Ayrıca bir adet kayıta da Ahmet Paşa Vakfı'nın 1 yıllık muhasebe defterini içeren kayıt yer almaktadır. Terekelerde ise yer alan vakıflar Hatuniyye ve Boztepe'dir.

Ayrıca Yeniçerilere ait olan vakıfları da burada zikretmeliyiz. Bilindiği gibi, Yeniçeri teşkilatında her Orta'nın yani bölüğün bir yardımlaşma ve tasarruf sandığı mevcuttur. Yeniçeri yoldaşlarının, terfi ve terakki gibi vesilelerle “düzen akçesi” adı altında birkaç altını buraya vermeleri âdettir. Bu paralar, sandık idarecileri tarafından işletilerek elde edilen gelir, Yeniçerilerin birçok ihtiyacını, özellikle de seferdeki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaktaydı.¹²⁰

Bu dönemde Trabzon'daki vakıfların borç teminlerinin toplamı 2246 kuruştur. Bunun 1188 kuruşu (% 53) Ahmet Paşa Vakfı'na aittir. Maalesef dava kayıtlarında vakıfların paralarını hangi yüzdeyle borç olarak verdiklerine bilgiler yer almamaktadır. Bu olumsuzluğa rağmen, para vakıflarının kuruluşlarına dair kayıtlar ve Ahmet Paşa Vakfı'nın muhasebe defteri para vakıflarının hangi yüzdelerle paralarını işlettiklerine dair bize kıyaslama yapacak bilgiler sunabilmektedir. Mesela 1114 yılına ait bir kaydı burada zikretmek istiyoruz. Aşağı Hisar'da Hacı Halil Mahallesi sakinlerinden Bilazade El-Hac Ahmet Çavuş Ağa, kendi malından 50 kuruşu Bab-ı Bazar Cami'inde verilen dersler için vakfetmiştir. Vakfettiği paranın da onu on bir buçuk (% 15) oranında istirbah edilmesini şart koşturmuştur.¹²¹ Aynı yıl içerisindeki bir başka kayıta da onu on buçuk (% 5) oranı söz konusudur.¹²² Son olarak 6 yıl sonraki bir kayda baktığımızda, İskender Paşa Mahallesinden Ali Beşe, babası El-Hac Mehmet'in mahalle mektebinde “talim-i sıbyan” için, kendi malından 100 esedi kuruşu onu on bir buçuk (% 15) oranında vakfettiğini ifade

¹²⁰ Ö.Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545–1659)” **BELGELER, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, TTK, C.III. S. 5–6, Ankara 1993, s. 35.

¹²¹ **T.Ş.S., 1866**, 19/2.

¹²² **T.Ş.S., 1867**, 17/1.

etmiştir.¹²³ Görüldüğü üzere vakıfların paralarını işletme oranları, imparatorluğun koymuş olduğu kanunlara uygun gözükmemektedir. Zaten genellikle kabul gören %15-20'nin üzerinde bir oranla vakıfların borç verme durumunun olması da pek mantıklı gözükmemektedir. Çünkü böyle bir durum olsaydı borcu veren vakıf itiraz ile karşılaşabilir ve bir anlaşmazlık sonucu bir şekilde bu durum mahkemeye yansıyabilirdi.¹²⁴

Vakıflara ilişkin dava kayıtlarından ilk örneğimiz 9 Cemaziyel-ahir 1116/9 Ekim 1704 tarihlidir. Kayda göre; İskender Paşa Mahallesi Vakfı mütevellisi olan mahalle imamı Veli Efendi b. Mehmet, mahkeme huzurunda aynı mahalleden olup vefat eden Abacı oğlu Ahmet Ağa b. Hasan'ın zimmetinde vakıf malından olmak üzere üç telli hatayı bahasından 75 kuruş ve bir zincir baft bahasından 25 kuruş ve iki tonluk kumaş pahasından 20 kuruş ve deynden cinsinden 7,5 kuruştan toplam 127,5 kuruş hakkının olduğunu ifade etmiştir. Ama Ahmet Ağa'nın zimmetinde olan alacağını terekesine zilyetlik eden Hasan Çelebi'den talep ettiğinde Hasan Çelebi'nin ödemekten çekindiğini ve mahkemenin borcun ödenmesi yönünde Hasan Çelebi'ye ihtarda bulunmasını istediğini belirtmiştir. Hasan Çelebi'nin borç iddiasını reddetmesi üzerine mahkeme Veli Efendi'den iddiasını delillendirmesini istemiştir. Şahitler Hacı Osman Ağa b. Murat ve Ali Beşe b. Hacı Ahmet ve Hacı Mustafa b. Yusuf ve Hacı Ahmet b. ifadelerinde Veli Efendi'yi doğrulayınca kadı, Hasan Çelebi'nin 127,5 kuruşu Ahmet Ağa'nın terekesinden ödemesi yönünde tenbihte bulunmuştur.¹²⁵

İkinci örneğimiz de ise Debbağhane Mahallesinin vakıf mütevellisi Ömer Efendi b. Hacı Hüseyin Efendi ve Muhiddin Mahallesi'nden Tarakçızade Ahmet Ağa b. Hasan Beşe, alacaklarını temin için oldukça uğraşmış; ama kayıtlara yansıdığı kadarıyla pek bir sonuç elde edememişlerdir. 19 Şevval 1116/14 Şubat 1705 tarihindeki ilk davada, aynı mahalleden Osman Çavuş b. Ebu Bekir Çavuş Ağa'nın vakfa 45 kuruş ve Ahmet Ağa'ya da 63 kuruş toplam 106 kuruş borcunun olduğunu ve bunun karşılığında Osman Çavuş'un terekesinden olan 200 baş koyunu, müteveffa Osman Çavuş'un eşi Rukiye hatun bnt. Mustafa'dan mahkeme aracılığıyla talep etmişlerdir. Yapılan tetkikler neticesinde bu koyunların Rukiye hatun'un eski kocası müteveffa Salih'ten kendisine intikal ettiği

¹²³ T.Ş.S., 1871, 33/5.

¹²⁴ Nitekim İnan'ın yaptığı çalışmada da bu doğrultuda gözlemler söz konusudur. Bkz. İnan, "Trabzon Şer'iyeye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", s. 100–102.

¹²⁵ T.Ş.S., 1868, 25/1.

ispatlanınca davacıların istekleri reddedilmiştir.¹²⁶ Ömer Efendi ve Tarakçızade Ahmet Ağa, alacaklarını temin etmekte oldukça kararlı davranmışlardır. Aynı gün tekrardan mahkemeye başvurarak; bu sefer, Osman Çavuş'un terekesinden olup Debbağhane Mahallesi'nde bulunan dâhiliyesi ve hariciyesi büyut-u adide ve bir hamam ve bir anbar ve su kuyusu müstemil mülk menziline istemişlerdir. Yapılan tetkikler neticesinde Osman Çavuş'un sağlığında burasını Orta Hisar'da Bayram Beğ Mahallesi'nde Rukiye hatunun olan mülk menzili mukabelesinde bey-i mukayaza ile ve hariciyesini de 500 esedi kuruşa bey-i bat-ı kati ile Rukiye hatuna sattığı ortaya çıkmış ve davacılar yine mahkemece reddedilmişlerdir.¹²⁷

Bir başka örneğimiz de ise vakıflardan rehn yoluyla borç almaya ilişkindir. Bu konuya ilişkin elimizde sadece 1 kayıt mevcuttur. 23 Rebiyü'l-ahir 1126/8 Mayıs 1714 tarihli bu kayda göre; Tekfur Çayırı Mahallesi'nden olup diyar-ı aherde vefat eden Kara Naibzade Ahmet Efendi b. Mehmet Efendi, Şirin Hatun Mahallesinde bulunan Ahmet Paşa vakfından 45 kuruş borç almıştır. Fakat Ahmet Efendi'nin borçları sadece Ahmet Paşa vakfı ile sınırlı değildir. Kendisinin ayrıca, Eksotha Mahallesi'nden Es-seyyid Ömer Çelebi'ye penbe bahasından 162 kuruş, Tekfur Çayırı Mahallesi'nden Mehmet Beşe b. İbrahim'e 100 kuruş ve Debbağhane Mahallesi'nden İbrahim Bölükbaşı b. Rezvan'a 55 kuruş, Monla Siyah Mahallesi'nden Yusuf b. Abdullah'a 15 kuruştan toplam 372 kuruş borcu bulunmaktadır. Bizim için burada önemli olan Ahmet Efendi'nin, bahçesini vakıf mütevellisine rehn(istiğlal) olarak verilmiş olmasıdır. Bu borçların ödenmesi ve rehlin kaldırılması için Ahmet Efendi'ye ait olup Tekfur Çayırı Mahallesi'nde bulunan bir bab beyt-i süfli ve bir bab köşk ve bir bab harap fırın ve havlulu ve meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan mülk bahçesini müzayede usulüyle Musa Efendi b. Ahmet'e 110 kuruşa satılmıştır. Bu 110 kuruştan 40 kuruş vakfa, 35 kuruş Es-seyyid Ömer Çelebi'ye, 21 kuruş Mehmet Beşe'ye, İbrahim Bölükbaşı'na 10, 5 kuruş, Yusuf b. Abdullah'a 3,5 kuruş ödenmiştir.¹²⁸

Bir başka kayıтта ise, 29 Zilhicce 1116/24 Nisan 1705 tarihinde Yeni Cuma Mahallesinden müteveffa Mustafa Beşe b. Abdullah'ın varisleri, Mustafa Beşe'nin oğlu

¹²⁶ T.Ş.S., 1868, 42/1.

¹²⁷ T.Ş.S., 1868, 43/1.

¹²⁸ T.Ş.S., 1874, 24/5.

Ahmet Ağa'ya olan 90 kuruş, Mahalle vakfına 34,5 kuruş ve diğer borçları için de 16 kuruş toplam 140,5 kuruş borcunu terekesinden karşıladıklarını ikrar etmişlerdir.¹²⁹

Yukarıda Yeniçerilerinde kendi “Orta”larında bulunan vakıflardan yararlandıklarını belirtmiştik. Buna bir örnek olarak 27 Muharrem 1115/12 Haziran 1703 tarihli kayıt verilebilir. Bu kayda göre; Dergâh-ı Âli Yeniçerilerinden 16. bölüğün odabaşı olup Trabzon’da misafiren sakin olan Abdullah Ağa b. Şekûr ve Vekil-i Harcı Ali Beşe b. Recep ve Bayraktarı Hasan Beşe b. Abdurrahim ve Aşcısı Ebu Bekir Beşe b. Osman ve Başeskisi Süleyman Beşe b. Osman, Aya Sofya Mahallesinden müteveffa Derviş Odabaşı b. Ahmet’in sağlığında zimmetinde orta mallarından 170 kuruş alacaklarının olduğunu ve bunu vasilerden bunu talep ettiklerinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmalar yaşandığını, Müslümanların araya girmesiyle 60 kuruş üzerine anlaştıklarını beyan etmişlerdir.¹³⁰ 4 Rebiü’l-ahir 1120/23 Haziran 1708 tarihinde de 77. Cemaatin vakıf malından Rize’de sakin Ali Beşe b. İbrahim’e 25 kuruş verilmesi söz konusudur.¹³¹

Vakıflara verilen borçlara ilişkin ise tereke kayıtlarında rastladığımız Debbaghane Mahallesi’nden El-hac İsmail b. El-hac Osman’ın zimem-i nastan alacakları içerisinde Hatuniye Vakfı Kâtibi Es-seyyid Hüseyin Efendi’den 2 defada 163 kuruş alacağı bulunmaktadır. Terekelerdeki bir diğer kayıta Boztepe’de Ketencizade Mahallesi’nden Hasan Beşe b. Ali’nin Boztepe Vakfına 6 kuruş borcunun olduğuna dairdir.¹³²

Son olarak yukarıda bahsettiğimiz Ahmet Paşa Vakfı’nın 1 yıllık muhasebe defteri hakkında bilgi vermek istiyoruz. 20 Muharrem 1715/16 Şubat 1713 tarihli kayda göre; vakfin muhasebe defteri 1124 yılı Muharrem ayı ile 1125 yılı Zilhiccesini (Şubat 1712-Aralık 1713) kapsamaktadır.¹³³ Bu kayıta vakfin “ribhi hasıl olan” ve “hasıl olmayan” alacakları zikredilmiştir. Vakfin, ribhi hasıl olan borçları 1 seneliğine onu on bir buçuk (% 15) kuruş hesabı üzere verdiği belirtilmektedir. Aşağıda bu borç kayıtları

¹²⁹ T.Ş.S., 1868, 68/1.

¹³⁰ T.Ş.S., 1867, 16/1.

¹³¹ T.Ş.S., 1870, 60/3.

¹³² T.Ş.S., 1867, 38/3.

¹³³ T.Ş.S., 1873, 26/1.

Ribhi hâsıl olan alacaklar

Kurt Ali Beşe 15 kuruş
 Sipahi Murat Ağa 160 kuruş
 Saraç Süleyman 10 kuruş
 Hohorzade Hüseyin Çelebi 50 kuruş
 Dilaver oğlu İbrahim Beşe 15 kuruş
 Müteveli El-hac Salih 50 kuruş¹³⁴
 Es-seyyid Eyyub Efendi 20 kuruş
 Murtaza Beğzade Süleyman Ağa 100 kuruş
 Musa Paşa İmamı Mustafa Efendi 15 kuruş
 Ramazan Beşe maa kefaleti Meydanlı oğlu Salih 10 kuruş
 El-hac Mehmet Ağa 100 kuruş
 Çörekçi El-hac Sinan 100 kuruş
 Kavukçu Mustafa Çelebi 50 kuruş
 Orta Hisar Müezzini Mehmet Çelebi?
 Dellal İbrahim?
 Toplam 750 kuruş

Ribhi hâsıl olmayan alacaklar

Kara Naibzade 40 kuruş
 Naib oğlu Mahmut 15 kuruş
 Hasan Ağa 30 kuruş
 Kadioğlu Es-seyyid Eyyub 50 kuruş
 Naiboğlu Süleyman 10 kuruş
 Kabak Mehmet Ağa 18 kuruş
 Dellal Kara Mehmet 20 kuruş
 Mumcu Es-seyyid Hüseyin Çelebi 13 kuruş

¹³⁴ Vakıfların kendi müteveli heyetinden olanlara borç vermesi ilginç bir durumdur. Aslında bu eğilim özellikle XVIII. yüzyılda rağbet görmüştür. Bu dönemde müteveli heyeti azaları vakıftan borç olarak aldıkları nakit kaynakların bir bölümünü daha yüksek faiz oranlarıyla İstanbul'daki büyük sarraflara devretmekte ve böylece vakıf fonlarından kazanç sağlamaktaydılar. Bkz. Pamuk, a.g.e, s.89. Burada ise böyle bir durumdan söz etmek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü mütevellinin almış olduğu borç miktarı bu işlemi yapacak kadar fazla değildir.

Berber İbrahim Ağa 91 kuruş
Hasan 16 kuruş
Küçük Hüseyin 50 kuruş
El-hac Ahmet oğlu Mustafa 30 kuruş
Toplam 383 kuruş

Değerlendirmeye aldığımız kayıtlar içerisinde birkaç vakıftan borç alan kişilere rastlanmamıştır. Aynı vakfın birden fazla kişiye borç vermesi ise Ahmet Vakfı için geçerli bir durumdur. Ahmet Paşa Vakfının muhasebe kayıtları, bu vakfın bu dönemde Trabzon'daki borç ilişkilerinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Vakıflar genelde düşük meblağlı borçlar vermişlerdir. Yani bu dönemde Trabzon'da para vakıflarının mahallelinin günlük münasebetleri ya da küçük çaplı alış-verişleri için borç temininde bulduklarını düşünebiliriz. Ayrıca borç alan şahısların sermayedar ya da müteşebbis olma durumları da söz konusu değildir. Para vakıflarının kurulumlarına dair verdiğimiz örneklerden ve Ahmet Paşa Vakfı'nın muhasebe defterinden yola çıkarak, Trabzon'daki vakıfların % 10–15 üzerinden borç verdiklerini söyleyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TRABZON'DA BORÇ ÖDEME ŞEKİLLERİ

Bu bölümde, elimizde bulunan kayıtların ışığı altında Trabzon'da borçların ödenmesi hususunu açıklamaya çalışacağız. Bu noktada, borçluların sağlıklarında borçlarını ödeyip ödeyemedikleri, eğer ödemişlerse bunu nasıl gerçekleştirdikleri ve ödeyemedilerse miraslarından nasıl ödeme yapıldığı hususları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ayrıca takas ve mülk satışları yöntemleriyle, sulh yoluyla ve mülk rehn vermeyle yapılan borç ödemeleri hakkında da bilgiler verilecektir. Ödemelerin incelenmesi yöntemiyle özellikle para darlığının olup olmadığı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmamızda kullandığımız 169 kayıt içerisinde 63 (%37) adet kayıta kişilerin sağlıklarında borçlarının tamamını ya da bir kısmını ödedikleri tespit edilmiştir. Bu ödemeler, borçlunun sağlığında ya borcunun tamamını ödediğini ya da borcunun bir kısmını ödeyip kalanını beyan ettiğini gösterir kayıtlardır. Bu rakamlar içerisine sulh yoluyla yapılan ödemeler de eklenmiştir. Neticede bu sulh kayıtlarında da borçlu öyle ya da böyle borcunun tamamını ödeyememiştir.

3.1. Borçların Takas Ya da Mülk Satışı Usulleriyle Ödenmesi

Takas ve mülk satışı, incelediğimiz dönem içerisinde borçların ödenmesi hususunda rağbet gören bir yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Değerlendirmeye aldığımız 169 kayıt içerisinde 27 adet (%16) kayıta takas yöntemiyle ödeme mevcut iken, 11 adet (%7) kayıta da mülk satışı yöntemiyle ödemeler gerçekleştirilmiştir.

Sicil kayıtlarından anlaşıldığına göre; borçlunun, sağlığında borcunu ifa edememesi ya da vefatından sonra mirasından borcunu karşılayacak nakit parasının terekesinde bulunmamasından dolayı bu yöntemler kullanılmıştır.

Mülk satışı yöntemiyle borcun ödenmesinden kasıt mülklerin müzayede usulüyle satışa çıkarılarak borcun ödenmesidir. Bu durumu içeren kayıtlarda mülklerin neden satışa çıkarıldıkları, nasıl ve kime satıldıkları, satıştan elde edilen miktar ile müzayedenin usulünce yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Kayıtlarda öncelikle, mülklerin satışa çıkarılma nedenleri açıklanmaktadır.¹ Bu nedenler sıralandıktan sonra adeta satışın zorunlu bir hal aldığı kayıtlarda vurgulanmaktadır.² Daha sonra ise mülkün usulüne göre müzayede olunduğu ve mülkün ne kadara satıldığı ifade edilmektedir.³ Müzayedeli satışların yer aldığı kayıtlarda, her zaman, mülkün değerinde fiyat verildiği belirtilmiştir.⁴ Lakin verilen fiyat mülk için yeterli olup borcu karşılamamaktaydı. Böyle bir durumda ev alacaklı kişiye kalmışsa karar kılınan fiyatın fazlasına taraflar anlaşabilmekteydi. Karar kılınan fiyatın borcun karşılığı olduğu da kaydedilmekteydi.⁵ Yukarıda da belirttiğimiz gibi 11 adet kayıta borçların ödenmesi için mülkün müzayede usulüyle satışı söz konusu olmuştur. Bu kayıtlar içerisinde rehn olarak verilen mülklerin de müzayedeye çıkarıldıkları görülmüştür. Fakat bu yapılırken mülkü elinde rehn olarak tutan şahsın da izninin alınması gerekmektedir. Nitekim kayıtlarda da bu şahıslardan izin alındığına dair bilgi verilmiştir. Müzayede usulüyle yapılan borç ödemelerinde dikkatimizi çeken en önemli husus ise bu kayıtların hepsinin vefat etmiş şahısların borçlarıyla alakalı olmasıdır.

Elimizdeki kayıtlardan anlaşıldığına göre; borçların ödenmesi için sadece mülkler müzayede usulüyle satışa çıkarılmaktaydı. Bu yöntemin dışında, daha önce de belirttiğimiz gibi, takas usulüyle de ödemelerin yapılması söz konusu olmuştur. Takas yöntemiyle yapılan borç ödemeleri için kullanılan eşyalar çeşitlilik arz etmekteydi. Bu eşyalar arasında mülk menzil, bahçe, üzüm bağları, dükkân, tarla, boz arazi hatta bir kıta orman bile yer almaktaydı. Kimi zaman ise mülk menzil ya da bahçedeki hisseler de takas yönteminin bir malzemesi haline gelmekteydi. Bazen de borçlu şahıslar mutasarrıfı oldukları miri arazi

¹ "... zaruret-i deyni" ya da "zaruret-i deyni ve sagiretan-ı mezburatanın zaruret-i nafakalarıçün ..." Mesela bkz. **T.Ş.S., 1868**, 29/2.

² "...müteveffa-ı mezburun menkulat kısmından terekese olmayub bi'l-zarure akarının bey olunması lazım olmağla..." Mesela Bkz. **T.Ş.S., 1868**; 21/3.

³ "...suk-ı sultanide bizzat-talibin müddet-i medide müzayede olunub ..... kuruşa mezbur ..... üzerlerine karar idüb ragabat-ı nas bi'l-külliyeye münkati oldukdan sonra ziyade ile talib-i aheri olmayub..." Mesela Bkz. **T.Ş.S., 1869**; 21/3.

⁴ "...semeni merkum menzil-i mezkûrun semeni misli olduğundan..." Mesela bkz. **T.Ş.S., 1871**, 21/6.

⁵ "...muma-ileyh Ahmed Ağa üzerine 485 kuruşa karar idüb ziyade ile talib-i aheri olmayub semeni merkum menzil-i mezkûrun semeni misli olduğundan gayrı muma-ileyh Ahmed Ağa 100 kuruş daha ziyade ile deyn-i mezkûr mukabelesinde kabul itmeğın..." Mesela bkz. **T.Ş.S., 1871**, 21/6.

üzerindeki tasarruf haklarından dahi vazgeçebilmekteydiler.⁶ Gayrimenkullerin ve toprağın dışında takas işlemlerinde kimi zaman bir at kimi zaman bir katır kimi zaman da bakır kap kacaklar kullanılmıştır. Ama bunlar genelde eldeki mülk ve ya toprak parçası borcu karşılamaya yetmediği zamanlarda devreye sokulmuştur.

Aşağıda borçların takas ve müzayede usulüyle ödenmesine ilişkin bazı kayıtlardan örnekler verilmiştir.

15 Muharrem 1116/20 Mayıs 1704 tarihinde Tekfur Çayırı Mahallesi'nden müteveffa Murtaza Ağa b. Enes Ağa'nın, Hacı İsmail Ağa b. Hacı Osman Ağa'ya olan 240 kuruşluk borcuna karşılık Hatuniye vakfına bağlı Akçaabat nahiyesinin Sera adlı köyünde bulunan bir bab beyt-i süfli, havlulu, dört adet ağacı müstemil mülk menzili müzayede çıkarılmıştır. Bu mülk 80 kuruşa ve bu mülk içinde bulunan boz arazi de 60 kuruşa toplam 140 kuruşa Hacı İsmail'e satılmıştır. Böylece elde edilen gelir, Murtaza Ağa'nın, Hacı İsmail Ağa'ya olan 240 kuruşluk borcunun 140 kuruşuna takas edilmiştir.⁷

21 Recep 1116/19 Kasım 1704 tarihinde Köhne Hamam Mahallesi'nden Molla Halil ve Ali b. Hacı Osman adlı kardeşler, Hac'da vefat eden babaları Hacı Osman b. Mustafa'nın ödenmesi gereken borçları için Yomra nahiyesine tabi Şana adlı karyede bulunan mülk bahçe ve içerisindeki arazi ile yine aynı karyedeki bahçe içinde yer alan araziye ve bahçelerde olan hissedeki paylarını sahib-i arz izniyle toplam 115 kuruşa Fatma bnt. Ali'ye satmışlardır. Elde edilen meblağı da daha önce Hacı Osman için Fatma'dan ödünç aldıkları 155 kuruşun 115 kuruşuna takas ettiklerini ve 40 kuruş borçlarının kaldığını beyan etmişlerdir.⁸

17 Zilkade 1116/13 1705 tarihinde Aya Gorgor Mahallesi'nden Bafdasar v. Arsiya v. Kirko'nun ödenmesi gereken borçları ve kızı Ustuyani'nin nafakası için, aynı mahallede bulunan bir bab tahtani odası, bir sofası olan, havlulu, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan mülk menzili, Sûk-ı Sultani'de müzayede olunarak 130 kuruşa Benli Akob v. Ağya

⁶ Mutasarrıfların bu şekilde miri arazi üzerindeki tasarruf haklarından vazgeçmelerine feragat adı verilmekteydi. Bkz. Halil Cin, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1985, s. 93–177.

⁷ T.Ş.S., 1868, 12/2.

⁸ T.Ş.S., 1868, 29/2.

adlı Ermeni'ye satılmıştır. Bu para, Bafdasar'ın sağlığında Akob'dan almış olduğu 200,5 kuruşluk borcun 130 kuruşuna takas edilmiştir.⁹

18 Zilhicce 1116/13 Nisan 1705 tarihinde Yeni Cuma Mahallesi sakinlerinden İbrahim Çelebi b. Hacı Osman, mahkemede Mustafa Çelebi b. Osman'ı dava ederek, mahkeme gününden 3 sene önce Mustafa Çelebi'nin vefat eden babası Osman Çavuş Ağa'dan Yomra'nın Komera-i Turalyo? karyesinde bulunan bir bab fevkani oda ve tahtadan çatma küçük bir oda ve yine tahtadan çatma bir maraba evi ve sarbi? tabir olunur bir anbar ve bir fırın ve bir tam içinde iki ayn değirmen ve fındık ağaçları ve meyveli ve meyvesiz ağaçları müştemil mülk bahçeyi 600 kuruşa satın aldığını ve vefat eden babası diğer Hacı Osman b. Murat'ın karz cinsinden Mustafa Çelebi'nin babası Osman Çavuş Ağa'dan alacağı olan 610 kuruşluk borcunun 600 kuruşluk kısmına takas ettiğini ve kalan 10 kuruştan Hacı Osman'ın zimmetini ibra ettiğini belirtmiştir. Fakat Hacı Osman'ın evi teslim almadan vefat ettiğini ve oğlu Mustafa Çelebinin de mülk bahçeyi kendisine teslim etmediğini iddia etmiştir. Davalı Mustafa Çelebi ise cevabında 1 sene önce babasının mülk bahçeyi kendisine hibe ettiğini belirtmiştir. Lakin şahitler, İbrahim Çelebi'yi doğrulayınca mahkeme mülk bahçeyi teslim etmesi için Mustafa Çelebiye tenbihte bulunmuştur.¹⁰

8 Rebiü'l-ahir 1124/15 Mayıs 1712 tarihinde Aşağı Hisar'da Bab-ı Bazar Mahallesi sakinlerinden Mahmut Ağa b. Ahmet Ağa, amcası Mehmet Ağa b. İbrahim Çavuş Ağa'nın, babası müteveffa Ahmet Ağa b. Nasuh Çavuş'tan sıhhati halinde 150 kuruş borç aldığını ve bu meblağın 60 kuruşluk kısmını babası müteveffa Ahmet Ağa'ya verdiğini daha sonra da bir defa havale yoluyla Mahmut Efendi elinden 60 kuruşunu ve bir defa da Sahek adlı Ermeni elinden 25 kuruşunu ödediğini ve geriye 5 kuruşunun kaldığını ifade etmiştir. Bir süre sonra vasisi olan annesi Emine bnt. Mustafa Ağa'nın da kendisinin malından 240 kuruş daha ödünç verdiğini ve amcasının kendisine toplam 245 kuruş borcunun olduğunu belirtmiştir. Amcasının da, Yomra'da Komana? adlı karyede zeytin ağaçlarından oluşan mülk bahçeyi 40 kuruşa ve Hoc adlı karyede bulunan bir bab beyt-i ulvi ve bir bab beyt-i süfli ve bir bab fevkani oda ve bir -----ve sarbi? tabir olunur anbar ve bir su çeşmesi ve meyveli ve meyvesiz ağaçları mülk bahçeyi 350 kuruşa toplam 390 kuruşa kendisine sattığını söylemiştir. Amcasından alacağı olan 245 kuruşun 206 kuruşunu ödenecek

⁹ T.Ş.S., 1868, 48/2.

¹⁰ T.Ş.S., 1868, 76/3.

miktarın 206 kuruşuna takas edilmiştir. Mülklerin fiyatlarından kalan 184 kuruşu da amcasına teslim etmiştir. Geriye kalan alacağı olduğu 39 kuruş ise babasına ve amcasına miras kalan mülk menzilin 140 kuruşu ve Hoc adlı karyede bulunan mülk bahçenin de 47 kuruşu Derviş Ali adlı şahsa satılmasıyla elde edilen 187 kuruştan amcasına düşen 40 kuruşun 39 kuruşuna takas edilmiştir.¹¹

3.2. Muhallefattan Yapılan Borç Ödemeleri

İslam hukukunda vefat eden Müslümanların geride bıraktıklarına muhallefat adı verilmektedir. Yine metrukât kavramı da bu anlama gelmektedir. Faroqhi'nin *ölünün yetişkinlik döneminin bilânçosu*¹² olarak açıkladığı tereke defterleri ise; bu malların şeriat esaslarına göre taksimini gösteren defterlerdir.¹³ Osmanlı hukuk sistemine göre, ölen kişilerin geride bıraktıkları bu eşya ve mallarının tespit ve taksimi kadıların görevleri arasında yer almaktadır. Kadı, ancak mirasçıların veya alacaklıların talebi durumunda yahut mirasçılar arasında küçük çocuklar varsa miras taksimine müdahale edebilir.¹⁴

Muhallefat kayıtları, Osmanlı içtimaî ve iktisadî tarihine yönelik araştırmalar için zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Sicillerde mevcut tereke kayıtlarında ölen kişinin kimliği yanında aile durumu, eş ve çocuk sayısı, menşei, unvanı, meslek ve görevleri, servetinin miktarı ve dağılımı, menkul ve gayrimenkul mallar, nakit para ve ziynet eşyası, kitaplar, köle ve cariyeler, mehir ve nafaka gibi konuların yanında çalışmamız için son derece önemli olan borç ve kredi işleri, para rayiçleri, mal ve eşya fiyatları hakkında da ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.¹⁵

Borç-alacak ilişkilerinde borcun terekeden ödenmesi hususu oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu durum borcun zamanında ödenmemesi (ödenememesi) anlamına gelmektedir. Yani borçlu, hayatında bir şekilde bu borcu ödememiştir. Maalesef sicillerde borçlunun, borcunu neden ödemediğine dair bilgiler bulunmamaktadır. Borçların terekeden

¹¹ T.Ş.S., 1872, 7/5.

¹² Suraiya Faroqhi, "18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti", **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Çev: Gül Çağalı Güven- Özgür TÜresay, YKY, İstanbul 2004. s. 199.

¹³ Halil İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimai Tarihi Kaynakları", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s.188; M. Zeki Pakalın, a.g.e, C. II, s. 564.

¹⁴ Tahsin Özcan, "Muhallefat", **DİA**, Cilt: XXX, TDVY, İstanbul 2005, s. 406.

¹⁵ Tahsin Özcan, a.g.m, s. 407.

ödenmesiyle ya terekeye vazi-ül-yed eden şahıslar ya da vasiler ilgilenmiştir. Tabi ki; her zaman için ölen şahsın geride bıraktığı mirası, borçlarını karşılamakta yeterli olamamıştır.

Trabzon ve çevresinde bu dönemde 63 adet (% 37) kayıta borçluların borçlarını sağlıklarında ödeyemedikleri görülmüştür. Değerlendirmeye aldığımız 169 kayıt içerisinde 40 adedinde (% 24) borçlar vefat eden şahsın terekesinden ödenmiştir. 12 adet (% 7) kayıta ise mahkemece varislere ya da terekeye vazi-ül-yed eden şahıslara ölen kişinin borcunu terekeden ödenmesine dair tenbihte bulunulmuştur. Ayrıca değinilmesi gereken bir husus da bazı alacaklıların borçlunun terekesinden borçlarını talep etmelerine rağmen vefat eden şahsın terekesinden bir şekilde bu borcu karşılayamamışlardır. Ayrıca vefat eden bazı borçluların borçları da aile efradı tarafından karşılanmıştır. Bu şekilde 11 adet (% 6) kayıt yer almaktadır.

Muhallefattan ödemeler, kimi zaman nakit para ile kimi zaman da borç karşılığı mülk menzil, bahçe, dükkân ya da buralardaki hisseler ya da kişinin miri arazideki tasarruf hakkından borçlu olduğu kişi lehine feragat etmesiyle gerçekleştirilen takas yöntemleriyle yapılmıştır. Bazen de bir katır, bir yorgan, bakır kap kacak gibi eşyalar da takas işlemlerinde kullanılmıştır. Eğer borçlunun menkulat kısmından akarı yok ise o kişinin menzil, dükkân ya da bahçesi müzayede usulüyle satışa çıkarılmaktaydı. Bu şekilde borçlunun terekesindeki nakit sıkıntısı giderilmeye çalışılarak borçları ödenmeye çalışılmıştır.

Aşağıda muhallefattan yapılan ödemelere ilişkin bazı kayıtların özetleri örnek olarak verilmiştir.

16 Muharrem 1115/1 Haziran 1703 tarihinde Manastır Cami-i Şerifi Mahallesi'nden İbrahim Çelebi b. Hacı Osman, babası müteveffa Hacı Osman b. Murat b. Abdullah'ın sağlığında, Mahmut Ağa b. Murtaza Beğ'in babası Murtaza Beğ b. Mehmet Ağa b. Murtaza Ağa'ya 1800 esedi kuruş ödünç verdiğini, sonra bu paradan 500 esedi kuruşunu aldığını geriye kalan 1300 esedi kuruşu istediğinde Mahmut Ağa'nın bu borcu ödemeye yanaşmadığını belirtmiştir. Şahitlerin ifadesiyle müteveffa Murtaza Ağa'nın, 1700 esedi

kuruşu vefat etmeden 1,5 sene ödediği anlaşılınca geriye kalan 100 esedi kuruşun terekeden ödenmesi için Mahmut Ağa'ya, mahkemece tenbihte bulunulmuştur.¹⁶

27 zilhicce 1116/22 Nisan 1705 tarihinde Kıssahan Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Çelebi b. Hasan, Debbağhane Mahallesi'nden müteveffa Mehmet Beşe b. Abdullah'a sağlığında 45 kuruş borç verdiğini bu borcu talep ettiğinde vasi Mustafa Efendi b. Hasan Çelebi'nin borcu ödemekten çekindiğini belirtmiştir. Şahitlerin dinlenmesi ve yapılan tetkikler sonucunda 45 kuruşun ödenmesi için vasiye tenbihte bulunulmuştur.¹⁷

16 Recep 1117/3 Kasım 1705 tarihinde Saçlı Hacı Mahallesi'nden olup İstanbul'dayken vefat eden Mustafa Beşe b. Ahmet Beşe b. Ali Beşe'nin veraseti eşi Hatice ve çocuklarına kalmıştır. Oğlu Mehmet Beşe, babasının kendisinin sünnet düğününde bir sim hançer ve bir sim bıçağı kendisine hibe ettiğini; fakat daha sonra diyar-ı aherde 120 kuruşa sattığını ve bu meblağın babasının zimmetinde olduğunu, babasının sağlığında beyan ettiğini, dolayısıyla 120 kuruşun terekeden alınması talebinde bulunmuştur. Şahitlerin ifadeleriyle 120 kuruşun terekeden Mehmet Beşe'ye ödenmesi Vekil Ahmet Çelebi'ye tenbih edilmiştir.¹⁸

16 Cemaziyye'l-evvel 1120/3 Ağustos 1708 tarihinde aslen İstanbul'da Katib Musluhiddin Mahallesi'nden olup hala Trabzon'da Aşağı Hisar'da Hacı Halil Mahallesi'nde misafiren ikamet eden Ayşe Hatun ve erkek kardeşi Mehmet Ağa b. Ahmet Efendi, babaları müteveffa Ahmet Efendi b. Ali Ağa b. Mehmet Ağa'nın sağlığında Bab-ı Bazar Mahallesi sakinlerinden Mehmet Ağa b. İbrahim Çavuş Ağa'nın babası müteveffa İbrahim Çavuş Ağa b. Nasuh Çavuş'a 600 kuruş ödünç verdiğini bu borcu Mehmet Ağa'dan talep ettiklerinde aralarında anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını ve Müslümanların araya girmesiyle 225 kuruş üzerine anlaştıklarını beyan etmişlerdir.¹⁹

15 Cemaziyye'l-evvel 1126/29 Mayıs 1714 tarihinde Orta Hisar'da Kıssahan Mahallesi'nden Müteveffa Es-seyyid Mehmet Beğ b. Murtaza Beğ'in, İsmail Beşe b. Mehmet'e 328,5 kuruş borcu olup karşılığında Bayram Beğ Mahallesi'nde bulunan bir bab

¹⁶ T.Ş.S., 1867, 15/2.

¹⁷ T.Ş.S., 1868, 69/2.

¹⁸ T.Ş.S., 1869, 8/1.

¹⁹ T.Ş.S., 1870, 59/5.

beyt-i süfli ve bir bab beyt-i ulvi ve bir kargir ahır ve kenif ve havludan oluşan mülk menziline 80,5 kuruş ve Maçka'da İmaret-i Hatuniye Evkafı'na bağlı Mesarye Ali Çelebi adlı karyedeki mülk bahçeyi 68 kuruşa takas etmiş; ayrıca bahçe dâhilindeki çayır ve boz arazinin tasarruf hakkını da vakıf mütevellisinin izniyle 100 kuruşa İsmail Çelebi'ye tefviz etmiştir. Borçtan geriye kalan 80 kuruş ise müteveffanın terekesinden ödenmiştir.²⁰

3.3. Sulh Yoluyla Yapılan Borç Ödemeleri

Sulh; iki tarafın aralarında rızalarıyla dava konusunu kaldırmaya yönelik yaptıkları akite verilen isimdir.²¹ Bu tariften de anlaşılacağı üzere sulh, sadece borç-alacak ilişkilerine özgü bir kavram değildir. Birçok konuya ilişkin davada sulh yoluna gidilebilir. Burada önemli olan tarafların kendi rızalarıyla karşı tarafla anlaşmaya varmalarıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi sulh yoluyla ödeme yapılması aynı zamanda borcun tamamının ödenmemesi (ödenememesi) anlamına gelmekteydi. Elbette alacaklı açısından bu durumu düşündüğümüzde en azından parasının bir kısmını kurtarmak onun için hiç alamamasından daha iyidir.

Borçlu sağlığında sulh yöntemiyle borcunu ödeyebildiği gibi ölümünden sonra da terekesinden sulh yoluyla borcu ifa edilebiliyordu. Elimizdeki kayıtlarda sulh yoluyla borç ödenmesine ilişkin 32 kayıt (%19) mevcuttur. Trabzon'da bu dönem içerisinde borçların ödenmesinde sulh yöntemi, hem takas hem de mülk satışı yöntemlerinden daha fazla kullanılmıştır. Böyle bir durum açık bir şekilde para darlığına işaret etmektedir ki muhalefattan yapılan ödemelerin de oldukça fazla oluşu bu fikrimizi desteklemektedir. Şimdi borçluların sulh yöntemiyle borçlarını ödediklerine dair kayıtlardan bazı örnekler verelim.

13 Şevval 1115/19 Şubat 1704 tarihinde Akçaabat'a bağlı Kutana Karyesi'nden müteveffa Ahmet b. Mehmet'in varisleri, Akçaabat'a bağlı Pulathane karyesinden Mustafa Beşe b. Osman Beşe'den sağlığında 50 kuruş alacağını talep ettiklerinde aralarında

²⁰ T.Ş.S., 1874, 29/3.

²¹ Erdoğan, a.g.e, s. 412.

anlaşmazlık ve tartışmaların yaşandığını ve Müslümanların araya girmesiyle 25 kuruş üzerine sulh yaptıklarını belirtirler.²²

9 Zilhicce 1115/14 Nisan 1704 tarihinde Eksotha Mahallesi'nden Lefter Reis veled-i Dimitri, Trabzon'un Yavebolu (Yevebolu) eyaletine bağlı Aralı Oğuz köyü sakinlerinden Kaya Beşe b. Ali'nin vekili olan oğlu Ali Beşe'yi mahkeme huzurunda dava ederek Kaya Beşe'nin, kendisinin kardeşi olup helak olan Canverdi zimmetinde karz cinsinden 300 kuruş alacağını vardır ve sen Canverdi'nin terekesine vazi-ül-yedlik etmekteyin diyerek kendisinden haksız şekilde 300 kuruşu aldığını ve kendisinden bu parayı talep ettiğinde aralarında anlaşmazlık ve tartışma çıktığını, araya Müslümanların girmesiyle de 100 kuruş üzerine anlaştıklarını, bu parayı Kaya Beşe'den aldığını ve birbirlerinin zimmetlerini ibra ettiklerini beyan etmiştir.²³

4 Zilhicce 1127/1 Aralık 1715 tarihinde İskender Paşa Mahallesi'nden müteveffa Abaza Ahmet Ağa b. Abdullah'ın varisleri, Ahmet Ağa'nın Yuri ve Lolvizir veledi Panayot adlı kardeşlere sağlığında 500 kuruş ödünç verdiğini ve bunu talep ettiklerinde aralarında anlaşmazlıklar yaşandığını araya Müslümanların girmesiyle 20 kuruş üzerine sulh yaptıklarını beyan etmişlerdir.²⁴

3.4. Borçların Rehn Yoluyla Ödenmesi

İncelenen sicil kayıtları içerisinde önemli bir yer tutan husus da borçların rehn gösterme yoluyla ödenmesine dairdir. 169 kayıt içerisinde 9 adet (% 5) kayıta borçlu şahıslar son derece riskli bir yöntem olan rehn gösterme yoluyla borçlarını ödemeye çalışmışlardır. Bu yöntemle borç ödenmesine ilişkin 7 adet kayıta rehn olarak gösterilen metalar mülk bahçe ve menzillerdir. Diğer iki kayıta yer alan rehn mallar ise günlük hayatta kullanılan, bıçak, zincir kuşak, sorgucun yanında bir de cariyeye bulunmaktadır.

Borçların ödenememesi durumunda bu rehn konumundaki mülkler Suk-ı Sultani'de müzayede usulüyle satışa çıkarılmıştır. Bu şekilde açık artırmaya çıkarılan mülkler burada

²² T.Ş.S., 1867, 29/2.

²³ T.Ş.S., 1868, 4/1.

²⁴ T.Ş.S., 1874, 107/6.

satılarak bunlardan elde edilen gelirler borçların ifasında kullanılmıştır. Burada dikkati çeken husus daha önceki kayıtlardan anladığımızı göre, Trabzon'un bu dönemdeki tımar erbabından olan Londurazadelerin 3 kez rehn göstererek borçlanmalarıdır. Londurazadeler içerisinde Mehmet Beğ b. Ömer iki kez, tımar erbabının Alay Beyi olan babası Mahmut Beğ b. Mehmet ise bir kez evini rehn göstermiştir.

23 Rebiü'l-ahir 1126/8 Mayıs 1714 tarihinde Tekfur Çayırı Mahallesi'nden olup diyar-ı aherde vefat eden Kara Naibzade Ahmet Efendi b. Mehmet Efendi'nin, Şirin Hatun Mahallesi'nde bulunan Ahmet Paşa Vakfı'na 40 kuruş, Eksotha Mahallesi'nden Es-seyyid Ömer Çelebi'ye penbe bahasından 162 kuruş, Tekfur Çayırı Mahallesi'nden Mehmet Beşe b. İbrahim'e 100 kuruş ve Debbağhane Mahallesi'nden İbrahim Bölükbaşı b. Rezvan'a 55 kuruş, Monla Siyah Mahallesi'nden Yusuf b. Abdullah'a 15 kuruştan toplam 372 kuruş borcu olup, ayrıca bahçesi de vakıf mütevellisine rehn(istiğlal) olarak verilmiştir. Bu borçların ödenmesi ve rehnin kaldırılması için Ahmet Efendi'ye ait olup Tekfur Çayırı Mahallesi'nde bulunan bir bab beyt-i süfli ve bir bab köşk ve bir bab harap fırın ve havlulu ve meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan mülk bahçesini müzayede usulüyle Musa Efendi b. Ahmet'e 110 kuruşa satmıştır. Bu 110 kuruştan 40 kuruş vakfa, 35 kuruş Es-seyyid Ömer Çelebi'ye, 21 kuruş Mehmet Beşe'ye, İbrahim Bölükbaşı'na 10, 5 kuruş, Yusuf b. Abdullah'a 3,5 kuruş ödenmiştir.²⁵

3 Rebiü'l-evvel 1117 tarihinde Akçaabat'a bağlı Kisarına adlı karyeden Mustafa Beğ b. İbrahim Ağa, babası İbrahim Ağa b. Abdullah'ın, müteveffa Ahmet Ağa'dan ödünç aldığı paranın mukabelesinde bir altın perişan, bir altın sorguç, bir tek altın bilezik, -----, bir sim kemer kuşak, bir sim zincir, bir sim harbi, Gürcü asıllı Belkıs adlı cariyesini, Mustafa Bölükbaşı b. Uğurlu kefaletiyle müteveffa Ahmet Ağa'ya rehn verdiğini belirtmiştir.²⁶

Barpan adlı karyeden müteveffa Es-seyyid Ali b. Es-seyyid Hüseyin'in mirasına ilişkin anlaşmazlığı içeren dava kaydında Es-seyyid Ali'nin 42 vukıyye bakır evanisi ve ahara olan 14 kuruş deyni mukabelesinde 6 kuruş 2 sümün kıymetli bir zincir ve bir bıçağı rehn olarak verildiğinden bahsedilmektedir.²⁷

²⁵ T.Ş.S., 1874, 24/5.

²⁶ T.Ş.S., 1868, 112/3.

²⁷ T.Ş.S., 1870, 56/2.

SONUÇ

1560–1640 yılları arasında Jennings’in Maçka üzerine, 1648–1656 yılları arasında İnan ve 1693–1700 yılları arasında Usta’nın Trabzon ve çevresi üzerine yaptıkları araştırmalarda bazı ortak bulgular tespit edilmiştir. Bu testiler içerisinde en önemlisi Müslüman Türklerin kredi ilişkilerinde gayrimüslimlere oranla daha aktif olmalarıdır. Yapılan çalışmalarda ayrıca, askeri kesimin para akışını yönlendirdiği bir borç ilişkisi tablosu ortaya çıkarılmıştır. Bu tabloda kadınların da yer aldığı toplumun hemen her kesiminin sıkça kredi kullandığı ve bunun da ekonomik bir canlılığa delalet ettiği ortaya konulmuştur.

1701–1714 yılları arasında Trabzon üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmada da dikkati çeken ilk husus, daha önce yapılan çalışmalarda olduğu gibi, borç kayıtlarının büyük bir çoğunluğunun Müslüman Türkler arasında gerçekleşmesidir. Bu durum açıkça para hareketliliğinin Müslümanların kontrolünde olduğunu ispatlamaktadır. Gayrimüslimlerle borç ilişkisine girmekte herhangi bir sakınca görmeyen Müslümanların kayıtlardaki fazlalıklarının şehrin nüfus oranına paralel olduğu görülmüştür. Yani borç kayıtlarına dayanarak, Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranla fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönem içerisinde Trabzon’da belli şahısların ya da ailelerin parayı ellerinde bulduklarına dair kayıtlara rastlanılmamıştır. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla, faize dayalı borç ilişkileri görülmediği gibi, tefeci gibi faiz yöntemiyle reayayı zor düşüren şahısların da izlerine rastlanılmamıştır. Böylece paranın piyasada serbest bir şekilde dolaştığı görülmüştür.

Validen köleye, kadından erkeğe, esnaftan tüccara, askerden reayaya hemen hemen toplumun her kesimi rahat bir şekilde borç münasebetlerinde yer almıştır. Borç kayıtlarında genelde “şahsi” ilişkiler söz konusu olmuştur. Elbette ki Osmanlı toplumunda bir kurum olarak vakıflar, kredi kaynağı olabilmekteydi ve bu durum Trabzon için de geçerliydi.

Mamafih vakıfların kredi aracı olarak, bu dönem Trabzon’unda yaygın bir şekilde kullanıldığını pek söyleyemeyiz.

Aile içinde borç münasebetlerinin sıra dışı bir durum olmadığını belirtmeliyiz. Kayıtların %18’inde aile bireylerinin kendi aralarında vuku bulan borç ilişkileri yer almıştır. Aile içinde kadınların erkeklere nazaran daha fazla borç veren taraf olduğunu görmekteyiz. Bu durum, günümüzde Osmanlı toplumunda kadının yerinin ne kadar yanlış algılandığını göstermesi açısından ilginç ve önemlidir.

Askeri kesim borç münasebetlerinde en önde yer alan kesim olmuştur. Askeri zümre mensupları, genelde kendi aralarında borç münasebetinde bulunmuşlardır. Yönetici kesim, zaman zaman büyük meblağlı borçlar alıp vermiştir. Fakat bu zümrenin mensupları, borçların ödenmesinde zorluk çekmişlerdir. Yani Osmanlı İmparatorluğu’nun genelinde görülen ekonomik sıkıntılar, Trabzon’da yöneticiler arasında da görülmüştür. Bu noktadan hareketle, bu dönemde Trabzon’da yönetici zümrenin ekonomik durumunun pekiyi olmadığı sonucu çıkarılmıştır.

İslam toplumlarında uzun mesafeli ticaretin finansmanı faizli krediler yoluyla değil, iş ortaklıkları vasıtasıyla sağlanmıştır. Bu doğrultuda İslam ekonomi tarihinde çeşitli iş ortaklıkları vücuda getirilmiştir. Trabzon’da da büyük çoğunluğu müdarebe ve inan şirketleriyle Trabzonlu tacirler kimi zaman farklı şehirlerden kişilerle farklı mallar üzerine ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu şehirler içerisinde Erzurum ile olan kredi ilişkisinin daha yoğun olduğunu görmüş bulunmaktayız.

Trabzon’da sadece merkez değil aynı zamanda taşrada da kredi ilişkileri gerçekleşmiştir. Trabzon’a bağlı kazaların, hem kendi aralarında hem de merkez ve başka şehirler ile borç münasebetine girmeleri Trabzon’da coğrafi açıdan kredi hareketliliğinin yoğun olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda kredi akışının merkezden taşraya doğru olduğu tespit edilmiştir.

II. Viyana seferinin akabinde Osmanlı İmparatorluğunda genel ekonomik durumun iyi olmayışı, Trabzon içinde geçerli olmuştur. Borç ödemelerinde mülk satışı, takas ve sulh yönteminin kullanılışı ve borçluların borçlarını sağlıklarında ödeyemeyerek, mirasçılarının

bunu terekeden ödemeleri, bu dönemde Trabzon'da para darlığının olduğunu göstermektedir. Borç ilişkilerinde rehn gibi tehlikeli bir yöntemin kredi temini aracı olarak kullanılması (% 5) da bu darlığa bir işarettir. Fakat kayıtların sadece % 20'sinde temessük kullanılması ve kefaletin de % 5'e bile varmaması bu dar dönemde toplumun birbirine olan güvenini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

YARALANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

Trabzon Şeriye Sicilleri,

Nr. 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874.

b. Kitaplar

- AYBAKAN, Bilal :**İslam Hukukunda Borçların İfasi**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 1998.
- AYGÜN, Necmettin :**XVIII. Yy'da Trabzon'da Ticaret**, Serander Yayınları, Trabzon 2005.
- BELİN, M :**Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi**, Gündoğan Yayıncılık, Ankara 1999.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi :**Hukuk-ı İslamiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, Cilt: 6, Bilmen Basım ve Yayın Evi, İstanbul tarihsiz.
- BOSTAN, M. Hanefi :**XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK, Ankara, 2002.
- CİN, Halil :**Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1985.
- CİN, H.–AKGÜNDÜZ, A. :**Türk-İslam Hukuk Tarihi**, Cilt: 2, Timaş Yayınları, İstanbul 1990.

- ÇİZAKÇA, Murat :**İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- _____ :**Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, İSAV, İstanbul 1993.
- DEMİR, Abdullah :**Şeyhülislam Ebussuud Efendi Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- ERDOĞAN, Mehmet :**Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.
- ERGENÇ, Özer :**XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma**, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- GEDİKLİ, Fethi :**Osmanlı Şirket Kültürü XVI.-XVII. Yy'da Mudârebe Uygulaması**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- HAMMAD, Nezhir :**İktisadi Fıkıh Terimleri**, Çev: Recep Ulusoy, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- KARAMAN, Hayreddin :**Mukayeseli İslam Hukuku**, Cilt: 2-3, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.
- KURT, İsmail :**Para Vakıfları, Nazariyat ve Tatbikat**, İSAV, İstanbul 1996.

- MANTRAN, Robert :**17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, TTK yayınları, C. I, Ankara 1990.
- ONGAN, Halit :**Ankara'nın 1 Nolu Şer'iyeye Sicili**, TTK, Ankara 1958.
- ÖKSÜZ, Melek :**On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon, Toplum, Kültür, Ekonomi**, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- ÖZ, Mehmet :**Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.
- ÖZTÜRK, Said :**Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)**, OSAV, İstanbul 1995.
- PAKALIN, Mehmed Zeki : **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt: 2, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- ÖZTÜRK, Temel :**İki Savaş Döneminde Trabzon (1680–1690/1723–1746)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- USTA, Sebahittin :**Trabzon'da Borç-Alacak İlişkileri (1693–1700)**, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2004.
- YARAN, Rahmi :**İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi**, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1997.

Makaleler

- APAYDIN, H. Yunus :“Karz”, **DİA**, Cilt: 24, TDVY, İstanbul 2001, s. 520– 525.
- _____ :“Kefalet”, **DİA**, Cilt: 25, TDVY, Ankara 2002, 168– 177.
- AYDIN, M. Akif :“Borç”, **DİA**, Cilt: 6, TDVY, İstanbul 1992, s. 285– 291.
- _____ :“Deyn”, **DİA**, Cilt: 9, TDVY, İstanbul 1994, s.266– 268.
- BARDAKOĞLU, Ali :“İkrah”, **DİA**, C: 22, TDVY, İstanbul 2000, s.30–37.
- _____ :“Hak”, **DİA**, C: 15, TDVY, İstanbul 1997, s.139– 151.
- CEZAR, Yavuz :“18. Yüzyılda Eyüp’te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler”, **18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam**, Ed: Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 15–32.
- EMECEN, Feridun, :“Doğu Karadeniz’de Ayanlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmet Emin Ağa”, **Belleten**, LXV/242, Ankara, 2001, s. 194.
- EMECEN, Feridun, :“Kuruluştan Küçük Kaynarca’ya”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: 1, IRCICA, İstanbul 1999, s. 54–56.

- ERGENÇ, Özer :“XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi, Türkiye İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar**, 1978 Özel Sayısı, s. 85–97.
- ERTUĞ, Nejdet :“18. Asır Şer’iye Sicillerinde Miras ve Satış Hücetlerindeki Sosyal Nitelikli Verilerin Değerlendirilmesi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 11, İstanbul 2004, s.1–30.
- FAROQHI, Suratya :“18. Yüzyıl Bursa’sında Zengin Olmak: Debbâğ Hacı İbrahim’in Serveti”, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Çev: Gül Çağalı Güven- Özgür Türesay, YKY, İstanbul 2004. s. 199–216.
- GÖZÜBENLİ, Beşir :“İnan”, **DİA**, Cilt: 22, TDVY, İstanbul 2000, s. 260–261.
- İNALCIK, Halil :“15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi Kaynakları”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s.187–201.
- _____ :“Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Makaleler I**, Doğu-Batı, Ankara 2005, s. 164–196.
- _____ :“Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **Muhafazakâr Düşünce**, Tarih I, Yıl: 2 Sayı: 7 Kış 2006, s. 11–44.

- _____ :“Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s. 31–67.
- İNAN, Kenan :“Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri”, **İslâmiyât**, Sayı: 4, 1999, s. 91–109.
- _____ :“Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643–1656)” **Osmanlı Araştırmaları – The Journal of Ottoman Studies**, Sayı: XVIII, 1998, s. 161–186.
- _____ :“1831 Nolu Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Mülk Satışları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 120, 1999, s. 103–124.
- _____ :“Kadı Sicillerine Göre Akçaabat’ta Mülk Satışları (1648–1658)”, **Akçaabat Yazıları I**, Haz. Fethi Gedikli, İstanbul 2004, s. 105–115.
- _____ :“17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Ahiler ve Faaliyetleri”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25–26 Mayıs 2005**, Cilt: 1, Trabzon 2007, s. 203–213.
- _____ :“Trabzon’un Fethi”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu 6–8 Kasım 1998 Bildiriler**, C.1, Trabzon 1999, s.141–151
- JENNINGS, Ronald C. :“The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560–1640” **Continuity and Change in Late Byzantine and**

- _____ :“Plague in Trabzon and Reactions to It, According to Local Judicial Registers”, **Humanist and Scholar Essays in Honor of Andreas Tietze**, Ed. by H. Lowry and D. Quatert, İstanbul 1993, s. 27–36.
- KALLEK, Cengiz :“Mudârebe”, **DİA**, Cilt: 30, TDVY, İstanbul 2005, s.359–363.
- KUNT, Metin, :“Siyasal Tarih (1600–1789)”, **Türkiye Tarihi**, Ed. Sina Akşin, Cilt: 3, Cem Yayınları, İstanbul 1997, s. 40–49.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. :“Osmanlı İktisadî Yapısı” **Osmanlı Devleti Tarihi**, Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: 2, IRCICA, İstanbul 1999, s. 513–651.
- ÖKSÜZ, Melek :“Trabzon’da 18. Yy’da Aile”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 7, 2005, s. 45–59.
- ÖZCAN, Tahsin :“Muhallefat”, **DİA**, Cilt: 30, TDVY, İstanbul 2005, s. 406–407.
- ÖZDEMİR, Rifat :“Ankara Hatuni Mahallesi Nakit Avarız Vakfının Kredi Kaynağı Açısından Önemi (1785–1802)”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler**, TTK, Ankara 1990, s. 733–754.
- ÖZKAYA, Yücel :“XVIII. Yy’da Trabzon’un Genel Durumu”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13–17 Ekim 1986)**, Samsun 1988, s. 133–145.

- ÖZTÜRK, Mustafa :“Trabzon’da Fiyatlar 1750–1770”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13–17 Ekim 1986)**, Samsun 1988, s. 425–434.
- _____ :“Trabzon’da Fiyatlar 1770–1791”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (1–3 Haziran 1998)**, Samsun 1990, s. 99–121.
- PAMUK, Şevket :“Kuruş”, **DİA**, Cilt: 26, TDVY, Ankara 2002, s. 458–459.
- SAHİLLİOĞLU, Halil :“Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri”, **ODTÜ Geliştirme Dergisi, Türkiye İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar**, 1978 Özel Sayısı, s. 1–37.
- _____ :“Akçe”, **DİA**, Cilt: 2, TDVY, İstanbul 1989, s. 458–460.
- _____ :“Askeri”, **DİA**, Cilt: 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 488–489.
- _____ :“Esedî”, **DİA**, Cilt: 11, TDVY, İstanbul 1995, s. 368–369.
- SAYDAM, Abdullah :“Trabzon’da Cemaatler Arası İlişkiler ve Din Değişirme Olayları (1794–1850)”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı: 154, Şubat 2005, s. 81–106.
- TOSUN, Miraç :“Şeriye Sicillerine Göre Trabzon’da Satılan Mülk Fiyatları ve Özellikleri (1735–1741)”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25–26 Mayıs 2005**, Cilt: 1, Trabzon 2007, s. 247–263.

- UĞUR, Yunus :“Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Türk Şehir Tarihi, Cilt: 3 Sayı: 6 2005, s. 9–26.
- YOLALICI, M. Emin :“XIX. Asrın Ortalarında Samsun Halkının Kılık-Kıyafetleri ve Kullandıkları Eşyalar”, **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (1–3 Haziran 1988)**, Samsun 1990, s.223–232.

EK-7
T.S.S., 1870, 10/4.

میدرینه طرزون محلات استل اما فلیو محله کس که تیسیر بر زوروشن نام محله محکمش
 شریفه لایق الله تعالی فی الامور سورته تقاسمه تا به وقتی که قریباً السعدان اولوب حالاً
 مدینه و نورجه سا قرا سکن استیمور افق الکتاب حمزه صیرین سماج عبید الرحمن نام کسینه
 محترم افق سینه او زینه افور بقدر کلامی ابروب بوینه اقدم حله السعابنوس زبور
 حمزه صیرین الکیوزاون سکره ووشتر افق و سلمه اولوب استقرافه وافده و قیصن
 ایدوب مبلغ و قوق الکیوزاون سکره ووشتر افق صیرین زار سینی ایدوب سورته
 بازار رین طلب صیرین و نور حمزه صیرین سکره ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق
 او زینه بیغ ایدوب صلی اولوب ایدوب ووشتر افق ایدوب سکره ووشتر افق او زوجه اگراه عبیده
 ایدوب ووشتر افق اولوب مبلغ و قوق بو زطقه ووشتر افق او زینه ووشتر افق صیرین مصالجه
 و مبلغ و قوق بو زطقه ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق
 یکل سکره ووشتر افق ووشتر افق متفق فالفن طاقینه باق و قوق یکل سکره ووشتر
 ووشتر افق ووشتر افق طلب اکلوز الیو یکلوز ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق
 و نه استناج ایدوب سوال اولوب جوابی کسیر و الیو یکلوز ووشتر افق ووشتر افق
 السؤال ووشتر افق ووشتر افق جوابی فی الواقع مدعی قوق خدیش و نه الکیوزاون
 سکره ووشتر افق استقرافه وافده ایدوب بو زطقه ووشتر افق او زینه ووشتر افق
 ایدوب مصالجه شریفه مصالجه اولوب خصم منقوله مفق اکلوز ووشتر افق
 و نه ایدوب جوابی کسیر ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق
 حله سکره ووشتر افق مدعی بیغینه طلبه لایق تعالی ایتانه بیغینه و نه افقار حله سکره ووشتر افق
 اولسون و بیگن فی الواقع ووشتر افق ووشتر افق الکیوزاون سکره ووشتر افق ووشتر افق
 بو زطقه ووشتر افق او زینه بیغ ایدوب صلی اولوب ووشتر افق بیغینه ایدوب ووشتر افق
 استدلکته ووشتر افق حله سکره بیغ تکلیف اولوب قوق سوال حله سکره ووشتر افق
 باقه الفی الایع ایتکلن موصله ووشتر افق سکره ووشتر افق اولوب ووشتر افق او زینه
 بلا بیغ معارضه و نه قوق بر ما و قوق با و طلب اولوب ووشتر افق ووشتر افق ووشتر افق
 بر شکر بیغ الا قول نه سکره ووشتر افق و نه و الف

ایدوب حله سکره بیغینه سکره ووشتر افق
 عثمان افق ووشتر افق
 حله سکره ووشتر افق
 عثمان افق ووشتر افق
 حله سکره ووشتر افق
 عثمان افق ووشتر افق

ÖZGEÇMİŞ

Eyyub Şimşek 17.01.1980'de Hatay'ın İskenderun ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Demir-Çelik'te tamamladı. 1998 senesinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandı. 2003–2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında yüksek lisans öğrenimine başladı. 2005 yılında Araştırma Görevlisi olarak atandı. Şimşek, halen bu görevini sürdürmektedir.

Şimşek, bekâr olup, İngilizce bilmektedir.